

**DE OPKOMST EN DE ONDERGANG VAN HET CALVINISME IN DE STAD
DOORNIK**

Door Dr. J. C. H. De Pater

Uitgave van de Willem de Zwijgerstichting te 's Gravenhage

Waaraan toegevoegd
Levensschets van Guido de Brès
en

geloofsgetuigenissen van diverse martelaren.

Door A. van Haamstede

Samengesteld door W. Westerbeke

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

INHOUD

- 1. Inleiding**
- 2. De reformatie**
- 3. Guido de Brès in Doornik**
- 4. DE OPKOMST EN DE ONDERGANG VAN HET CALVINISME IN DE STAD DOORNIK**
- 5. Toelichting op de Beeldenstorm in Doornik en het Doornikse Vrije**
- 6. Getuigenissen van martelaren te Doornik**
 - 1. Benrick, in het bisdom van Doornik.**
 - 2. Stefanus de la Forge**
 - 3. Marion, de vrouw van Adriaan, kleermaker te Doornik**
 - 4. Pieter Mioc**
 - 5. Petrus Brully, predikant**
 - 6. Bertrand le Blas**
 - 7. Jan de Lannoy**
 - 8. Michiel de Rovillart**
 - 9. Nicase de le Tombet**
 - 10. Rogier du Mont**
 - 11. Marcus de Lannoy en**
 - 12. Jan le Grand**
 - 13. Vele christenen werden te Doornik en te Valenciennes omgebracht**
 - 14. Antonius Moreau**

1. INLEIDING

Doornik (Frans: *Tournai*) is een stad in het westen van de Belgische provincie Henegouwen aan de Schelde met bijna 68.000 inwoners. (2005) De stad is de op Tongeren na de oudste stad van België en heeft in de historie een grote rol gespeeld. Doornik bestond al in de Romeinse tijd (Turnacum) en kwam rond 432 in Frankische handen. Onder de Salische Franken Childerik en Clovis was Doornik de hoofdstad van het Frankische rijk (tot 486). Clovis verplaatste het Frankische machtscentrum naar Parijs. Clovis maakte de stad bij zijn vertrek tot bisschopszetel, die heel Vlaanderen bestreek.

Onder Karel de Kale, de eerste koning van westelijk Frankrijk, ontstond rond 850 het *graafschap Vlaanderen*, dat een *leen* bleef van de Franse koning. De stad trok welvarende kooplieden aan en hun streven naar onafhankelijkheid leidde ertoe dat Doornik vanaf 1187 rechtstreeks onder de Franse kroon kwam. In 1513 veroverde de Engelse koning Hendrik VIII Doornik. Het is daarmee de enige stad in België die ooit enige tijd Engels was. In de 15e eeuw kende de stad een bloeiende lakenhandel en was het een voornamelijk leverancier van wandtapijten.

Keizer Karel V voegde in 1521 de stad bij zijn Nederlandse erflanden, echter met een eigen parlement, zowel voor de stad als voor het land en daardoor met behoud van een aanzienlijke mate van autonomie. De gouverneur, door de koning benoemd, behoorde gewoonlijk tot de hoge Nederlandse adel, was militair chef en kapitein van het kasteel (de Citadel) bij Doornik, maar ook Civiel hoofd van stad en provincie, en opperste rechter. Hier hebben vele van de rechtzittingen plaats gevonden tegen aanhangers van de Hervorming.

De bedoeling van deze brochure is om aan te tonen hoe krachtig de Heere in deze stad gewerkt heeft in de 16^e eeuw. ***Doornik werd de bakermat van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.*** Een document waarvan de waarde en het nut voor de kerk des Heeren in de Nederlanden nauwelijks beschreven kan worden.

Maar wij kunnen met grote ontroering kennis nemen van het feit dat de Hertog van Parma in opdracht van Koning Filips de II, de reformatie in Doornik en het Doornikse met wortel en tak heeft uitgeroeid.

Ingrijpend zijn de geloofsgetuigenissen die in Doornik zijn nagelaten. Ze spreken van zuiver Evangelisch licht en leven: ijver voor het Evangelie, drang tot het welzijn van de medemens, en vergevensgezind tegenover hen die hen vervolgden en ter dood brachten. Wij mogen op hen toepassen wat in de Hebreënbrief staat:

Anderen zijn uitgerekt geworden, de aangeboden verlossing niet aannemende, opdat zij een betere opstanding verkrijgen zouden. En anderen hebben bespottingen en geselen geproefd, en ook banden en gevangenis; zijn gestenigd geworden, in stukken gezaagd, verzocht, door het zwaard ter dood gebracht; hebben gewandeld in schaapsvellen en in geitenvellen; verlaten, verdrukt, kwalijk gehandeld zijnde; (welker de wereld niet waardig was), hebben in woestijnen gedood en op bergen, en in spelonken en in hollen der aarde. En deze allen, hebbende door het geloof getuigenis gehad, hebben de belofte niet verkregen; alzo God wat beters over ons voorzien had, opdat zij zonder ons niet zouden volmaakt worden. Hebreëen 11:35-40

De Vader der Lichten geve dat Vlaanderen en Wallonië opnieuw mogen delen in het Licht was eens zó helder in hun land heeft geschenen!

2. De reformatie

Er zijn aanwijzingen dat de ‘nieuwe leer’ van Luther en Calvijn al in de eerste helft van de 16^e eeuw vruchten droeg in Doornik. Buiten Antwerpen stonden voorheen reeds de Dordrechtse en Doornikse augustijnenkloosters onder Lutherse invloed. Sebastiaan de Witte, prior van het klooster van Brugge, werd 13 juni 1525 benoemd tot inquisiteur van het bisdom Doornik.

De eerste martelaar voor de Hervorming viel te Doornik in 1528. Men sprak toen over *Luthériens*, en dat was terecht. Eerst omstreeks 1553 werd algemener van *Calvinistes* gesproken.

Omstreeks 1556 was de Doornikse Calvinist Jean Visart, factor van de handelaars van zijn geboortestad te Brugge. Visart was ook tijdens het Wonderjaar in Brugge; hij werd op 5 april 1568 te Doornik wegens beeldstormerij op de brandstapel terechtgesteld. (Zie Decavele: De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen)

Er bestond ook al vroeg een gemeente van *Anabaptisten*. Alardin Parisis stond in nauwe relatie met zijn zwager Adrien Vanneaulx, een garenkoopman en knopenmaker in Doornik. Nadat deze reeds einde 1549 te Doornik wegens ketterij was gestraft kwam hij, naar hij zei onder invloed van Parisis, in de ban van het anabaptisme. In 1554 ontvingen zijn echtgenote en zijn dochter Marguerite de volwassenendoop in zijn huis, wellicht uit handen van Gillis van Aken die tijdens zijn eerste rondreis door de Zuidelijke Nederlanden (1554-1556) drie keer in Doornik kwam. Werd Van Aken door Parisis naar Doornik uitgenodigd? ... Reeds werd gewezen op het belang van de Gentse broederschap voor de penetratie van de anabaptistische leer in Doornik. Na de terechtstelling van verscheidene leden der familie Vanneaulx ging vooral van de gemeenschappen in de Zuidvlaamse Leiestreek een sterke impuls uit naar de Franssprekende gewesten.

De Doorniknaar Michel Delehaye ontving omstreeks 1556 de volwassenendoop in de omgeving van Kortrijk en sloot zich aan bij de Menistenkring in zijn geboortestad, waarvan de Kortrijkse Mayken de Boosere vanaf 1558 één der leidinggevende figuren werd. Callekin Meeuwels uit Kortrijk te Doornik kreeg de volwassenendoop toegediend in 1559. Samen met de genoemde Delehaye werden ze op 7 september 1562 terechtgesteld te Obigies. (Zie Decavele: De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen)

Tot de Doornikse kring behoorden verder sinds 1560 de Gentse kleermaker Adriaan van Hee (van Yette) - in 1558 bij Armentières herdoopt -, Joos Bernard uit Dendermonde, en sinds 1562 de kousenmaker Christoffel Beyaente uit Gelderland, die in Menen de volwassenendoop had ontvangen. **Olivier de Roo** werd één der leidende figuren van de kleine kern dopers te Doornik.

Tussen 1545 en 1546 vielen veel slachtoffers onder de Hervormingsgezinden. Onder andere de moedige predikant Petrus Brully. Deze hevige vervolgingen maakten een voorlopig einde aan de groei van de Reformatie in de Swalmstreek, Doornik, Rijssel, Leuven, Gent, Brugge en andere plaatsen. Deze repressie had de eerste grote emigratiegolf tot gevolg. Aanvankelijk een aantal Franstaligen die in oostelijke richting trokken naar Aken, Frankfort, Wezel en Keulen, maar van af 1549 – 1550 ook Nederlandstaligen die in toenemende mate vertrokken naar Engeland.

Marcus van Vaernewijk schrijft in zijn boek, *Van de beroerlijke tijden in de Nederlanden*, blz. 16: **De toestand te Doornik**

Omstreeks die tijd werd te Doornik op doodstraf verboden naar de nieuwe sermoenen te gaan, maar 's anderendaags gingen er wel tienduizend ter predicatie. Toen de magistraten aan de gilde van de boogschutters vroegen de stad tegen haar vijanden te willen beschermen, weigerden ze en zegden dat ze de hervormden niet als vijanden van de stad beschouwden, aangezien hun vrienden en verwanten zich onder hen bevonden en dat dezen, ver van de stad vijandschap toe te dragen, ze eerder welgezind waren en haar welvaart begeerden.

Op 10 juli predikte men opnieuw te Wondelgem. Acht- à tienduizend mensen woonden het sermoen bij en hun terugkeer, omstreeks zes uur 's avonds, had veel weg van een processie,

's Anderendaags werd te Gent een nieuw edict uitgevaardigd. Al wie zich naar de veldsermoenen begaf, zou gestraft worden volgens het vorige edict, uitgaande van het hof. Er werd aan toegevoegd, dat de heren, *die de regentes verzocht hadden de inquisitie af te schaffen*, niet in het minst verlangden het verbod op de hagepreken te zien intrekken. Dit deed men om het volk de gedachte uit het hoofd te zetten, dat de nieuwe predikanten gekomen waren op aandringen van enkele grote heren van het hof. Want velen meenden, dat daar grote onenigheid heerste. Sommigen dachten dat de predikanten naar alle kanten van de Nederlanden uitgezonden werden om het volk voor te bereiden en in te leiden in het nieuwe geloof. De geest is vrij en de tong moeilijk te binden, de wildste geruchten deden dan ook de ronde. Men zag ook hoe weinig eerbied de jongelui nog voor de Heren en de Wet hadden, want het edict was nog maar pas afgekondigd of ze begonnen te jouwen en te spotten.

... Het volgende kapittel zal ons aantonen dat de Hervormden veel actiever zijn en meer moeite doen om hun leer te verkondigen dan de katholieken. Wij weren al hoe zij in koude en hitte, regen en wind, in levensgevaar predikten en naar de sermoenen gingen op moerassige gronden en ongezonde plekken; hoe ver ze soms gegaan zijn, van 's morgens tot 's avonds, mannen en vrouwen hun eten meedragend, naar Landuit, Deinze en dergelijke.

Maar op 10 augustus reisden ze nog verder, te weten wel acht mijl ver, tot voor de schone en goede stad Brugge. Aangezien het zaterdag St.-Laurens was preekten ze er twee dagen, zaterdag en zondag.

Er was veel volk uit Gent met stok en staf, ook uit Doornik en andere streken, gewapend en ongewapend. De poorten van Brugge bleven echter gesloten en de wethouders stonden op de vestingen met veel gewapende mannen.

In september, ná de Beeldenstorm schrijft Van Vaernewijk:

Het gerucht deed de ronde, dat de graaf van Egmont, die ook prins van Gaver is, het prinsdom volledig zuiver hield van veldpredicaties en beeldenstormers. Er werden ook verscheidene mandementen gepubliceerd, te Antwerpen door de prins van Oranje, te Doornik door de graaf van Hoorne, en te Oudenaarde door Backerzele. In het mandement van Antwerpen, gepubliceerd op 3 september, werd o.a. verboden elkaar om het geloof te beledigen of te beschimpen.

... De 12de december kwam het bericht te Gent, dat er twaalfduizend man vóór Valenciennes lagen. Te Doornik hadden de geuzen de sleutels van de gevangenis bemachtigd en al de gevangenen van het nieuwe geloof vrijgelaten.

Men vertelde dat de koning verscheidene honderdduizenden dukaten had doen slaan, met aan de ene kant zijn beeltenis en aan de andere kant een kruis met de tekst *sacra beilorum*, d.w.z. de *heilige oorlog*. Dit bezorgde menig mens een bang en zwaar hart.

... De 4de april 1567 werd een man te Doornik gehangen en een andere de tong

afgesneden en daarna levend verbrand, wat hij kloekmoedig verdroeg. Hij had heiligschennis bedreven met het sacrament des altaars en het heilig oliesel.

September 1567: Iedere dag werden er nog talrijker mensen aangehouden. In Gent bracht men er nog geregeld binnen en men vertelde dat te Doornik vijftien van de aanzienlijkste mannen van de stad gevangen gezet waren.

December 1567: De 'deken' van de christenen had verteld, dat de Spanjaards, die te Doornik verbleven, daar grote moeilijkheden veroorzaakten. Geen mens durfde nog na zes uur op straat komen. Ze gingen er zo geweldig tekeer als te Gent. Een nam die zijn vrouw verdedigde, werd vermoord en daarna in stukken gehakt. Met hun degens kwetsten ze veel mensen in de stad en doodden er enkelen. Ook wilden ze het huis van de vermoorde man in brand steken, maar hun kapitein kon het beletten.

Maart 1568: Op vastenavond, omstreeks 9 uur, ontbood de Maestro del Campo (Spaans generaal) de officieren en wetsdienaars van de stad bij zich. Daar gekomen, deed hij hen onder eed beloven het geheim van hun opdracht te bewaren. Omstreeks één uur 's nachts zou hij bij hen met een troep soldaten komen, om een stel burgers gevangen te nemen. Op het gestelde uur vertrokken zij dan in vier groepen, elk bestaande uit tien soldaten, en namen ieder ten gedeelte van de stad voor hun rekening. Negentien man werden er die nacht in Gent gevangen genomen. Overal in Vlaanderen, Brabant, Holland, Zeeland en de andere gewesten van de Nederlanden geschiedde hetzelfde. Elkeen kan gemakkelijk gissen hoeveel bezorgde mensen er in de Nederlanden rondliepen, want in Doornik waren er honderd gearresteerd, in Valenciennes veertig, in Deinze elf, enz.

... Jan Prijsbier, griffier van de schepenen, vertelde me, hoe men te Doornik terechtgestelde kettters, die in hun dwaling stierven en zich niet wilden bekeren, behandelde. Men voerde of sleepte hun lichamen, zeer schandalig en gruwelijk om aan te zien, door de stad. Hoofd, armen en benen slingerden heen en weer, zodat zwangere vrouwen er een miskraam van kregen. Dit geschiedde als voorbeeld voor de anderen, want als de tocht door de stad ten einde was, werden ze nog op het paardenkerkhof of galgeveld begraven.

Maar de verstokte kettters bleven onverstoorbaar bij hun opinie en meenden, dat zij de echte christenen waren, zeggend: Zie hoe de duivel de kinderen Gods tiranniseert!' Ook citeerden ze de brief van St. Paulus: "*Die naar het vlees geboren zijn, vervolgen hen die naar de geest geboren zijn.*" En Christus Zelf: *'Een leerling mag niet beter zijn dan de meester. Hebben ze Mij vervolgd, ze zullen u ook vervolgen'*. Met deze en dergelijke teksten spraken ze elkaar moed in.

Mei 1568:

Te Doornik was het garnizoen maar pas vertrokken, of enkele dwaze geuzen, die aan de wet niet wilden gehoorzamen, waagden het 's nachts op de markt te prediken en psalmen te zingen. De overheid, zeer vergramd, spande echter haar netten en liet allen, die ze van dit volk te pakken kreeg, het hoofd afslaan. Daarna wierp men de lijken in de Schelde. Op hun borst werd een papier aangebracht waarop geschreven stond, dat men ze in 't water moest laten rotten, want ze waren de begrafenis onwaardig.

Juli 1568: Veel personen, vooral vrouwen en kinderen, die uit Doornik naar Gent de vlucht genomen hadden, werden gearresteerd. Ze mochten in Gent niet komen en men vermoedde, dat zij meestal geusgezind waren.

Augustus 1568: Te Doornik ging ook alles verloren. Meer dan de helft van de bevolking was terechtgesteld, gevlucht, gevangen genomen of verbannen. Overal vloeiden er tranen, want men schreef nog de bezittingen op van weduwen, die hun

man al twee jaar geleden verloren hadden.

September 1568: In de streek van Rijsel werd een kerk, pas hersteld van de beeldenstorm, opnieuw door de geuzen aangevallen en verwoest. Meteen vermoordden de aanvallers twee mannen die de kerk bezochten. Deze beeldenstormers kwamen aan in een groep van driehonderd ruiters. Voor de hertog van Alva en zijn Spaanse soldaten is het een ergerlijk feit, dit kwaad geboefte niet te kunnen gevangen nemen.

Enkele commissarissen van het hof gingen naar de gevangenissen van Doornik en kregen er medelijden met de opgeslotenen. Om hun lot te verzachten, schreven de heren naar de hertog van Alva. Deze zond terstond een Spanjaard erheen en liet achttien of twintig gevangenen executeren. Men vertelt dat er in zes weken tijd wel 74 terechtgesteld waren, gehangen, onthoofd of verbrand.

3. Guido de Brès in Doornik en zijn beroemde Belijdenis des Geloofs

Guido de Brès was de zoon van een glasschilder en werd aanvankelijk ook zelf glasschilder. Door het aanhoudende lezing van de Bijbel bekeerde hij zich tot de Heere op 25-jarige leeftijd. Hij ging studeren voor predikant, maar door de vervolgingen moest hij in 1548 uitwijken naar Engeland. In 1552 vestigde zich in Lille, (Rijssel) van waaruit hij zijn pastorale werk verzorgde. Hij schreef hier zijn eerste belangrijke werk: *Le baston de la foy chrestienne* (Staf des geloofs), gericht tegen het katholieke *Le bouclier de la foy* (Schild des geloofs) van Nicole Grenier. Door de hevige vervolgingen moest De Brès naar het buitenland uit wijken. In Frankfurt am Main voerde hij een godsdienstgesprek met de dopers en maakte hij kennis met Johannes a Lasco en mogelijk ook met Johannes Calvijn en Jean Crespin. Hij zou ook nog in Lausanne en Genève hebben gestudeerd, maar daarvan zijn geen bijzonderheden bekend.

In 1559 nam Guido de Bres, een rondreizend prediker, zijn woonplaats te Doornik. Hij trouwde met Catherine Ramon, hield geheime samenkomsten en bediende van hieruit ook andere Franssprekende gemeenten. De Brès verleend medewerking aan het Franse Martelaarsboek van Crespin. Een van zijn medewerkers was de tapijtwerker Jean de Lannoy. Onder de schuilnaam *Jérôme* bezocht hij vanuit Doornik omliggende steden als Lille, Valenciennes, Bergen en Douai.

In Doornik schreef hij ook zijn *Confession de foy*, voor het eerst uitgegeven in Rouen in 1561 en een jaar later in het Nederlands gepubliceerd onder de titel: *Belydenisse des gheloofs* (zonder plaats, 1562). Zijn tekst steunde grotendeels op de Franse *Confessio Gallicana*, maar zou als een eigen *Confessio Belgica* in de gereformeerde kerken van de Nederlanden als een eigen Nederlandse geloofsbelijdenis erkenning vinden. (Zie voor uitvoerige informatie over de Geloofsbelijdenis: ***Guido de Brès, de Hervormer van Zuid Nederland. Op theologienet.nl***)

Op 29 en 30 september zongen de Hervormingsgezinden op straat de Franse psalmen van Marot en Beza, liefst voor de deur van hoge katholieke geestelijken. Psalmboekjes waren van de jaarmarkten van Frankfort en Lyon, ook uit Rotten, te Doornik geïmporteerd door Jean Petit, Nicolas du Bal. Tot de colporteurs van protestantse boeken behoorde ook Jacques Vrommon, wiens activiteit onlangs door Moreau in het licht is gesteld. Hij werd in november 1563 te Armentières gearresteerd en op hem werd een inventaris gevonden met niet minder dan 62 titels van boeken, die hij verhandelde, een lijst, die bijzonder belangwekkende gegevens verstrekt betreffende het nieuwe kerkelijke leven in die tijd.

De helft van de Doornikse bevolking, misschien iets meer dan de helft, was hervormingsgezind in 1561. Er bestond een leidende groep, maar alle standen en leeftijden deden mee aan die 'chanteries', psalmoptochten, waartegen de overheid niet erg veel doen kon. Zij liet de hoeken van de straten de tweede avond wel bezetten en overall licht branden, maar de deelnemers aan de 'chanteries' bliezen dat uit, droegen zwarte mantels en zelfs maskers om niet herkend te worden en waren de volgende dag twee maal zo talrijk als op de eerste avond.

Guido de Brès en Jean de Lannoy waren er tegen wegens het uitdagend karakter ervan en uit vrees voor kwade gevolgen. Wegens zijn groot gezag werd De Brès beschouwd als 'surveillant et ministre général', ook als 'Evesque et ministre général' van de

hervormde kerken in de Zuidelijke Nederlanden; daarom was zijn afwijzend standpunt voor velen een grote teleurstelling. Zijnerzijds verspreidde hij - of had hij reeds verspreid - de eerste exemplaren van de Confession de Foy en deze ook aangeslagen aan de stadspoorten, met de bedoeling dat de overheid en het katholieke volk, beiden, het niet-revolutionaire karakter van de calvinistische beweging daaruit zouden begrijpen. Het is bekend hoe hij steeds de Anabaptisten om dit principe veroordeeld heeft. Vele hervormden, die onder de voortdurende vervolgingen graag tot andere maatregelen wilden overgaan, uitten hun ontevredenheid jegens De Brès en Lannoy: hij had verkeerd gedaan 'de ne soy avoir trouvé ès chanteries'.

Een ander vooraanstaand gemeentelid, Gilles Espringalles, oud-griffier van de stad, schreef hem een brief, waarin hij de 'chanteries' - mits er geen oproer uit werd - prees als een heilige zaak ter ere Gods en aan de predikant vroeg namens de gemeente een brief aan de overheid te zenden om de bedoeling van de 'chanteries' te verklaren en aannemelijk te maken. (Wij weten dit uit een verhoor, dat Espringalles op 15 november onderging.)

Een vrouw, Guiliemette d'Antoing, echtgenote van Jacques de Watines, maar van meer doorzettingskracht dan haar man, bezorgde deze brief van Espringalles aan De Brès in zijn verscholen woning; hij is thans verloren. In een gesprek na de ontvangst ervan, waaraan ook anderen deelnamen, bleef De Brès tot aller teleurstelling bij zijn afkeurend standpunt.

De gevreesde gevolgen deden zich al heel spoedig voor. De Landvoogdes stelde op 7 oktober een commissie in om de troebelen te bestrijden. Leden daarvan waren: in de eerste plaats de gouverneur van Doornik, Floris de Montmorency, heer van Montigny, de drie jaar jongere broer van Filips de Montmorency, in onze geschiedenis bekend als *de graaf van Hoorne* (naam afkomstig van: Hornes, Midden-Limburg), die op 5 juni tezamen met Lamoraal van Egmond te Brussel op het schavot het leven zou laten.

De Montmorency's waren redelijk denkende, gematigde politici. Zo ook Floris, gewoonlijk Montigny genoemd, die van 1557 tot 1567 gouverneur van Doornik is geweest. Ofschoon onverdacht katholiek en in beginsel getrouw onderdaan van de koning, was hij een tegenstander van diens streven om de Nederlanden te Hispaniseren. Beide broeders waren ridder in de Orde van het Gulden Vlies, wat hun echter nooit de hen toekomende bescherming tegen het Spaanse onrecht heeft bezorgd.

De andere twee commissarissen waren Christophe d'Assonleville, rechtsgeleerde, lid van de Couseil privé, aanhanger van Granvelle, die ter zake van de Hispanisering van de Nederlanden precies omgekeerd dacht dan Montigny; en Jean de Blasere, lid van de Raad van Vlaanderen.

Op 8 oktober vertrokken uit Brussel, kwam de Commissie de volgende dag te Doornik aan. Zij begon zonder uitstel haar werk. Montigny verweet de overheid, dat zij de Landvoogdes of hem niet terstond van de Hervormde beroerten op de hoogte had gebracht. Het antwoord was, dat men hoopte het met kracht te kunnen bestrijden. De eerste informatie, die Commissarissen kregen, leverde nog niet veel op. Dit veranderde, toen zij op 15 oktober het huis van de tapijtwever Jean du Mortier ontdekten en daar, - volgens een later rapport over de vondst in de citadel, - reeds eenzelfde boekje vonden en een lang geschrift over dezelfde zaak van de vervolging van de ware christenen, geschreven met dezelfde hand als de brief in het pakje van 2 november. Zij hielden het stuk bij zich en meenden uit de goede stijl was op te maken,

dat de schrijver een Fransman moest zijn.

Het was de wens van de landvoogdes, dat de commissarissen hard zouden optreden en de gearresteerden streng zouden straffen. Onder deze was De Lannoy, die op 17 november de vuurdood zou ondergaan. Hij was het juist geweest, die met Guy de Bres de 'chanteries' afkeurde, maar dit betekende allerm minst, dat hij in het verhoor, dat hem afgenomen werd, ook maar een ogenblik zijn weldoordachte geloofsovertuiging losliet. (Zie zijn geloofsgetuigenis in dit document)

Espringalles, die bij De Brès aangedrongen had om namens de hervormden aan de overheid te schrijven, werd enige dagen eerder gearresteerd en verhoord, maar toonde zich minder standvastig. 'l Espringalles kwam er goed af; hij was in 1566 weer lid van de kerkeraad en voorstander van het compromis, dat Hoorne ontwierp, die toen als plaatsvervanger van zijn broeder, die in Spanje zat, naar Doornik was gezonden na de beeldenstorm. Dit optreden van Hoorne is een van de hoofdbeschuldigingen in zijn doodvonnis geweest.

Guido de Brès had intussen de door hem gevraagde brief geschreven, waarvan er een exemplaar in het huis van Jean du Mortier gevonden was en waarvan een ander exemplaar in het pakje over de buitenste ommuring van de citadel werd geworpen, in de nacht van 1 op 2 november 1561.

De brief was namens de burgers en inwoners van Doornik gericht tot de commissarissen, die door de landvoogdes, Margaretha van Parma, aangesteld waren om een onderzoek in te stellen naar 'de troebelen, die sinds half september van het genoemde jaar de openbare rust in de stad ernstig hadden verstoord'. Volgens het rapport van commissarissen - na een latere vondst - luidde de titel van het boekje: Confession de Foy faicte d'un commun accord par les fidelles qui conversent ès Pays Bas qui desirent vivre selon la vraye reformation de févangille de Nostre-Seigneur Jesu Christ.

De eigenlijke klacht van de afzenders is, dat er vervolgingen plaats hebben alsof de gelovigen verstoorders van de openbare rust zouden zijn omdat zij de 'chanteries' niet tegengehouden hadden. Zij verklaarden echter, dat deze op de been waren gebracht met hulp van 'avollez et gens subornez', door de priesters om zo vervolgingen tegen hen uit te lokken.

Een onaannemelijke redenering, misschien verkeerd geëxcerpeerd en door de commissarissen zeker niet aanvaard.

Daarop volgt een schildering 'van de ellende, die over Doornik zou komen indien de overheid doorging met het vervolgen van zoveel gelovigen van alle standen en leeftijden. Betreffende de Confessie wordt verklaard, dat daarmede meer dan de helft van de inwoners van Doornik, en meer dan 100.000 man in de landen, instemden'. 'Nooit is (de kracht van) het evangelie afgenomen door vervolgingen. Het dient allerm minst tot blussing van het vuur er hout op te werpen, daardoor gaat het alleen maar harder branden. Voor één van ons die gedood wordt, komen er honderd in de plaats, daar zijt gij zelf getuigen van. Houdt daarom met uw geweldplegingen op en dwingt ons niet langer om dingen te doen, die tegen ons geweten ingaan. Wat is er mee gewonnen wanneer gij door uw bedreigingen en verschrikkingen het arme volk Gods tot afgoderij (bedoeld is de Mis) dwingt?'

Dan volgt een waarschuwing: 'Wij kunnen het volk niet langer onder de tucht van het geduld houden, zodat het niet opstandig wordt, en ziende dat gij niet ophoudt weldenkende mensen in uw gevangenschappen te slepen, vrezende wij, dat daar groot kwaad uit voort zal komen en dat velen, die dat nu prachtig vinden, het eenmaal zullen

berouwen. Vertrouwt niet op uw gewapende dienaren, rekent maar dat velen, die zich nu mooi voordoen en op uw kosten worden onderhouden, u de rug toe zullen keren als het nodig is ... God is onze Getuige ... hoezeer wij de opstandigheid van het volk vrezen ...'

De niet ondertekende brief wijkt vooral in één opzicht af van de gedrukte *Epître au Roy* in het Confessie-boekje, ter begeleiding waarvan hij in het pakje gevoegd was: de dreigende toon van de laatste passage ontbreekt in de *Epître*. Zij was het resultaat van de gebeurtenissen te Doornik die nog niet hadden plaats gehad toen de *Epître* voor de druk geschreven werd, maar die nu, ook op de nog steeds terughoudende predikant, een schrikverwekkende indruk gemaakt hadden. Daarom schreef hij, op aandringen van Espringalles en van een goed deel van zijn gemeente, deze woorden.

De brief werd naar de landvoogdes gestuurd, die het schrijven op 19 december 1561 doorstuurde naar de koning.

De Geloofsbelijdenis en bijgaande brief kwamen Guido de Brès duur te staan. Hij moest Doornik ontvluchten.

Op 10 januari 1562 kwamen de Commissarissen op het spoor van zijn verblijfplaats gekomen in de parochie van S. Brice, een huisje buiten de muur, dat bij aankomst van de sergeants in brand stond. Na blussing vonden de ambtenaren er een depot van ruim tweehonderd exemplaren van de Confession de Foy, die nog niet uitgereikt of verkocht waren, en een groot aantal andere boeken 'très pernicieux', van Calvijn, Luther, Melanchton, Oecolampadius, Zwingli, Bucer, Bullinger, Brenz, in het Frans, Latijn en enkele in het Grieks, ketterse boeken, verboden werken, papieren, preekboeken, brieven, waaronder een van Calvijn uit 1556, en een van Jean Crespin uit 1559, verder aantekeningen in het Frans en Latijn, enkele in het Grieks en Hebreeuws, alles geschreven met dezelfde hand als de reeds bekende brief. Uit een en ander bleek nogmaals, dat Guido de Brès een tegenstander van de 'chanteries' was geweest, omdat hij meende dat daardoor de situatie van de gelovigen beter verzekerd zou zijn.

Na de voor hen gelukkige vondst verlieten commissarissen de stad op 21 januari 1562, de hervormde gemeente vrijwel ontmantelt achterlatende.

De Brès vluchtte naar Frankrijk. In Amiens stelde hij zich enkele maanden beschikbaar als predikant van de Calvinistische gemeente. Vanuit zijn nieuwe woonplaats Sedan in Frankrijk bracht hij kortere of langere bezoeken aan de Nederlanden. Zo moet hij in de loop van 1563 of 1564 met Willem van Oranje hebben gesproken, die graag zag dat de Luthers en Calvinisten tot overeenstemming met elkaar kwamen, en die met hetzelfde doel ook met Joris Cassander en François Baudouin besprekingen voerde. Opnieuw zette Guido de Brès zich af tegen de doopsgezinden, zowel in geschrifte, als in zijn preken, zoals toen hij in 1566 in Antwerpen verbleef. Hij verzorgde ook een preek tijdens de beraadslagingen van de (lagere) edelen in Sint-Truiden.

Ook de Doornikse handelaar **Amandt le Roux**, werd op 27 november 1561 uit zijn geboortestad verbannen om de rol die hij had gespeeld in de chanteries. Hij ging zich in Ieper vestigen en verstrekte er logies aan „plusieurs personnes de sa secte et hérésie" - waarbij dan wellicht aan andere gevluchte Doorniknaars moet worden gedacht.

Te Cassel woonde de Doorniknaar Jacques Taffin, algemeen ontvanger van de kasselrij Cassel en van het Bos van Nieppe (tussen Hazebrouck en Merville). Hij onderhield nauwe relaties met zijn broer Nicolas, pensionaris van Doornik en één der grote figuren van het protestantisme aldaar. Jacques Taffin werd in januari 1562 gevankelijk naar het Gravensteen te Gent overgebracht op beschuldiging te Doornik een preek van Guido de Brès te hebben bijgewoond en de minderbroeder - later Calvinistisch predikant - Adrien Saravia uit zijn klooster te Saint-Omer te hebben helpen ontvluchten. Bij gebrek aan bewijzen werd hij in maart terug in vrijheid gesteld. In 1566 hielp hij de predicaties opzetten te Ieper.

Over Nicolas en Jacques Taffin, en de derde broer *Jean Taffin*, Calvinistisch predikant te Metz, zie G. Moreau, *Histoire du protestantisme á Tournai*, p. 149. (J. Decavele; De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen)

Jean Taffin (Taffinus) werd te Doornik geboren in 1529. Voor zijn bekering was hij bibliothecaris van bisschop (later kardinaal te Mechelen) Granvelle te Atrecht. In 1557 sloot hij zich publiek aan bij de Gereformeerden.

Het schijnt dat Jean vrij kort daarop een functie beklede binnen de gemeente van Doornik. Er is een brief bewaard, geschreven vanuit Antwerpen en gericht aan de Kerkenraad van de vluchtelingengemeente te Embden, inzake de predikant Adriaan van Haamstede. Gedagtekend 6 maart 1558. Hierin wordt vermeld:

“Nog zijn hier de brieven van Antwerpen gepresenteerd; voornaamste brief geschreven van Joan Taffin van Doornick secretaris bij den bisschop van Atrecht met bewilliging beider partijen onderschreven, van den twist tussen Adrianus Hamsteden en de ouderlingen van de gemeente, van predicatie te doen, bij die buiten de gemeente zijn...” enz. *De Nederduitsche vluchtelingenkerken in de 16^e eeuw*. Door Dr. A.A. van Schelven. Blz. 340

Jean werd predikant te Metz 1561-1566. Hij reisde via Doornik naar Antwerpen waar hij zich vestigde in 1566. Taffin werd hofprediker van Prins Willem van Oranje. Hij stierf te Amsterdam 15 juli 1602.

4. DE OPKOMST EN DE ONDERGANG VAN HET CALVINISME IN DE STAD DOORNIK

Inleiding

Een der merkwaardigste verschijnselen van de ontwikkelingsgang der Reformatie in de Nederlanden is de opkomst van het Calvinisme in de Zuidelijke gewesten en de nog snellere ondergang. Het is als Jona's wonderboom. Op de schone opbloei in een korte spanne tijds volgt even spoedig de algehele verdorring, en verwonderd vragen wij ons af, hoe het mogelijk is, dat een beweging, die zo algemeen de bevolking aangreep, zo spoedig in het niet kon verdwijnen. Niets kan ons een beter inzicht geven in dit probleem dan een Momentopname van het verschijnsel in één afzonderlijke plaats.

Wij willen dit in de volgende bladzijden doen voor de stad Doornik, die op een ogenblik bijna geheel voor de Gereformeerde leer gewonnen scheen, maar na luttele jaren terugviel tot het Rooms-katholicisme.

Geloofsvervolgingen

De eerste Calvinistische gemeente in Doornik werd gesticht door Pierre Bruly, die echter, reeds na een jaar, in 1545 de marteldood stierf.

Zijn werk werd in 1559 voortgezet door Guido de Brès, die in het geheim een aanzienlijk deel der bevolking voor de nieuwe denkbeelden won.¹ Door de onberaden ijver van zijn volgelingen, die leidde tot de „Chanteries" van 1561 en de daarmee gepaard gaande relletjes, werd de stille penetratie van het Calvinisme onmogelijk gemaakt. De Landvoogdes Margaretha van Parma zond een Commissie van Onderzoek naar de stad, die achter het geheim van de Gereformeerde gemeente wist te komen en met harde hand de beweging onderdrukte. Guido de Brès moest vluchten; zijn boeken en papieren werden gevonden en verbrand; zijn volgelingen werden gestraft.

Michel le Petit en Jean de Lannoy² stierven op de brandstapel. Het huis van de weduwe Raiste de Coron werd met de grond gelijk gemaakt, omdat zij het aan De Lannoy ter beschikking had gesteld voor zijn „redevoeringen over het Evangelie", zoals het in het vonnis heet. Vijftig personen werden verbannen, 31 anderen kregen zware boeten, op het hoofd van 7 uitgewekenen. werd een prijs gesteld als „verderfelijke pestgezwollen voor de staat".³

Voor het uiterlijk leek de hardheid doel te hebben getroffen. De Landvoogdes meldde aan de Koning, dat te Doornik een gunstige verandering was ingetreden. De R.-Katholieke kerken waren weer gevuld en konden met de vastendagen van 1562

¹ Zie mijn „De aanbidding van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis aan de Koning van Spanje in 1561".

² Eén der meest actieve leden van de Doornikse kerk onder het Kruis in die jaren was Jean de Lannoy uit Dergneau bij Ronse. (MOREAU, Histoire du protestantisme á Tournai, p. 325-326.) Deze had zijn beroep van tapijtwever uitgeoefend in Brussel, Edingen, Ronse en Oudenaarde. Na zich te Doornik te hebben gevestigd is hij vermoedelijk relaties blijven onderhouden met zijn vroegere werkmilieu. Door zijn kennis van het Nederlands - hij las voor uit een Vlaams Testament - kan hij daar gemakkelijk zijn ideeën hebben uitgedragen. Zo zou dan te verklaren zijn waarom bijvoorbeeld François de Dondre uit Etikhove bij Oudenaarde omstreeks 1561 bij hem in de leer ging en weldra zijn religieuze opvattingen overnam. Jehan Pasquier, vluchtte uit zijn geboortestad omdat hij wist dat men het oog op hem had wegens zijn actieve rol tijdens de publieke religieuze manifestaties. Hij werd gearresteerd en werd levenslang op de galeien gestuurd. (Zie Decavele: De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen)

³ Zie A. Hocquet, Tournai et le Tournais au XVIe siècle, p. 100 en 101.

ternauwernood de menigte bevatten.

Maar die geloofsijver was alleen uiterlijk. Het Calvinisme had te diep wortel geschoten dan dat het met één slag kon worden vernietigd. Guido de Brès had in 1561 de Commissarissen en het stadsbestuur gewaarschuwd, dat meer dan de helft der bevolking voor de nieuwe denkbeelden gewonnen was en de uitkomst bewees, dat hij gelijk had gehad. Zijn arbeid onder de hogere standen was niet vergeefs geweest. Al waren Nicolas Taffin, de stadspensionaris, en Jean de Lattere, de advocaat van het baljuwschap, van hun ambten ontheven, andere ambtenaren en verschillende schepenen waren evenmin te "vertrouwen" en onder de adel had hij talrijke aanhangers gevonden.

Weldra werden de geheime bijeenkomsten hervat, tot grote bekommering van het kapittel der Onze Lieve Vrouwe Kerk (de kathedraal), *dat wanhoopte aan de totale uitroeiing der ketterij*, zoals het schreef. De beul kreeg al spoedig weer werk. In Mei werden vijf beklagden onthoofd of opgehangen en in Juli en September horen wij van nieuwe slachtoffers.

Opnieuw kreeg de beweging een opstandig karakter.⁴ Weer begonnen; de „Chanteries" in de stad. Overal werden liedjes gezongen op de geestelijkheid en spotschriften op hun woningen geplakt. De magistraat werd al evenmin geëerbiedigd. Op het stadhuis en de regeringsgebouwen vond men dreigbrieven tegen de stedelijke overheid, 'die zich hoe langer hoe onbehagelijker gevoelde, aan de een kant bedreigd door de omwentelingsgezinden, aan de anderen kant door de Landvoogdes, die haar beschuldigde van lauwheid en te grote toegeeflijkheid. De „Chanteries" volgden elkaar snel op en weldra waagde men het zelfs openlijk te gaan preken op het platteland en in de omgeving der stad. Tevergeefs trachtte de overheid daaraan een einde te maken door de sluiting der poorten op de Zondag en op heiligendagen en door de inwoners met zware straffen te dwingen de mis en de preken der geestelijken bij te wonen.

De stemming werd steeds oproeriger. Toen de burgerwachten en de soldaten van het garnizoen 47 gevangenen maakte bij de overval van een hagenpreek, werden er 17 door het volk bevrijd, toen zij de stad werden binnengebracht. Openlijk verzette men zich tegen de plakaten des Konings.

Het stadsleven werd met ontwrichting bedreigd. Alle respect voor de autoriteiten dreigde verloren te gaan. De meest gehate magistraten durfden hun huis niet meer uit. De geestelijken werden nageroepen, met modder geworpen of in het water gesmeten, zodra zij zich in stille straten of op verlaten wegen waagden. In de avond van de 3^e Mei 1563 verzamelden zich meer dan 2000 personen op de Grote Markt. Zij marcheerden van 8 tot 11 uur door de stad, luidkeels psalmen zingend, terwijl ze de geestelijkheid bedreigden en de wacht mishandelden. De volgende morgen kwam een nog grotere menigte bijeen in een bos in de omtrek, waar ze de prediking aanhoorden van Guido de Brès en twee andere predikanten. 's Avonds, toen de opgewonden naar de stad waren teruggekeerd, begonnen de oproerige tooncelen opnieuw onder het hongeroep: „Waar blijft de justitie nu? Waarom komt ze niet?"

Zoo kon de toestand niet blijven. De Landvoogdes nam nogmaals krasse maatregelen. Het garnizoen werd versterkt en een nieuwe Commissie van Onderzoek kwam in de stad. zo weinig vertrouwde Margaretha thans de magistraten, dat zij hen een eed liet afleggen te zullen volharden bij het R.K. geloof en de edicten tegen de sekten en de

ketterij te zullen eerbiedigen. De bevolking moest volgen. Wie weigerde, moest binnen 24 uur zijn wapens inleveren en het was hem verboden bij relletjes zijn huis te verlaten, wilde hij niet de kans lopen te worden opgehangen.

Maar deze ordonnanties van 27 Juli en 27 Augustus hadden alleen tot effect, dat de handel der stad er een geduchte knauw door kreeg. De kooplieden uit Frankfurt en Antwerpen, meest Lutheranen en Calvinisten, meden haar, liever dan gevaar te lopen om hun geloof te worden vervolgd. Het grootste deel der bevolking negeerde de ordonnanties en de voorzichtigen weken uit.

Toen de Commissarissen de 4^e September vertrokken, werd er een permanente Commissie van drie leden uit de stadsregering aangesteld, die had te waken tegen nieuwe uitspattingen. Zij trachtte door hardheid de schrik er onder te brengen. Meer dan 50 personen werden verbannen, omdat zij verboden boeken in hun bezit hadden, hun kerkelijke plichten niet hadden vervuld, 's Zondags tijdens de mis bier hadden getapt, of in rederijkersstukken de Kerk en de geestelijkheid hadden bespot. De rederijkerskamers werden te Doornik verboden. Pasquier de le Barre, de procureur van het baljuwschap, werd ontheven van zijn ambt, omdat hij de rederijkers begunstigd had liever dan ze te vervolgen.

Op de verbanningen volgden tal van doodvonnissen. Het werd nu te gevaarlijk openlijk op te treden. Men keerde terug tot de bijeenkomsten van kleine groepen, onder voorwendsel van ziekenbezoek of vriendenkout. Voor het uiterlijk was de rust hersteld, maar ondergronds groeide de beweging voortdurend. Zodra de omstandigheden gunstiger werden, kwamen zij weer onweerstaanbaar aan de oppervlakte.

Deze gelegenheid kwam, toen de adel zich openlijk met de geloofsvervolging begon te bemoeien.

Na het vertrek van Granvelle in 1564 raakte Margaretha hoe langer hoe meer het stuur kwijt. Zij zond Egmond in 1565 naar Spanje om bij de Koning op gematigdheid aan te dringen, maar diens geruststellende verklaringen bij zijn terugkomst werden weldra achterhaald door de brieven van de Koning van 17 en 20 October, waarbij Philips de onverzwakte handhaving van plakkaten en Inquisitie gelastte. De adel, naar Middeleeuwse zede de bemiddelaar tussen Vorst en Volk, achtte zich nu geroepen tot ingrijpen. Het Verbond der Edelen kwam tot stand en leidde tot de aanbidding van het Smeekschrift op 5 April 1566, dat aandrang op de opheffing der geloofsplakaten.

Op de achtergrond werkten de Calvinistische consistoriën aan deze beweging mede, maar zonder dat beider doelstellingen elkander dekten. De Calvinisten - Beza, de leider te Genève, bracht het de predikanten hier nog eens uitdrukkelijk onder het oog - wilden geen opheffing der plakkaten, maar verlangden zuivering der gedeformeerde Kerk van staatswege. De beweegreden van de edelen was meer de ongerustheid over de toenemende ontevredenheid onder het volk en de maatschappelijke ontwrichting dan geloofsijver. Onder de hoge adel gaf Willem van Oranje de toon aan en hij stond op het standpunt der Franse Politieken, die een geheel ander doel nastreefden dan de Calvinisten : religievrede, waardoor de overheid de splitsing in kerkelijk opzicht zou wettigen en een Gereformeerde Kerk naast de bestaande Rooms-Katholieke zou worden toegelaten.

De Calvinisten moesten wel volgen, maar het ging aarzelend. De hoop, die zij gekoesterd hadden door de actie van de adel, ging niet in vervulling. De 3^e Juni kondigde de Landvoogdes een nieuw plakkaat af, waarbij alle ongeoorloofde samenkomsten en de prediking in strijd met het Rooms-Katholieke geloof werden

verboden.

De consistoriën weigerden zich daarbij neer te leggen. Zij grepen nu naar het middel van de openbare prediking als een weldoordachte actie, om de regering te dwingen tot de afkondiging van een religievrede. Het werd een massa-demonstratie, nu niet van de adel, zoals bij de aanbieding van het Smeekschrift, maar van de gewonen man, die spoedig onrustbarende afmetingen aannam. Overal op het platteland begonnen de hagepreken, waarbij de deelnemers weldra gewapend verschenen.

De edelen, die voor hun uiteengaan een Directorium hadden aangewezen, bestaande uit Brederode, Lodewijk van Nassau, Kuilenburg en Van de Berg, voelden zich daardoor hevig verontrust. Op de 4en Juli hield het Directorium van het Verbond te Lier (in Brabant) een bijeenkomst, waarvoor zij een commissie uit de consistoriën ontboden, om deze de les te lezen over de onwettige samenkomsten, maar zonder dat zij hen overtuigden. Ten slotte besloten zij een nieuwe vergadering van het Verbond bijeen te roepen, die op de 17en Juli te St. Truyen plaats vond.

De stemming was hier aanvankelijk zeer geprikkeld tegen de consistoriën. De eerste daad der edelen was zelfs het afleggen van een plechtige eed, dat zij op geen enkele wijze hadden meegewerkt tot de openbare prediking. Een rekwest van kooplieden en kerkenraden, van wie verschillende vooraanstaanden, waaronder vier predikanten, persoonlijk aanwezig waren, om de bescherming der edelen in te roepen voor de openbare prediking, had dan ook aanvankelijk geen succes. Maar door niet geheel opgehelderde oorzaken veranderde de stemming nog tijdens de vergadering. De edelen eindigden met aan de kooplieden en consistoriën bescherming aan te bieden en stemden er zelfs in toe, hiervan in een nieuw smeekschrift aan de Landvoogdes kennis te geven.

Tegelijk werd er door de consistoriën een grote betoging op touw gezet, om ook hunnerzijds een rekwest aan te bieden waarbij godsdienstvrijheid werd gevraagd. Maar juist toen de betogers zich te Brussel verzamelden, veranderde de toestand geheel door het losbreken van de Beeldenstorm. Margaretha werd door deze uitbarsting van de volkswoede hevig verontrust en in haar angst kwam zij nu over het tweede Smeekschrift, dat inmiddels reeds was aangeboden, met de edelen tot een Akkoord, waarbij deze beloofden mee te helpen om de beroerten te stillen en de openbare preek te verhinderen, waar deze vóór het sluiten van het Akkoord (23 Augustus) niet was toegestaan. Tegen de belofte, dat hun het vroeger gebeurde door de Koning niet zou worden aangerekend, werd het Verbond door de edelen opgeheven.

Tegen deze achtergrond moeten wij de ontwikkeling der gebeurtenissen in Doornik zien. De ondergrondse beweging der Calvinisten kwam daar in het voorjaar van dit „wonderjaar" 1566 opnieuw aan de oppervlakte en nu zo dreigend, dat ze niet meer te stuiten leek. Weer konden de geestelijken zich niet meer op straat wagen zonder te worden bespot of lastig gevallen. Zienderogen verminderde het bezoek in de Rooms-Katholieke kerken, maar des te sterker nam de aanhang der Gereformeerde Gemeente toe, die thans sedert drie of vier jaar onder de leiding stond van de predikant **Ambrosius Wille**.

Deze was een man van eenvoudige afkomst. Te Doornik geboren, was hij, na daar een tijdlang bij een schoenmaker in de leer te zijn geweest, op jeugdige leeftijd naar Rome gegaan, waar hij op allerlei wijzen in zijn onderhoud had moeten voorzien, o.a. als koksjongen in de keuken van een kardinaal. zo althans vertelt ons Nicolaas Soldoyer, de Doornikse bierbrouwer, wiens fel Rooms-Katholieke memoires een bron zijn voor

onze kennis van de geschiedenis der stad in dezen tijd.⁵ In elk geval heeft het verblijf te Rome Ambrosius niet versterkt in zijn Rooms-Katholieke geloofsovertuiging. Hij maakte de terugreis over Genève en werd daar opgeleid voor predikant.

Als zodanig keerde hij naar Doornik terug. Een man van brede geleerdheid schijnt hij niet te zijn geweest.

Wat dit betreft stak hij af bij zijn ambtgenoot **Charles de Nielles**, die predikant te Antwerpen was, maar in Doornik, waar hij geboren was, herhaaldelijk hulpdiensten verrichtte. Hij was oorspronkelijk opgeleid voor Rooms-Katholiek geestelijke, en had op kosten van het kapittel der Onze Lieve Vrouwe kerk gestudeerd in Parijs en in Ween en daar in de theologische faculteit de doctorstitel verworven.

Behalve Ambrosius Wille was er in 1566 nog een tweede vaste predikant aan de jonge gemeente te Doornik verbonden. **Etienne Marmier**, een Bourgondiër van afkomst, die ons wordt beschreven als een welsprekend en geleerd man, die zich eigenlijk meer in de volksgunst verheugde dan de doortastende en onbuigzame Ambrosius.

Toen overal in de lande de openbare preek begon, bleef Doornik niet achter, maar van meet af leefde men in de overtuiging, dat deze prediking onder de bescherming stond van de edelen.

Reeds de 27^e Juni zond Wille aan zijn ambtgenoot te Valenciennes en de kerkenraad aldaar een brief van de kerk van Antwerpen, ondertekend door De Nielles, waarin werd gezegd, dat de edelen er in hadden toegestemd, dat tot het preken in het openbaar werd overgegaan. Wanneer wij ons echter in herinnering brengen, dat de edelen zich nog te Lier op 4 Juli tegen de hagepreken hebben verzet, dan is het duidelijk, dat hier een misverstand moet schuilen, vermoedelijk veroorzaakt doordat de edelen niet altijd één lijn trokken.

Wille zelf had maar op het sein uit Antwerpen gewacht, om een begin te maken. De 28en Juni preekte hij voor het eerst in het openbaar buiten de stad onder een geweldigen toeloop van wel 5 à 6000 mensen. Dit gebeurde nog 's avonds om 11 uur, maar al de volgende zondag (30 Juni) deed men het op klaarlichte dag, 's morgens om 8 uur, en sedert volgde de een samenkomst op de andere, waarbij de toeloop uit de stad zeil en uit de omtrek voortdurend toenam. Een deel van de hoorders verscheen daarbij gewapend en de dienstdoende predikanten werden zelfs beschermd door een lijfwacht te paard. Bij preker alleen bleef het niet. Er werden zelfs kinderen gedoopt en huwelijken gesloten op Gereformeerde wijze.

De opwinding in Doornik steeg daardoor tot koortshoogte en tevergeefs nam de magistraat haar toevlucht tot strenge maat regelen. Op de 1^e Juli werd een edict afgekondigd, dat de geloofsplakkaten niet waren ingetrokken en de deelnemers aan de preken zich mitsdien blootstelden aan de strengste straffen. Het hielp niets. De toehoorders bleven toestromen en zelfs de aanzienlijkste uit de adel en de rijke kooplieden woonden geregeld de godsdienst oefeningen bij.

Ambrosius Wille van zijn zijde verzekerde zijn gehoor, dat het edict niet was uitgegaan van de Koning en de hogen adel, maar eenvoudig een oud edict was, waarin de magistraat de datum veranderd had. Hij beweerde, dat hij preekte op het gezag van Oranje, Egmond en Hoorne en van de verbonden edelen en dat daarom de justitie geen macht bezat iemand daarvoor te straffen. Hij liet zelfs een brief aan de magistraat overhandigen, waarin hij zich ernstig erover beklaagde, dat een soldaat van het

⁵ Zie A. Pinchart, Mémoires de Pasquier de le Barre et de Nicolas Soldoyer, II, p. 234.

garnizoen aan de gouverneur had verzocht op de preekgangers te mogen los branden, terwijl een slotenmaker zelfs gezworen had hem te zullen dopen. Als de magistraat daartegen geen maatregelen nam, dan verzekerde hij, dat hij en de zijnen hun toevlucht zouden nemen tot grotere heren dan zij.

De magistraat wilde weten, wat er van de zaak was; zij stelde zich onverwijld in verbinding met de Landvoogdes en deze stelde de overmoedige predikant in het ongelijk. Op 11 Juli werd een nieuw edict afgekondigd, waarin de Landvoogdes mededeelde, dat de eerste publicatie haar volle instemming had en dat de predikanten zich ten onrechte beriepen op de adel.

Maar desondanks ging het preken door en de magistraat moest maar zien, hoe er een einde aan te maken. Zij riep daartoe de hulp in van de „Serments”, de militaire broederschappen uit de burgers, maar deze weigerden kort en bondig, met de betuiging dat men meer moest gehoorzamen aan God dan aan de mensen. De geestelijken rieden aan het garnizoen van het kasteel te versterken, maar dit durfde de magistraat niet aan de orde te stellen, omdat de onkosten daarvoor ten laste van de stad zouden komen. De aanzienlijke kooplieden protesteerden er bij voorbaat tegen en zij boden aan uit de burgerij gewapende schutterscompagnieën te vormen. De magistraat nam dit aanbod aan, maar kwam zoo- doende van de drup in de regen. Er werden acht compagnieën gevormd, maar toen zij eenmaal de wapens in handen hadden, bleken zij van hoog tot laag onbetrouwbaar. Zij wilden wel zorgen voor de handhaving van de orde, maar de overgrote meerderheid weigerde in de eed, dien zij moesten afleggen, de verklaring op te nemen, dat zij de preken zouden verhinderen.

Het verzet groeide met de dag. De 15^e Augustus naderde, het feest van Maria Hemelvaart, en de broederschap van St. George, die altijd op dien dag het Lieve-Vrouwebeeld in de kathedraal met een nieuw kleed ging versieren, kondigde aan, dat zij dit voortaan achterwege zou laten. Het gilde der vleeshouwers liet de op dien dag gebruikelijke mis in hun kapel ongelezen en dat der kleermakers maakte zelfs aanstalten om de kerksieraden uit de hunne eenvoudig te verkopen.

Beeldenstorm

Alles dreef naar een gewelddadige ontknoping, die losbrak met de Beeldenstorm. Te Doornik stond daarbij de predikant Ambrosius Wille in het middelpunt. Hij nam eerst een afwijzende houding aan. Toen in het stadje Lannoy beeldbraak plaats vond, toog hij er heen, en hield op Maandag, 19 Augustus, een preek, waarin hij de deelnemers heftig berispte, omdat zij op eigen gezag de kerken waren gaan zuiveren. Dit kon volgens hem alleen op gezag van de magistraat. Maar na afloop van de dienst wierpen de aanwezige Vlamingen Wille voor de voeten, dat de beeldenstormers maar niet op eigen houtje hadden gehandeld, maar daartoe last hadden gekregen van de predikant **Cornelis de la Zenne**.

Spoedig moet Wille zijn omgeslagen. Toen ook uit Gent en Antwerpen de tijding kwam; dat hier de kerkzuivering had plaats gehad, veranderde hij van inzicht. De volgende dag, op 23 Augustus, sloeg men te Doornik de hand aan het werk. In alle kerken, kloosters en abdijen werden niet alleen de beelden, maar ook alle kerksieraden vernield. De predikanten schijnen daarbij zelf een zekere leiding te hebben gegeven. Alles wijst daarop. Als de avond gedaald is en het werk voor dien dag achter de rug is, komen 'de behoeftige werklieden, die het hebben uitgevoerd, zich bij Ambrosius Wille beklagen, dat zij de gehele dag hebben gewerkt en geen eten hebben gehad. Deze heeft geld in handen. De prelaat van St. Martin heeft hem duizend carolusguldens betaald, als zijn godshuis voor verdere vernieling zou worden gespaard. Daarvan gebruikte hij nu 500 gulden om de herbergiers en taveernehouders schadeloos te

stellen, waar de beeldstormers zich te goed konden doen.

De predikant gaf zich ook bij de magistraat veel moeite, om aan de werklui een dag loon te verschaffen. Hij wendde echter zelf voor, naar hij op de 29e Augustus aan Guido de Brès te Valenciennes schreef,⁶ dat het niet voor de beeldstormerij was, dat zij werden schadeloos gesteld, omdat dit aan de magistraat zeer hatelijk was, maar voor het verzuim, dat zij, met het wachthouden door de schutterscompagnieën in deze woelige dagen, hadden gehad.

De predikanten zelf waren ook bij het beeldstormen aanwezig. Toen de beelden en kerksieraden in de kathedraal waren vernield, drongen de „werklui" binnen in de trefkas van het gebouw, waar de overige kerkschatten werden bewaard. Daarbij waren ook de predikanten tegenwoordig, die nauwlettend toezagen, dat er niets werd geplunderd of gestolen.

Het is nu van belang de vraag te onderzoeken, hoe de predikanten, en in het bijzonder Ambrosius Wille die de drijvende kracht was, tot deze handelswijze zijn gekomen.

⁷Het is duidelijk, dat geen lage motieven hen dreven, maar de begeerte om te komen tot kerkzuivering, die zij als een goddelijke roeping beschouwden. Guido de Bres had deze in zijn brief aan de Koning, die aan de Nederlandsche Geloofsbelijdenis voorafging, gevraagd van Philips II. Hij had de zuivering dus van staatswege willen doen plaats hebben. De Koning had daaraan echter geen gehoor gegeven, maar nu de Koning zijn roeping niet vervulde, bleef de eis toch van kracht. Naar Calvinistische opvatting waren ook de lagere magistraten niet goddelijk gezag bekleed. Dat deze gedachte in de Zuidelijke Nederlanden en in het bijzonder te Doornik leefde, blijkt uit het Vertoog van de gewestelijke magistraten, dat achter de Nederlandsche geloofsbelijdenis was gevoegd, en dat ze ook door het hoofd van Ambrosius Wille roezemoesde, blijkt uit het verwijt, dat hij tot de beeldstormende Vlamingen te Lannoy richtte, die niet gewacht hadden op het bevel van de magistraat.

Men kan nu tegenwerpen, dat hij zelf te Doornik nu eveneens zijn boekje te buiten ging, want ook " daar was het, bevel niet gegeven door de magistraat, die in tegendeel deed wat ze kon, om de beeldenstorm te verhinderen. Maar Ambrosius Wille was wel een man van actie en doortastendheid, doch allermint een juridisch geschoolde geest. Wij zien dit duidelijk uit het volgende voorval, dat wij ontleen aan *de mémoires van Pasquier de le Barre*, de procureur- generaal van Doornik, die zelf de nieuwe leer was toegedaan en daarom in 1563 uit zijn ambt als procureur-generaal van, het baljuwschap was ontzet. Zijn benoeming tot procureur-generaal van de stad in 1566 had dan ook heel wat voeten in de aarde gehad. Zij was tegen de zin van de Bisschop en van alle vooraanstaande Roomsche-Katholieken doorgezeten door de gouverneur De

⁶ Zie Van Langeraad, Guido de Bray, p. XLIV en XLV

⁷ In kerkelijk opzicht bevredigde de afloop van de beeldenstorm de voorgangers absoluut niet. Waren zij verdraagzaam tegen beeldbreken, de kerkroof die er soms mee samenging keurden ze sterk af. Zij zagen ook in, dat met het beeldbreken de macht van de katholieke kerk, waarop haar macht grotendeels berustte, zo goed als niet was aangetast. Als men niet alleen een godsdienstige maar ook een sociale dienst wilde bewijzen, dan moest men het volk bevrijden van alle cijzen en belastingen, waarmee de kerk het uitperste en bezwaarde. Een van de weinigen, die deze gedachte praktisch uitwerkte was AMBROSIUS WILLE. Aan zijn invloed was het te danken, dat te Doornik de overblijfselen van de stukgeslagen kostbare kerkschatten zorgvuldig werden verzameld en onder stadsbewaking werden gesteld. Men gebruikte het als kapitaal met behulp waarvan de grotendeels werkloze textielarbeiders te werk werden gesteld. Er werden vooral grondstoffen voor de arme huisarbeiders ingekocht, die een loon uitbetaald kregen (P. de la Barre I, blz. 154). Zo had hier de beeldenstorm voor de arbeiders nog enig nut, dat zich in ethisch opzicht volkomen van roof onderscheidde en tegelijkertijd een veel breder en zegenrijker resultaat had.

Montigny, wiens bescherming hij genoot.⁸

De le Barre die daarom geen reden zal hebben gehad, om Wille onnodig zwart te maken, vertelt, dat de predikant order had gegeven om het archief van de kathedraal, dat in de trefkas van deze kerk, nauwkeurig geordend en in dozen bewaard, door de beeldstormers was gevonden, eenvoudig te verbranden. De beweegreden tot dit bevel was al heel curieus en geeft blijk van verregaande onkunde in juridische 4angelegenheden. Bij het verzetten van de wet waren de nieuw optredende magistraten geroepen tot een eed van trouw in geestelijke zaken aan de Bisschop van Doornik en tot het handhaven van de immuniteit van de kathedraal en van alle kerken in de stad. Wille beweerde nu, dat als de privileges, waarop dit gebruik rustte, verbrand waren, de eed, dien men gedaan had, niet meer behoefde te worden nagekomen.⁹

Wanneer wij dit in aanmerking nemen, kunnen Wij de gedachtegang van de predikant misschien beter begrijpen. Wij zagen, hoe hij zich bij het preken beriep op Oranje, Egmond en Hoorne en op de edelen van het Verbond. Hij beschouwde deze als magistraten, die boven het stadsbestuur waren geplaatst, en hij meende in vollen ernst, dat hij zich ook voor het beeldstormen met hun gezag kon dekken.

Dit blijkt uit het voorstel, dat de predikanten in de loop van de dag, waarop de beeldenstorm plaats vond, aan de magistraat deden. Zij verklaarden zich bereid de in de trefkas ontdekte kerkschatten in handen te stellen van de magistraat, als deze er mee wilde handelen, zoals het bovengenoemde driemanschap goedvond, daar zij in hun bescherming stonden en in die van de verbonden edelen. Maar de magistraat weigerde de kerkschatten over te nemen, tenzij ze er mee mocht handelen, zoals de Landvoogdes goedvond. Dit verwierpen de predikanten echter. Toen de Raden hun daarop vroegen, of zij een lastbrief konden tonen van de bovengenoemde edelen, moesten zij erkennen deze niet te bezitten, maar hielden vol in hun bescherming te staan.

Het lijkt op het eerste gezicht ongerijmd, dat Oranje, Egmond en Hoorne verantwoordelijk werden gesteld voor de Beeldenstorm. Van een weinig ontwikkeld man als Ambrosius Wille valt de mening misschien te begrijpen, maar ook zijn beter onderlegde ambtgenoten Charles de Nielles en Etienne Marmier stemden er mee in, en er moet meer aan de hand zijn geweest dan een eenvoudige misvatting, zoals uit het vervolg zal blijken.

De beweging groeide al gauw de predikanten boven het hoofd. De volgende dag besloten de magistraten de kerkschatten voorlopig onder te brengen in een gevangenisgebouw en er een inventaris van op te maken, waarvan aan de predikanten een dubbelt ter hand zou worden gesteld. Deze berustten daarin te eerder, omdat zich hoe langer hoe meer plundersaars onder de beeldstormers mengden. De predikanten verklaarden nadrukkelijk aan de Raden, dat zij daarmee niets te maken wilden hebben en betuigden gaarne mede te willen werken, dat de schuldigen streng werden gestraft. Zij waren nu eigenlijk in Doornik heer en meester en begonnen onverwijld met het preken in de stad.

De 25^e Augustus leidde Wille voor het eerst de dienst op de Veemarkt onder een geweldigen toeloop. De vraag was echter, of de bezetting van het kasteel dit rustig zou toelaten. De stemming was uiterst geprikkeld. Nog tijdens de godsdienstoefening verspreidde zich het gerucht, dat Moulbaix, de tijdelijke gouverneur, een aanslag in de zin had. Zodra de preek was afgelopen, namen de Calvinisten daartegen maatregelen.

⁸ Zie Pinehart, a. w. I. p. XII.

⁹ Vgl. ook Hocquet, a. w. p. 130 en 131.

Kanonnen werden naar de Grote Markt gesleept en tegen het kasteel gericht. Met moeite werden de opgewondenen weerhouden, dat ze ook werden gebruikt. Toen er verder niets gebeurde, gingen de predikanten een stap verder. De 27e Augustus hielden zij in drie parochiale kerken godsdienstoefeningen. Daar de Rooms-Katholieke geestelijken zich schuil hielden— de Bisschop was naar Rijssel gevluht —leek het Calvinisme in Doornik met één slag de overwinning te hebben behaald.

Margaretha van Parma in actie

Maar dit alles was prematuur. De beslissing hing ten slotte niet van de predikanten of van de magistraat af, maar van de Landvoogdes. Wij zagen reeds, hoe zij de 23e Augustus met de verbonden edelen tot het Akkoord was gekomen, waarbij deze hun hulp hadden toegezegd, om aan de onrust een einde te maken.

Te Doornik kwamen daartoe op dezelfde 27e Augustus twee edelen van het Verbond; Esquerdes en De Villérs. Zij brachten het bericht van het Akkoord over en zeiden door de Landvoogdes te zijn afgevaardigd om orde op de zaken te stellen.

Ogenblikkelijk stelden zij zich met de predikanten in verbinding. Deze verklaarden zich nu bereid de gevonden en de beschadigde kerkschatten en beelden aan de magistraat over te dragen, als deze er in toestemde, dat ze werden gebruikt, om de nooddrift van het arme volk te lenigen. Maar de magistraat wilde dit alleen doen op uitdrukkelijke last van de Landvoogdes en de Raad van State. Zij vertrouwde het zaakje niet en eischte van de beide edelen, dat zij hun lastbrief toonden. Deze konden daaraan niet voldoen, maar verzekerden, dat men het te Brussel kon laten navragen. Margaretha hield zich echter op de vlakte. Zij stuurde alleen een officieel bericht van het Akkoord over en de juiste tekst daarvan. De Raden besloten onverwijld dit te doen publiceren, in de hoop dat zo aan de troebelen een eind zou worden gemaakt.

Even later kregen zij nog de tekst van een ander plakkaat, waarbij het beeldstormen op straffe des doods werd verboden. Dit zag er dreigend uit, maar de beide edelen verzekerden, dat dit besluit geen betrekking had op het verleden, maar alleen op de toekomst. Zij deden, wat zij konden, om voor de betrokkenen een gunstige regeling te krijgen en wisten de magistraat te bewegen, dat de namen der armen in iedere schutterscompagnie zouden worden opgetekend, opdat deze konden worden schadeloos gesteld voor hun verzuim tengevolge van het „wachthouden" in de afgelopen dagen. zo alleen leek het mogelijk ze weer aan de geregelde arbeid te krijgen.

Hoe echter aan geld te komen, om inderdaad een uitkering te doen? Wille werd er bij geroepen en hij verklaarde zich bereid het geld beschikbaar te stellen, dat hij van de prelaat van St. Martin voor de afkoop van de beeldbraak had ontvangen. Maar hij moest nu wel erkennen, dat hij slechts 500 van de 1000 carolusguldens over had. Hij verklaarde zich daarom bereid de helft van het ontvangen bedrag beschikbaar te stellen, maar behield zich het recht voor met de andere helft naar verkiezing te handelen. De magistraat dacht er het zijne van en de zaak bleef voorlopig slepend.

De toestand bleef verward. De verhouding met het garnizoen van het kasteel werd steeds meer gespannen. Moulbaix was een heftig Rooms-Katholiek. Hij beschouwde de beide edelen eenvoudig als ongewenste indringers en werd alleen van krachtige maatregelen teruggehouden door de zwakheid van het garnizoen. De magistraat was in zichzelf verdeeld, maar de leidende posten waren in handen van regeringsgetrouwen en zij zagen angstig om naar steun uit Brussel.

De Landvoogdes was hevig vertoornd over het bericht, dat de predikanten alleen de kerkschatten wilden afstaan, als de magistraat daarover zou beschikken met goedvinden van Oranje, Egmond en Hoorne. Zij schreef aan de magistraat, dat dit een

belediging was voor deze heren. Zij had er hen naar gevraagd en zij hadden geantwoord, dat het geval hun zo zeer mishagde, dat zij het zelf wilden gaan rechtzetten en er met eigen hand justitie in wilden doen. Margaretha hield hen aan hun woord. Zij zond Oranje naar Antwerpen, waarvan hij burggraaf was, en Egmond naar Vlaanderen, zijn stadhouderschap. Maar de admiraal Hoorne was geen stadhouder. Hij verzocht daarom naar Doornik te mogen gaan, waarover zijn broer Floris de Montigny, die met Bergen naar Spanje was gezonden, gouverneur was.

Margaretha durfde het niet te weigeren. Zij had al besloten de goed Konings- en Kerksgezinde vliesridder De Hachicourt naar Doornik te zenden, dien zij heel wat beter vertrouwde dan Hoorne. Maar een weigering kon bij de geprikkelde toestand in de stad slechte gevolgen hebben en met een bezwaard hart willigde zij het verzoek in, van het begin af vastbesloten de horen edelman in het oog te houden en desgewenst zoveel mogelijk tegen te werken. Uitdrukkelijk beval zij de admiraal zich te houden binnen de grenzen van het Akkoord. Zij gaf hem een lastbrief mee, waarin zij niet alleen de magistraat maar ook Moulbaix en het garnizoen onder zijn bevelen stelde, maar tegelijk zond zij Beauvoir, een betrouwbaar edelman van haar gevolg, met een compagnie infanterie om de bezetting van het kasteel te versterken.

De Graaf van Hoorne in Doornik

Op de avond van de 30^e Augustus reed Hoorne¹⁰ Doornik binnen, onder uitbundige vreugde der bevolking, die hem een jubelende ontvangst bereidde. Meer dan tachtig edellieden en rijke kooplieden waren hem te paard tegemoet gereden en de acht burgercompagnieën, volledig aangetreden met hun vaandels, pijpers en trommelslagers, begeleidden hem naar de statige woning van de schatrijken Calvinistisch koopman Jean Says in de rue Saint-Martin, waar hij zich zou vestigen. Overal, waar de stoet langs trok, weerklonk het geroep : „Leve de Koning en leve de geuzen" !

De keuze van zijn verblijfplaats maakt Margaretha's aarzeling begrijpelijk. Waarom trok Hoorne niet naar het kasteel? Om de burgers meer vertrouwen in te boezemen en ongedwongen met hen te verkeren, verklaarde hij zelf. Maar waarom dan juist bij een Calvinist? De magistraat had hem bij een Rooms-Katholiek ingezetene kwartier aangeboden, maar hij had dit afgeslagen. Van meet af toonde Hoorne op deze wijze openlijk, aan welke zijde zijn sympathie lag. Maar hij wekte daardoor bij de Calvinisten verwachtingen, die hij, gebonden als hij was aan het Akkoord, niet kon vervullen.

Reeds de dag na zijn aankomst was hij in conflict met Moulbaix en Beauvoir. Met zijn medeweten diende de magistraat aanstonds een bezwaarschrift in tegen de versterking van het garnizoen en Hoorne deed ook zijnerzijds te Brussel een protest horen. Zijn zending had in de eerste plaats ten doel, dat de opgewondenen de wapens neer zouden leggen, maar hoe zou hij daarin slagen, als zij zich door de versterking van het garnizoen bedreigd moesten voelen? Dwars tegen de bedoelingen van de Landvoogdes in beval hij tenslotte aan Beauvoir met zijn compagnie af te trekken naar Vlaanderen, om daar voor het herstel van de rust te werken.

Hoorne's verdere handelingen waren voor Margaretha al evenmin geruststellend. Hij adviseerde over te gaan tot de verkoop van de geschonden kerksieraden en de opbrengst te gebruiken, om de handwerkslieden weer aan het werk te krijgen. De verkoop werd door de magistraat goedgekeurd, maar het daardoor verkregen bedrag was

¹⁰ Wiens vrouwelijke familieleden gereformeerd waren

te gering, zodat de magistraat het door leningen moest aanvullen. Het ging niet van harte. De stadsfinanciën waren in slechten staat, omdat de magistraat bij de in 1565 heersende korenschaarste grote hoeveelheden graan had opgeslagen, die groot verlies opleverden, toen in 1566 uit de Oostzeelanden weer overvloedig koren werd aangevoerd. Maar men had geen keus en moest in de beurs tasten. Voor het geld werd een soort werkverschaffing opgericht, waarbij aan de textielarbeiders de verkoop van hun producten werd gegarandeerd.

Hoorne deed meer. Hij slaagde er in de wapens uit de handen der lagere bevolking te krijgen. De acht burgercompagniën telden tezamen niet minder dan 6000 manschappen. Door zijn persoonlijk invloed wist Hoorne te bewerken, dat het aantal werd teruggebracht op 1200 man, ter keuze van de kapiteins, die nu zorg droegen, dat alleen het meer gematigde deel der bevolking in de compagnieën werd opgenomen.

Het was een succes van betekenis, maar toch altijd maar van ondergeschikt belang. De eigenlijke moeilijkheid van Hoorne's zending lag in het herstel van de Rooms-Katholieken eredienst en het doen ophouden van het preken in de stad, dat lijnrecht in strijd was met het Akkoord, waaraan hij zich volgens zijn instructie te houden had. Al aanstonds overschreed de admiraal deze, toen hij zich de 1ste September tot de magistraat wendde, met de vraag, wat deze dacht van het preken in de stad, en dus eigenlijk het Akkoord dubieus stelde. Het was een handige zet, want de magistraat zoomin als de koninklijke ambtenaren durfden zonder meer het preken in de stad te verbieden. Onder uitdrukkelijke betuiging van hun gehechtheid aan de Rooms-Katholieke religie verzochten zij aan Hoorne, dat hij het preken in de stad, zo dicht mogelijk bij de poorten, zou autoriseren, maar tegelijk dat de Gereformeerden de parochiekerken zouden ontruimen.

Aanstonds liet Hoorne daarop een bevel afkondigen, *dat de inwoners van Doornik zonder vrees voor straf de Gereformeerde prediking mochten bijwonen in de door hem aan te wijzen plaatsen, maar dat de parochiekerken moesten worden ontruimd*. De predikanten en de kooplieden protesteerden, maar hun tegenstand was lichter te overwinnen dan die van de Landvoogdes. Hoorne's verzekering, dat het alleen zo mogelijk was de kathedraal en de andere Rooms-Katholieke kerken aan de Rooms-Katholieken terug te geven, hielp al evenmin als de aandrang van de Raden, die het verzoek ondersteunden. Margaretha bleef vasthouden aan het Akkoord. Alleen buiten de stad mocht worden gepreekt. De enige concessie, die zij wilde doen, was, dat het desgewenst zo dicht mogelijk bij de poorten mocht plaats vinden.

Desondanks slaagde Hoorne er in de Calvinisten te bewegen de kathedraal en de andere kerken vrij te geven. De Rooms-Katholieke eredienst werd hersteld, maar het bezoek was niet overweldigend. Hoe kon het ook anders in een stad, waar 4/5 van de bevolking Calvinist was? Moesten zij uit de stad wijken?

Bouw van Gereformeerde kerken

De 7^e September stond de Landvoogdes toe, dat zij kerken mochten bouwen buiten de poorten. Hoorne vond voorlopig deze uitweg: totdat de kerken klaar waren, vergunde hij aan de Calvinisten, in de stad in enige profane plaatsen te vergaderen. De toeloop was daarbij zo groot, dat de gebouwen herhaaldelijk te klein bleken en men zijn toevlucht moest nemen tot de Veemarkt of een ander openbaar plein.

Een nieuwe vraag kwam aan de orde. Wie moest de kosten dragen van de bouw der Gereformeerde kerken? Daar de Calvinisten het aanzienlijkste deel der bevolking uitmaakten, dat de meeste belastingen betaalde, kwam het naar hun mening niet te pas, dat de Rooms-Katholieke kerken op stadskosten werden hersteld, terwijl zij zelf hun

eigen kerken moesten betalen. Zij verzochten daarom de heffing van een algemene belasting voor dezen bouw. Maar de magistraat weigerde, zich verschuilend achter de korenaankoop van het vorige jaar. Zij wilde alleen de som van 40 pond groot bijdragen!

Oorspronkelijk waren drie kerken toegestaan, het aantal werd thans op twee teruggebracht. Maar de vrees voor nieuwe onlusten kreeg ten slotte de overhand. Er zou wel geen algemene belasting worden geheven, maar een rondgang door de stad werd toegestaan voor het verzamelen van vrijwillige giften. Het gaf aanleiding tot nieuwe wrijving. Weldra liep het gerucht, dat de collectanten met een doorzichtige bedoeling de namen noteerden van hen, die niet gaven, terwijl zij in werkelijkheid slechts de mensen hadden opgetekend, die ze niet thuis troffen. Er werd overigens met ruime hand gegeven. Weldra konden de Gereformeerden een terrein kopen, vlak bij een der poorten, en de 7^e October werden de fundamenten voor de eerste kerk gelegd. Zo leek toch een bevrediging bereikt, maar weldra rees een nieuwe moeilijkheid. In het Akkoord werd alleen gesproken van preken. Mocht daar ook onder worden verstaan de volledige uitoefening van de eredienst met de bediening der sacramenten, het inzegenen van huwelijken, het houden van catechisaties, het doen van begrafenissen en de vergaderingen der kerkenraden?

Aan deze kwestie zat bij de toenmalige verhouding van Kerk en Staat meer vast dan het oppervlakkig schijnt. Het erfrecht was er mede gemoeid en de schoolkwestie werd er door gesteld. Margaretha wilde deze ruime uitlegging van het Akkoord niet aanvaarden, maar de Calvinisten hielden er met hand en tand aan vast, toen het tot een definitieve overeenkomst zou komen.

Den 19^e September in de namiddag hadden hun predikanten en afgevaardigden er met die van de magistraat een bespreking over met Hoorne in diens verblijf. Maar de admiraal durfde de concessie, waar hij wist, dat de Landvoogdes zo tegen was, niet doen.

De magistraat had de oude kwestie nog eens opgerakeld, in hoeverre Oranje, Egmond en Hoorne en de verbonden edelen de Calvinisten werkelijk in hun bescherming hadden genomen.

Toen zij 's morgens niet de predikanten afzonderlijk onderhandelden, legden zij hun de vraag voor, hoe zij toch tot hun eis gekomen waren, dat over de kerksieraden niet mocht worden beschikt dan met goedvinden van het genoemde driemanschap. De verklaring, die de predikanten ervan gaven, is merkwaardig. De verbonden edelen hadden de consistoriën in hun bescherming genomen, betoogden zij. Dit had inderdaad te St. Truyen plaats gehad. Maar de predikanten verbonden daar een verder strekkende conclusie aan. Volgens hen stonden de verbonden edelen weer in de bescherming van het driemanschap en zo waren zij tot hun opvatting gekomen, waaraan zij nog altijd vasthielden.

De magistraat had daarom voorgeslagen, dat men, nu men toch met Hoorne persoonlijk ging onderhandelen, van hem als een der naast betrokkenen zou trachten de waarheid te vernemen. Zij grepen klaarblijkelijk met beide handen de gelegenheid aan, om de admiraal in moeilijkheid te brengen, want zij wisten of konden althans vermoeden, dat deze zaak aan het Hof te Brussel en in Spanje hoog werd opgenomen. De predikanten beloofden hun antwoord op schrift te stellen en het aan Hoorne te zullen overhandigen.

Het zal misschien nooit ten volle duidelijk worden, wat er van de zaak is waar geweest. In elk geval was het wantrouwen der Landvoogdes in het bijzonder tegen Hoorne zo groot mogelijk. Zij verdacht er hem van, dat hij een aanslag in de zin had

tegen het kasteel te Doornik. Daar waren op 16 September de jonge vrouw van De Montigny en haar moeder, de Prinses van Epinoy, aangekomen. De bedoeling leek onschuldig. Hoorne's schoonzuster was in blijde verwachting en zij wilde in het kasteel de bevalling afwachten. Maar het bezoek van de beide dames gaf Hoorne en eveneens Esqueredes en De Villers en andere edelen van het Verbond gelegenheid in het kasteel in en uit te gaan. De Landvoogdes bood daarom de gravin aan naar Brussel te komen en in haar paleis de blijde gebeurtenis af te wachten, maar zij weigerde. Het deed Margaretha's achterdocht zoozeer toenemen, dat zij Moulbaix een eed liet doen, dat hij het kasteel voor haar zou bewaren.

Het is helemaal niet onmogelijk, dat Margaretha's achterdocht meer grond had dan het ogenschijnlijk lijkt. Oranje en Hoorne waren fel geprikkeld door de onmogelijke positie, waarin zij waren geraakt. Zij streefden een religievrede na, maar Margaretha saboteerde deze behendig door onverminderd vast te houden aan de letterlijken uitleg van het Akkoord. Als Egmond slechts met hen mee wilde doen, waren zij geneigd over te gaan tot openlijk verzet, om zo de regering te Brussel te dwingen.

De 2de October hadden zij daarover met hem te Dendermonde een bespreking. Maar Egmond weigerde mee te doen en zonder hem durfden Oranje en Hoorne de gevaarlijke onderneming niet wagen. Zij gaven daarmee de Calvinisten prijs, zoals men weldra te Doornik ondervond.

Al Hoorne's pogingen faalden om de Landvoogdes te bewegen de met de Calvinisten geprojecteerde overeenkomst te ondertekenen. Ten slotte riep zij de admiraal naar Brussel terug. Hoorne, die geen uitkomst meer zag, wilde eigenlijk niets liever dan zijn ongelukkige zending opgeven.

Maar zodra de Calvinisten ervan hoorden, kwamen zij bij hem met het dringende verzoek, dat hun de zaal van de Wacht aan de Grote markt voor hun godsdienstoefeningen zou worden afgestaan; en dat hij van Moulbaix de belofte zou zien te verkrijgen, dat deze gedurende zijn afwezigheid het garnizoen niet zou versterken. Het eerste weigerde Hoorne, het tweede weigerde Moulbaix.

Maar Hoorne zond zijn hofmeester naar Brussel, die van de Landvoogdes verkreeg, dat zij Moulbaix verlof gaf de belofte te doen.

Hoorne had toen de stad al verlaten. Hij vertoefde te St. Anthoing, waar hij Moulbaix met de afgevaardigden van de magistraat en de voornaamste der Gereformeerden bij zich liet komen, en hen op de hoogte bracht van het besluit van de Landvoogdes.

Onwillig deed Moulbaix daarop de belofte, heimelijk overtuigd, dat Margaretha het toch niet ernstig meende.

Weer drongen de Calvinisten er op aan, dat hun de gevraagde vergaderplaats zou worden toegewezen. Zij wezen op de komende winter en op het gevaar dat het volk zich dan met geweld van een Rooms-Katholieke kerk zou meester maken. Ten einde raad stemde Hoorne toe, maar met de uitdrukkelijke voorwaarde, dat het slechts zo lang zou duren, tot de Landvoogdes anders beschikte.

Daarna vertrok de admiraal de 15^e October naar Brussel, waar hem weldra bleek, hoezeer zijn toezegging Margaretha mishaagde. Uit een brief van zijn broer Montigny vernam hij kort daarop, dat ook de Koning zijn optreden in Doornik ten sterkste afkeurde. Verontwaardigd trok hij zich toen op zijn goederen terug. Vandaar zond hij aan Philips II een lange brief om zich te rechtvaardigen, waarin hij verklaarde van verdere uiteenzettingen met de Landvoogdes te moeten afzien, daar hij niet gewoon

was met vrouwen te handelen over zaken van eer.¹¹

Een jaar later was hij de gevangene van Alva en in zijn proces werd hem zijn optreden te Doornik aangerekend als een misdaad van gekwetste majesteit.¹²

De overeenkomst met de Calvinisten wordt verbroken eind 1566

De Calvinisten hadden gehoopt, dat Hoorne weer zou terugkeren, maar in plaats van Hoorne kwam de secretaris van de Geheime Raad Jacques de la Torre op 28 October met de opdracht de overeenkomst met de Calvinisten tot een einde te brengen. De teleurstelling was zo groot, dat de Calvinisten eerst weigerden met hem te onderhandelen. Toen zij moesten toegeven, bliezen zij hoog van de toren. Pertinent maakten zij er thans bezwaar tegen, dat hun godsdienst werd betiteld als een nieuwe religie. Zij wilden geen nieuwe religie invoeren, maar slechts de gedeformeerde religie reformeren. De juiste naam was daarom *Gereformeerde* religie en niet anders dan met deze naam wensten zij te worden betiteld. Niet alleen het preken moest hun worden toegestaan, maar de uitoefening van hun godsdienst in vollen omvang, zoals zij dit uitvoerig omschreven. De la Torre was er zo van ontdaan, dat hij ijlings naar Brussel terugkeerde.

De Calvinisten vleiden zich met de hoop, dal zij alsnog de regering tot toegeven zouden kunnen dwingen. Zij hadden Gilles le Clerq te hulp geroepen, die, geboortig uit Doornik, een der naaste medewerkers was van de recalcitrante edelen. Hij versterkte hen in de hoop, dat zij door volharden gunstige resultaten, zouden bereiken.

Op een synode te Gent in het begin van October hadden de consistorie besloten de Koning, in ruil voor de vrijheid van godsdienst, drie millioen goudgulden aan te bieden. Gilles le Clercq was de ziel van dit z.g. drie-millioenenrequest. In verschillende steden zou het aan de magistraat worden aangeboden met het verzoek het te overhandigen aan de Landvoogdes om het door te zenden aan de Koning. De 7^e November had de aanbidding te Doornik plaats, maar de magistraat toonde zich onwillig en voldeed er niet aan.

Het getij begon te keren. De volgende dag werd de discussie over de religievrede hervat; de Calvinisten overhandigden de bedenkingen, die zij tegen het door De la Torre overgebrachte voorstel hadden, maar Moulbaix sneed verdere discussie af door de mededeling, *dat hij orders had uit Brussel, dat de Calvinisten kort en goed moesten verklaren, of zij het plan aannamen of verwierpen.*

Nog bleven zij tegenstand bieden. De toezegging, dat de magistraten en de justitie oogluikend zouden goedvinden, dat onder „preken" ook de volledige uitoefening van hun godsdienst zou worden verstaan, voldeed hen niet. Zij wilden het contractueel zien vastgelegd.

Maar Margaretha weigerde, naar zij zeide, om voor één stad een uitzondering te maken. Zij moesten doen zoals Vlaanderen, Brabant en Holland, waar hun geloofsgenoten met de oogluiking genoeg hadden genomen. Er bleef de Calvinisten geen keus. De 25e November stemden zij toe, maar met de toevoeging, dat zij rekenden op de welwillendheid van de magistraat en dat naar hun gevoelen het woord „preken" ook de uitoefening van hun religie in vollen omvang omvatte.

Daarmee werd de ondergang van het Calvinisme te Doornik ingeluid.

Margaretha wist, wat zij deed. Behendig had zij de Calvinisten aan het lijntje gehouden. Zodra zij zich sterk genoeg voelde, tapte zij uit een ander vaatje. Een goede

¹¹ Rachfahl, Wilhelm van Oranien, II, S. 795.

¹² De graven Hoorne en Egmond werden op bevel van Alva te Brussel opgehangen

week later (op 4 December) gelastte zij, *dat alle uitoefening van de nieuwe religie zou worden verboden behalve het preken, en dit alleen voorlopig en onder voorwaarde dat de bezoekers zich rustig hielden.*

De magistraat durfde eerst dit bevel niet openlijk te publiceren. In de voormiddag van de 9^e December liet zij de kopstukken van de Calvinisten bij zich roepen, om het hun mee te doelen. Maar het volk begreep, wat er aan de hand was. Een dreigende menigte drong het stadhuis binnen, verzette zich tegen de afkondiging van het decreet en eiste de loslating van hen, die om de wil van de religie waren gevangen genomen.

De magistraat gaf toe in het laatste en stelde de afkondiging van het edict uit tot de namiddag. Maar daarmee was het volk niet tevreden. Het maakte zich meester van de kanonnen en geweren en bezette de Grote Markt.

De volgende dag wendde de magistraat zich opnieuw tot de Calvinisten, maar zij gaven geen kamp. Zij wilden leven in gehoorzaamheid aan de Koning en de Landvoogdes, maar volhardden bij de eis, dat de belofte van oogluiking zou worden gehouden en de uitoefening van hun religie niet verboden. De magistraat zond daarop de pensionaris Jacques le Clercq naar Brussel, maar de Calvinisten gaven hem hunnerzijds een rekwest mede, waarin zij godsdienstvrijheid eisten overeenkomstig de gedane beloften en dringend waarschuwden tegen een eventuele versterking van het garnizoen, waartegen zij zich niet alle kracht zouden verzetten.

Maar de pensionaris was wel de slechtste boodschapper, die de Calvinisten konden uitkiezen. In zwarte kleuren schetste hij de toestand in de stad. Slechts één middel restte er volgens hem: *onverwijld moest een sterke troepenmacht in het kasteel worden geworpen.*

Maar Margaretha wilde niet te veel hooi tegelijk op baar vork nemen. In het naburige Valenciennes was het tot een openlijk verzet gekomen en Noircarnes was bezig deze stad te belegeren. De suggestie van Le Clercq, dat de troepen dit beleg moesten opgeven en eerst naar Doornik komen, leek onuitvoerbaar. Zij gaf er daarom de voorkeur aan Moulbaix te gelasten aan het consistorie te Doornik duidelijk te maken, dat alleen het preken buiten de stad was toegelaten. De bediening der sacramenten was verboden evenals de bijeenkomst van de kerkenraad, in welke vorm ook. Op het schoolbezoek moest streng worden toegezien en de scholen, waar Gereformeerd onderwijs werd gegeven, moesten worden gesloten.

Verzet en verlies van de Gereformeerden

Het volk vatte dit op als een uitdaging en besloot tot gewelddadig verzet. Een grote menigte trok op de 23en December gewapend. De stad uit en sloeg bij de Abdij van St. Nicolas des Près een kamp op. Daarheen stroomden van alle zijden gelijkgezinden toe onder het plegen van allerlei gewelddadigheden. Wel 6000 man waren tenslotte in het versterkte kamp bijeen, die wijd en zijd in de omtrek de kerken en kloosters en de buizen der Rooms-Katholieken verwoestten.

Een ander legertje verzamelde zich onder Jan Denijs in Vlaanderen. Het doel was zich te verenigen met dat te Doornik om gezamenlijk Valenciennes te ontzetten. Maar de regeringstroepen zaten ook niet stil. Bij Watrelos (in de buurt van Rijssel) trad Rassenghien Denijs in de weg en hakte zijn slecht bewapende bende in de pan. Een deel, dat zich in de kerk van het dorp trachtte te redden, kwam om in de vlammen, toen deze in brand werd gestoken.

Het wekte de woede op van hun bij Doornik gelegde makkers. In plaats van rustig in het versterkte kamp te blijven, trokken zij er op uit om hun broeders te wreken. In de buurt van Lannoy, dat zij tevergeefs hadden gehoopt zonder strijd te bezetten, werden

zij in een onvoordelige positie onverwachts overvallen door Noircarnes, die met elf vendels van Valenciennes kwam opgerukt. Een moorddadig gevecht ontbrandde, waarbij de geuzen, ondanks hun heldhaftige tegenstand, volkomen werden vernietigd.

De tijding van deze nederlaag was voor Doornik het sein tot een volledige opstand. Het volk maakte zich meester van de stadsartillerie en bedreigde daarmee het kasteel. Moulbaix zijnerzijds liet de stad beschieten. Bij de zwakheid van de bezetting van het kasteel leek de uitslag twijfelachtig. Maar in plaats van naar Valenciennes terug te koeren, sloeg Noircarnes de weg in naar Doornik en wierp zich met zijn troepen in het kasteel.

Daarmee was het lot van Doornik bezegeld. Aanstonds ontbood Noircarnes de magistraat en deelde mede, dat hij order had de stad met troepen te bezetten. Zij kregen anderhalf uur bedenktijd, maar hadden geen keus, zoals ook de kapiteins der burgercompagnieën, en de leiders der Calvinisten, met wie de magistraat nog overleg pleegde, begrepen. Nauwelijks waren de soldaten binnen, of Noircarnes eiste de inlevering van alle wapens en ammunitie.

Daarop toonde hij zich verrassend gematigd. Hij kondigde aan het Akkoord eerlijk te zullen uitvoeren. Het preken buiten de stad kon dus weer een aanvang nemen. Maar ieder begreep, wat van deze toezegging te denken viel, te meer, toen hij tegelijkertijd bepaalde, dat zij die de preken wilden bijwonen, voorzien moesten zijn van een persoonsbewijs. Wie kon, haastte zich weg, vooraan de predikanten. Weldra kon Noircarnes aan de Landvoogdes berichten, dat het preken te Doornik „vanzelf” was opgehouden.

De onvoorzichtige, die zich niet snel genoeg uit de voeten hadden gemaakt, ondervonden weldra wat de barmhartigheid der Landvoogdes betekende. De magistraat werd grondig gezuiverd en de ambtenaren, die zich te toegeefflijk hadden betoond, werden afgezet. Zeven vendels infanterie werden door Noircarnes die het beleg van Valenciennes ging voortzetten, achtergelaten en een koninklijke commissie van onderzoek benoemd onder leiding van de nieuwen gouverneur Jean de Croy, die de oude, ziekelijke Moulbaix verving.

Nu was de hel in Doornik losgebarsten. De gevangenissen waren spoedig zo overvol, dat men nood-cachotten moest bouwen van het hout, dat was bijeengebracht voor de oprichting van de Gereformeerde kerk. De beul kreeg druk werk en aan de slachtoffers werd zelfs geen fatsoenlijke begrafenis geschonken. Voor hen was de mestvaalt goed genoeg.

In schrille tegenstelling met het lot der Calvinisten waren de pompeuze processies, die twee- of driemaal per week door de straten trokken en waaraan de gehele bevolking moest deelnemen, om zo de toorn Gods over de stad af te wenden, zoals Margaretha schreef. Met harde dwang vond de rekatholisering plaats. Een waar schrikbewind bedreigde allen, die zich maar enigszins verdacht hadden gemaakt of wier bezit of ambt de begerigheid opwekte van de slechte elementen onder hun Rooms-Katholieke medeburgers, die zich niet ontzagen als aanbrengrers te fungeren, teneinde zo te profiteren.

Het Calvinisme, dat eens in Doornik zo hoopvol was opgebloeid, *werd op deze wijze met wortel en tak uitgeroeid.*

Alva en de Bloedraad

Na Margaretha kwam Alva, wiens Bloedraad de sombere lijst der doden met tientallen namen vermeerderde, Met geweld werden de inwoners naar de mis gedreven. Wie ze

verzuimde, kreeg straf. Streng werd er op toegezien, dat de kinderen werden gedoopt en naar de catechisatie gingen. Wie de sacramenten der stervenden weigerde, stelde zich bloot aan de verbeurdverklaring van zijn nalatenschap. Zijn lijk werd op de vuilnisbelt geworpen. Doornik werd een bigot vrome stad. Zelfs het trouwen in Adventstijd werd verboden, om deze tijd te beter te heiligen en zich te onthouden van alle „wellustigheden“!

Maar het Spaanse schrikbewind bleef niet duren. De poging van Philips II, om hier het absolutisme te vestigen en de Nederlanden te gebruiken als springplank voor de heerschappij over Europa, faalde jammerlijk. Zijn basis in het Pyrenese schiereiland was te smal voor een dergelijke reusachtige opzet. De terreur leidde tot opstand, eerst in Holland en Zeeland en na de dood van Requesens ook in het Zuiden. De slecht betaalde Spaanse soldaten sloegen aan het muiten en bewerkten zo in 1576 de Pacificatie van Gent. De geloofsplakkaten werden opgeheven en van alle zijden keerden de ballingen terug.

Nieuwe hoop

In Doornik openen zich nieuwe perspectieven voor het Calvinisme. De stad was het Spaanse bewind meer dan moe en had ijverig meegewerkt aan de bijeenkomst der Staten-Generaal te Brussel en aan de Pacificatie. De gouverneur en de bezetting van het kasteel werden verdreven. Pierre de Melun, Prins van Epinoy, werd in zijn plaats benoemd, die zijn commissie ontving van de Staten-Generaal en een ijverig voorstander was van de nieuwe politiek. Aanstonds keerden de gevluchte Calvinisten in menigte terug. Hun getal wordt op niet minder dan 6000 geschat en zij waren als vanzelf de geestdriftige aanhangers der nieuwe orde.

Don Juan van Oostenrijk kwam als nieuwe Landvoogd. De Staten-Generaal sloten met hem het *Eeuwig Edict*, waarbij de Rooms-Katholieke religie overal de alleenheersende zou worden. Maar Holland en Zeeland waren daar niet voor te vinden en riepen hun afgevaardigden terug. Een ogenblik scheen daarmee ook het Calvinisme in Doornik weer in gevaar gebracht, maar de onhandigheid van Don Juan bracht de gewesten opnieuw tot elkaar. Hij deed een onbekookte aanslag op Namen, maar speelde daardoor precies in de kaart van Oranje, die nu door de Staten-Generaal naar Brussel werd geroepen en de Generale Unie herstelde.

Inmiddels hadden een aantal op hem afgunstige edelen zich in verbinding gesteld met Matthias van Oostenrijk, de broer van de Duitse Keizer, in de hoop, dat ook Philips II deze keuze zou goedkeuren en zo de breuk zou worden geheeld. Maar Oranje doorkruiste dit plan. Hij wist Matthias onder zijn invloed te brengen, die hem aanstelde tot luitenant-generaal, en liet in de Raad van State naast Matthias een aantal van zijn aanhangers benoemen. Philips II keurde nu de keuze van Matthias niet goed en handhaafde Don Juan. Beide regeringen kwamen zo gewapend tegenover elkaar te staan. De troepen van Matthias en de Staten-Generaal leden echter, direct na de regeringsaanvaarding in Januari 1578, een nederlaag bij Gembloers, waarna het Staatse bewind Brussel verliet en zich te Antwerpen vestigde.

Het was een slecht begin en het vervolg bracht voor Oranje een diepe teleurstelling. Hij hoopte de Generale Unie bijeen te houden door op de voorgrond te stellen, wat allen verenigde, de strijd tegen de verspaansing, en op de achtergrond dat wat verdeelde, de godsdienstverschillen. Maar het was een onmogelijk streven. Het godsdienstgeschil kerfde zo diep door het toenmalige leven, dat in één Staat slechts één godsdienst werd mogelijk geacht, wilde de Staat niet uiteen vallen. Oranje greep daarboven uit, maar hij werkte in de Nederlanden onder de slechtst denkbare voorwaarden. De zelfstandigheidsneiging der gewesten, die nog slechts kort waren

verenigd in de Bourgondisch-Oostenrijkse Staat, was zó groot, dat alleen de eenheid van religie de band had kunnen zijn, die allen en alles bijeen hield.

De verdeeldheid van religie leidde als vanzelf tot scheuring. De ultra-Calvinisten in Gent eisten voor hun religie de alleenheerschappij op, zoals dit ook in Holland en Zeeland het geval was. De Rooms-Katholieken stelden daartegenover de eis, dat de Pacificatie van Gent zou worden vastgehouden en behalve in Holland en Zeeland overal alleen hun religie zou worden toegelaten. Oranje koos een middenweg. Hij liet door de Staten-Generaal een religievrede aannemen, die door Matthias werd afgekondigd, maar had daarmee in de ogen der Rooms-Katholieken de Pacificatie geschonden.

De Calvinistische religie zou worden toegelaten in Rooms-Katholieke plaatsen, waar minstens 100 gezinnen daarom vroegen. Het schijnt op het eerste gezicht, alsof het Calvinisme in Doornik hiermee een nieuwe kans kreeg, maar dit is bitter tegengevallen. De Staten van Doornik, aan wie het ontwerp werd toegezonden, namen terstond een afwijkende houding aan. Zij verklaarden te willen blijven bij de Pacificatie en de publieke uitoefening van de Gereformeerden godsdienst te zullen blijven verbieden, maar de Calvinisten legden zich daar niet bij neer.

Toen het besluit op 7 Augustus 1578 werd afgekondigd, gaf het ogenblikkelijk aanleiding tot onlusten. Op grond van de religievrede eisten de Gereformeerden de vrije uitoefening van hun godsdienst en de aanwijzing van kerken, waar zij konden samenkomen. De gouverneur liet daarop een telling houden onder de bevolking, maar hoewel deze gunstig schijnt te zijn uitgevallen, weigerde hij toch. Een rechtstreekse poging der Calvinisten bij Matthias had geen beter resultaat. Hij bevestigde het besluit van de gouverneur en de magistraat. Nog lieten de Calvinisten het er niet bij zitten. De predikant Jean Taffin ging met vier leden van de kerkenraad persoonlijk naar de Raad van State, om aan deze hun wensen kenbaar te maken. Maar ook de Raad van State toonde zich niet toeschietelijk. De religievrede werd op Doornik en het Doornikse (Het Vrije van Doornik) niet van toepassing geacht.

Er is in dit alles iets onverklaarbaars. Een royale uitvoering van de religievrede zou voor Doornik een ander resultaat moeten hebben opgeleverd. Volgens Barthelemy Liebart, afgevaardigde van het Doorniksche in de Staten-Generaal, bedroeg het aantal der Calvinisten, die in 1578 de uitoefening van de Gereformeerden godsdienst aanvroegen, meer dan 800 personen.¹³ Deze zullen allicht meer dan 100 gezinnen hebben vertegenwoordigd. Als wij het getal der teruggekeerde ballingen op 6000 horen begroeten en dit juist is geweest, ligt het voor de hand, dat niet allen het verzoek hebben ondertekend, maar alleen de voornaamste. Men zal de keuze dan wel zo hebben gedaan, dat meer dan 100 gezinnen er door werden vertegenwoordigd en toch kreeg men nul op het rekwes.

Waarom was dit te wijten? Ik heb een sterk vermoeden, dat politieke overwegingen hierbij de doorslag hebben gegeven. De tweespalt in de gewesten was in 1578 al zo hoog geklommen, dat de Staten van Henegouwen en Artois druk bezig waren een aparte ligue te vormen, om de Vlaamse Calvinisten te bestrijden. Zij trachtten ook de Staten van Doornik daarvoor te winnen. Maar deze wilden zich niet afscheiden van de Generale Unie en bleven trouw aan de regering van Matthias.

Niet alleen de gouverneur, maar ook de geestelijkheid onder leiding van het kapittel der kathedraal en van de prelaten der grote abdijen dreven door, dat op 23 October aan de afgevaardigden van Henegouwen, die naar Doornik waren gekomen, een

¹³ Zie Hocquet, a.w., p. 214.

weigerend antwoord werd gegeven.

Matthias en de Raad van State waren van deze omstandigheid op de hoogte en het ligt voor de hand, dat zij de geestelijkheid niet van zich wilden vervreemden door aan de Calvinisten vrijheid, van godsdienst toe te staan. Zij verwierven daarvoor de trouw van Doornik tot aan het bittere einde. Toen de Staten van Artois die van Doornik uitnodigden hun afgevaardigden naar Atrecht te zenden, waar de naar deze stad genoemde Unie werd voorbereid, antwoordden deze, dat zij zich niet wilden afscheiden van de generaliteit, omdat in hun gebied de Pacificatie van Gent en de uitsluitende uitoefening van de Rooms-Katholieke religie waren gehandhaafd, ondanks de pogingen der Calvinisten om de religievrede uitgevoerd te krijgen.¹⁴

Alle latere pogingen om hen van houding te doen veranderen, leden schipbreuk. Maar evenmin wilden zij toetreden tot de Unie van Utrecht, omdat daarin aan iedere provincie de vrijheid werd toegekend in de religie te handelen naar goedvinden. Zij kwamen zo tussen de partijen in te staan, niet alle gevaren aan deze positie verbonden.

De Calvinisten in Doornik profiteerden van deze gang van zaken. Toen na de afscheiding der Waalse gewesten de toestand voor de stad steeds moeilijker werd, konden men hun stootkracht niet missen en zij kregen daardoor steeds grotere vrijheid. Nog altijd oefenden zij hun godsdienst in het geheim uit, maar dit geheim was eigenlijk overal publiek. Zij hielden hun preken op verschillende punten in de stad, openden bijzondere scholen voor hun kinderen, bedienden de doop, sloten huwelijken en begroeven hun doden op hun wijze, zonder dat de geestelijkheid er iets tegen kon uitrichten. Ja, zij verspreiden pamfletten tegen de Rooms-Katholieke religie en de priesters en dreven de stoutmoedigheid zelfs zoover, dat zij een daarvan opdroegen dan de gouverneur zelf.

Deze konden hen niet missen en liet alles oogluikend toe. Een godsdienststrijd in de bedreigde stad was wel het laatste wat hij begeerde. Toen de gardiaan van de Minderbroeders, de priester Géry, in een preek heftig uitvoer tegen de Calvinisten en de gouverneur, die hen beschermde, beval hij aan het kapittel van de kathedraal er voor te zorgen, dat de priesters zich voortaan in hun preken zouden beperken tot hun geestelijk werk en geen politiek op de kansel brengen. Als vanzelf had deze houding tengevolge, dat de Rooms-Katholieke geestelijkheid en haar aanhang steeds onwilliger werden om hem te steunen in zijn politiek. Hij zag zich zelfs genoodzaakt een aantal magistraten die hij verdacht van vijandelijke gezindheid tegen de Staten-Generaal, af te zetten en te vervangen door gezworenen en schepenen, die in 1567 door Noircarmes uit de regering waren verwijderd.

De ondergang van de gemeente door Parma

Ondertussen won Parma voortdurend terrein. De hoop, dat Anjou, aan wien in 1580 de souvereiniteit was opgedragen, de kans zou doen keren, werd niet vervuld, daar hij te weinig hulp kreeg uit Frankrijk en tegen het militaire genie van Farnese niet bleek opgewassen.

In deze strijd speelde de Prins van Epinoy van Doornik een belangrijke rol. Met het garnizoen, dat door de Staten-Generaal was versterkt, deed hij voortdurend onverwachte aanvallen op de steden in de omtrek. De Staten-Generaal begingen nu echter een ernstige fout door hem met het grootste deel van het garnizoen tegen Parma in het veld te zenden. Deze maakte daar ogenblikkelijk gebruik van. Na Pierre de Melun door een welgeslaagde schijnbeweging in de richting van Duinkerken te

¹⁴ Aldaar, p. 218.

hebben misleid, sloot hij op het aller onverwachts Doornik in.

Dit was het begin van het einde.

De beroepssoldaten waren voor de verdediging veel te zwak in getal en de burgercompagnieën in zichzelf verdeeld. Alleen de Calvinisten, die alles te verliezen hadden, waren bereid tot tegenstand tot het uiterste. De Rooms-Katholieken waren van meet af onbetrouwbaar en drongen herhaaldelijk aan op de overgave. Toch hield de stad de verdediging nog twee maanden vol, voortdurend hopen op ontzet van de zijde van Anjou en van de Prins van Epinoy. Maar toen de eerste, zonder iets van belang te hebben uitgericht, naar Engeland vertrok voor de bruidswerving van Elisabeth, en de tweede verslagen werd bij Grevelingen, zonk de tegenstand ineen. De 5^e November 1581 gaf de stad zich over op voorwaarde *van vrije aftocht voor het garnizoen en verlof van uitwijking voor andersdenkenden*.

Daarmee was de ondergang van het Calvinisme bezegeld. Opnieuw volgde een uittocht op grote schaal. De meeste Gereformeerden verlieten de stad. Zij die bleven, zagen zich blootgesteld aan de wraak van de door Parma nieuw ingestelde magistraat. Na de heftige beroeringen van de 16e eeuw zonk Doornik weg in de vergetelheid. Nu een goed deel van de nijverste inwoners waren uitgeweken of ter dood gebracht, ging de stad economisch met rasse schreden achteruit.

De stad was behouden voor het Rooms-Katholicisme; maar tot welk een prijs!

Toevoeging uit: “Nederlandse oorlogen en geschiedenissen”, door Pieter Chr. Bor

Op 29 november 1581 maakten Parma met de Magistraat in de stad het volgend akkoord:

“Dat de krijgslieden met haar volle geweer, vliegende vendelen en goederen, zoveel ze dragen kunnen zouden mogen uittrekken en in zekerheid geleid en gekonvooieerd worden. En dat die van de Religie en allen die wilden, mede met haar goederen mochten vertrekken; en zo zij zich in neutrale plaatsen wilden onthouden, zouden haar goederen mogen genieten mits dezelve doen administreren door Katholieke rentmeesters. De Prinses van Espinoy met de heer van Estrelles, zijn huisvrouw en haar beider familiën zouden mede mogen vertrekken daar het hen geliefde, met al haar goederen, juwelen, meubelen en huisraad. Die van de stad zouden 's Konings garnizoen innemen en voor rantsoen betalen 100.000 kronen, daartoe degenen die vertrekken zouden mede haar quote moesten opbrengen voor haar vertrek.”

Daarop zijn zij des anderen daags, zijnde den lesten en St. Andriesdag uit de stad vertrokken en heeft de Prins van Parma daarin sterke bezetting geleid. Hij is daar zelf in persoon binnen getogen en met grote triomf ingehaald en heeft aldaar tot een bisschop gesteld Maximiliaan van Morrillion, proost van Ave en groot Aartsdiaken van Mechelen die sedert het vertrek van den kardinaal Granvelle deszelfs Kardinaals agent in Nederland is geweest en dat in de plaats van den heer Coenraad van Oyenbrugge die aldaar bisschop was geweest en bij de Staten Generaal was gesteld.

(Onder de Franse koning Lodewijk XIV kwam de stad weer in Frans bezit; Verdrag van Aken, 1668).

5. Uit: 'De Beeldenstorm', door Jozef Scheerders

Doornik en het Doornikse

Doornik was reeds zeer vroeg een calvinistische stad. In 1545 was er een volledig georganiseerde gemeente met een consistorie en een vaste predikant. De calvinisten kwamen uit alle lagen van de bevolking, het waren zowel armen als rijken, de meeste leden van de magistratuur waren calvinisten of sympathisanten.

Op 22 augustus 's avonds kwam de tijding dat de kerkzuivering' had plaatsgehad te Antwerpen. De volgende morgen zeer vroeg begon de Beeldenstorm in de kapel van het Sint-Jacobshospitaal en vervolgens in al de abdijen, kerken en kloosters binnen en buiten de stad. Beelden, sacramentshuizen, doopvonten, orgels en kerksieraden werden vernield, priestergewaden aan flarden gescheurd.

De Beeldenstorm geschiedde in aanwezigheid van de predikanten **Ambroise Wille, Charles de Nielles en Etienne Memier**, die daarbij zelfs een zekere leiding zouden gegeven hebben en naderhand de beeldenstormers betaalden, zogenaamd voor het verzuim dat zij, met het wachthouden in deze moeilijke dagen door de schutterscompagnieën hadden geleden.

Nadat zij de beelden en kerksieraden in de kathedraal vernield hadden ontdekten de beeldenstormers een geheime plaats in de trefkas van het gebouw, waar de gouden en zilveren beelden alsook de reliekschrijnen verborgen waren. Nadat zij deze kerkschatten aan stukken hadden geslagen, brachten zij de brokstukken bij de magistratuur. De predikanten zagen nauwlettend toe dat er niets geplunderd of gestolen werd. Er werd een inventaris opgemaakt in tweevoud, een voor de magistratuur en een ander voor de predikanten. Te Doornik werd zeer weinig gestolen.

Van 24 tot 29 augustus werden op bevel van Ambroise Wille alle archieven van de kathedraal systematisch verbrand. Volgens Nicolas Soldoyer gingen Doornikse beeldenstormers, op 24 augustus, de beelden breken en verbranden in de dorpen uit de omgeving: te Obigies, Kain, Mont-de-la-Trinité (thans Mont-Saint-Aubert), Mourcourt, Havinnes, Ramecroix, Notre-Dame-au-Bois (thans Notre-Darne-des-Affligés bij Baugni).

Doornikse beeldenstormers trokken in zuidelijke richting tot Crespin, in Henegouwen, waar zij op 26 augustus samenwerkten met beeldenstormers uit Valenciennes.

Nog andere Doornikse beeldenstormers drongen door in de kasselrij Downai. Onderweg vernielden zij de beelden in de kerken uit de omliggende dorpen, met de medewerking van de plattelandsbewoners. Verdeeld in verschillende groepen verwoestten zij de abdijen van Château-l'Abbaye, Saint-Amand — waar de parochiekerk nog meer te lijden had van de beeldenstormers dan de abdij — Vicoigne, Hasnon en Marchienn.

Op weg naar de abdij van Anchin werden zij verslagen door Féry de Guyon.

Kasselrij Dowai

Op 26 augustus vielen Doornikse beeldenstormers binnen in de abdij van Marchiennes, onder de kreet 'Vivent les gueux'.

Een van hun leiders eiste stilte en begon de door Marot berijmde 'Tien geboden' te zingen:

*Lève le coeur, ouvre l'oreille,
Peuple endurci, pour écouter
De ton Dieu la voix sans pareille,
Et ses commandements goûter.*

Nadat zij de tweede strofe gezongen hadden:

*Tailler ne te feras image
De quelque chose que ce soit,
Si honneur lui fais ou hommage
Ton Dieu jalousie en reçoit.*

vielen zij als bezetenen de beelden aan, die zij met gaffels en hellebaarden van hun voetstukken wierpen en met hamerslagen verbrijzelden. Al de kerksieraden werden vernield, een uur later was heel de kerk verwoest. Daarna trokken de beeldenstormers naar de kelders waar zij bier en wijn in overvloed vonden.

Te Marchiennes zouden de stormers geweld gepleegd hebben tegen de baljuw en zijn luitenant, tegen twee gerechtsdienaren van Bouvignies en tegen een kloosterling en een kapelaan die zij onderweg ontmoetten. Beide geestelijken werden ernstig gewond.

Zodra de baljuw van Anchin en Pecquencourt, Féry de Guyon, ingelicht was over de Beeldenstorm en de geweldplegingen van de beeldenstormers, besloot hij een herhaling van deze feiten in de abdij van Anchin te voorkomen. Uit de omliggende dorpen verzamelde hij 700 vrijwilligers te voet en 25 man te paard. Aan het hoofd van zijn ruiters deed hij een overval op de beeldenstormers, die hun heil zochten in de vlucht. Na de middag werd een andere groep Doornikse beeldenstormers aangevallen en verslagen te Brillon door Robert de Longueval, heer van Warlaing.

In een brief aan de regentes meldde Noircarnes, dat in beide gevechten minstens 150 man uit Doornik sneuvelden. Dit kordaat optreden maakte een einde aan de Beeldenstorm in de kasselrij Dowaaï.

6. Getuigenissen van martelaren door A. van Haamstede

Benrick, in het bisdom van Doornik.

JAAR 1533

In April van het jaar onzes Heeren 1533 werden in de stad Arras drie mannen, om de getuigenis van Jezus Christus en Diens Heilig, onbevlekt Woord, verbrand. De een heette Nikolaas de Schrijver, geboren niet ver van het dorp Pas, in Artois. De ander heette Johannes a Pisis, herkomstig van Arras. De derde was genaamd Stefanus Burllet, een kleermaker en burger van Benrick, in het bisdom van Doornik.

Stefanus de la Forge

JAAR 1534.

In Oktober van het jaar van onze enige Verlosser en Zaligmaker Jezus Christus, 1534, werden aan de predikstoelen te Parijs papieren aangeplakt, waarin de goddeloze gruwelen der is en andere pauselijke bijgelovigheden aangetekend stonden. Op verschillende plaatsen van de stad werden vele gelovige en godvruchtige mensen omgebracht, omdat zij hun begeerte naar de zuivere leer en onvervalste godsdienst aan de dag legden.

... Stefanus de la Forge, een burger van Doornik een zeer vermaard koopman te Parijs, werd ook in die stad gevangen genomen, en, omdat hij het Evangelie zeer genegen was, en dit trachtte te bevorderen, op het St. Janskerkhof levend verbrand.

Marion, de vrouw van Adriaan, kleermaker te Doornik

JAAR 1545

Tijdens de vervolging, in het jaar 1545, werd zekere Adriaan, kleermaker van beroep, met Marion, zijn vrouw, om de waarheid van het evangelie, gevangen genomen. Doch het uiteinde van beiden was zeer ongelijk, want Adriaan herriep uit zwakheid zijn gevoelens, en werd zeer kort na zijn gevangenschap, op bevel van de keizer, onthoofd, terwijl zijn vrouw integendeel volstandig bleef, en door haar standvastigheid een zeer goed voorbeeld was voor alle gelovigen te Doornik.

Hoewel de vijanden der waarheid haar door allerlei middelen zochten wankelmoedig te maken, en haar mededeelden, dat haar man berouw had betoond, konden zij haar niet bewegen, en gaf zij hun geen geloof, doch trachtte steeds de waarheid voor te staan, en gaf te kennen, dat zij geen martelingen of de dood vreesde, waarmee de rechters haar ten strengste bedreigden. Terwijl zij dat van haar zagen, werd zij veroordeeld, om levend begraven te worden. Toen men haar naar de strafplaats leidde op de grote Markt van de stad, hield zij niet op het volk te vermanen, en tot God te bidden voor hen, die nog in verblindheid en onwetendheid verkeerden.

Toen zij voorbij de gevangenis, het Belfroy genaamd, ging, waar zij dacht, dat haar man nog gevangen zat, riep zij met luider stem: "*Gegroet Adriaan, ik ga naar een ander bruiloftsfeest.*"

Toen zij het schavot beklommen had, zag zij de aarde, de kisten andere voorwerpen liggen, die voor haar gereed gemaakt waren, wat haar echter geen vrees aanjoeg, maar zij sprak met een blijmoedig gelaat en een moedig hart tot hen, die met haar op het schavot stonden: "*Is dit de pastij, die gijlieden voor mij gereed hebt gemaakt?*"

Waarmee zij zinspeelde op de vorm van het holle stuk hout, waarin haar lichaam zou worden gelegd als in een pastij, want het was gemaakt in de vorm van een doodkist, in lengte en breedte geschikt om er een geheel volwassen mens in te kunnen leggen. En, opdat het lichaam van boven wel gesloten zou kunnen worden, waren er drie ijzeren stangen dwars doorgebracht, de een op de hoogte van de borst, de andere in het midden en de derde beneden op de een.

Toen deze goede 'beklagenswaardige' vrouw in de kist gelegd was, moest de beul veel geweld plegen voor hij de ijzeren stang in het midden over haar lichaam kon doorschuiven, om alles goed te verzekeren eer men de aarde op haar wierp. Aan het einde van deze kist bevond zich ter hoogte van het hoofd een gat, waar de beul een strop doortrok om haar te verworgen, dat men onder het schavot zou toetrekken, zodra het lichaam met aarde zou bedekt worden.

Als Marion in de kist uitgestrekt lag, ingesloten door de ijzeren stangen, zoals gezegd is, zag zij gedurig op naar de hemel, en richtte haar gebed tot God, totdat zij met de strop, die onder het schavot werd toegetrokken, was geworgd. Toen het aangezicht en het lichaam van deze deugdzaam vrouw met aarde bedekt waren, eindigde zij onder schrikkelijke pijnigingen haar leven en martelaarschap.

Pieter Mioc

JAAR 1545

Nadat Pieter Mioce enige maanden in een diepe, vochtige en stinkende toren, onder padden en ander ongedierte had doorgebracht, werd hij in het jaar 1545 te Doornik verbrand.

Toen hij voor de overheid werd gesteld, zei hij, "Lieve heren, hoe komt het toch, dat gij mij zo vijandig bent, om mij naar het leven te staan, daar toch vroeger, toen ik nog een schandelijk en goddeloos leven leidde, niemand van u een woord tot mij sprak?"

Toen hem het voorbeeld van een zijner bekenden, Bergibian genaamd, werd voorgehouden, die kort tevoren zijn gevoelens had herroepen, zei Pieter, *dat men in Goddelijke zaken geen mens ter wereld schuldig was te geloven dan de Heere Christus alleen.*

Toen hem ook de vijanden der waarheid onophoudelijk in de rede vielen, en hem in het geheel niet wilden laten uitspreken, zei hij: Breng mij weer naar mijn padden, die mij in het bidden niet zo hinderen als gijlieden.

Toen hij aan de paal gebonden was, werd hem een zakje buskruit aan de hals gehangen; en, toen dit ontplofte en een harde slag gaf, trachtten de monniken en hun aanhangers de omstanders met een zekere gretigheid wijs te maken, dat dit de ziel van de brandende ketter was, die de duivel met zulk een gedruis weghaalde.

Wat de bovengenoemde Bergibian betreft, hij was een zeer geleerd en begaafd man, en gaf zich gewillig, zonder zich te laten weerhouden door de tranen zijner vrouw, ouders, vrienden en huisgenoten, in de handen der vervolgers over. Maar, aangezien hij de Heere verzocht had, werd hij eindelijk door, ongeduld over zijn gevangenschap,

uit vrees voor de vuurdood en door het gestadig aanhouden van de roomse baalpriesters afvallig, herriep zijn gevoelens, en werd in plaats van op de brandstapel te sterven, als een, die een ketter was geweest, onthoofd.

Petrus Bruly

JAAR 1545

Petrus Bruly, geboren in Lotharingen, en bedienaar van het Woord Gods bij de Franse gemeente te Straatsburg, werd door vele gelovige broeders in Nederland, onder de heerschappij van keizer Karel, verzocht een bezoek te brengen aan de steden in Vlaanderen, Henegouwen en Artois, waar zich vele goede en godvrezende mensen bevonden, die hongerden naar de hemelse spijs, en bovenal begerig waren naar de vertroosting van het Goddelijke Woord.

Met toestemming en verlot van de gemeente waar hij toen bedienaar was, ondernam genoemde Bruly deze reis, en ging daarheen met getuigschriften en brieven van Martinus Bucer, die toen te Straatsburg de voornaamste bedienaar was van het Woord.

Nadat hij met trouw en vlijt verricht had waartoe hij was uitgezonden, en de steden Valenciennes, Doornik, Arras en Rijssel bezocht had, keerde hij weer naar **Doornik** terug, en verkondigde daar het Woord van God zo naarstig en vurig, dat hij nu en dan met geopende deuren het Evangelie predikte.

Toen de overheid en de raad van de stad dit vernamen, hielden zij de poorten van de stad bijna drie dagen achtereen gesloten, lieten met groten ijver naar Petrus zoeken, ja beloofden hem een beloning, die hem levend of dood kon overleveren, waarover de gelovige broeders zeer verslagen waren.

Als zij hem enige dagen verborgen hadden weten te houden, en hem buiten gevaar wilden brengen, plaatsten zij hem in een mand, en lieten hem 's nachts over de muur neer. Toen hij echter beneden in de vest was neergelaten, viel er een grote steen van de muur, en brak hem het been. Daar men hem 's morgens in die toestand vond, werd hij gevangen genomen en naar de burcht der stad geleid. Toen hij daarheen gebracht werd, dankte hij God de Heere, door Wiens wonderbare, voorzienigheid hij daar werd gevangen gehouden, toen hij de vervolging wilde ontvliesen, waartoe hij door zijn prediking aanleiding had gegeven. Gedurende zijn verblijf in de gevangenis gedroeg hij zich steeds zoals een oprecht en standvastig getuige en martelaar betaamt, zowel in het verborgen als in het openbaar bij de overheid, voor wie hij Jezus Christus en Zijn Evangelie vrijmoedig, standvastig, zuiver en getrouw beled.

Gedurende zijn gevangenschap kwamen velen hem bezoeken, sommigen uit dwaze nieuwsgierigheid om een 'Hoogduitse' gevangen predikant te zien, anderen uit lust om tegen hem te getuigen en hem tegen te staan, sommigen ook met een goede bedoeling en begeerte, om door hem onderwezen te worden in de kennis van God en de leer van het Evangelie, welke hij op voortreffelijke wijze ten dienste stond.

Op verlangen van enige goede vrienden en broeders, stelde hij zijn belijdenis in geschrift, en zond die ook aan zijn vrouw. Zij luidde aldus:

Jezus Christus, de Gekruisigde, zij uw zaligheid!

Uw brief heb ik gelezen, allerliefste zuster in Christus Jezus, die gij door Margaretha mij toegezonden hebt, die mijn hart zeer getroffen heeft, omdat ik daaruit duidelijk zie, dat gij en al de broeders grote zorg voor mij hebt.

Wat mijn banden aangaat, of die mij zwaar en pijnlijk onaangenaam zijn, kunt gij

gemakkelijk zien in de brieven, die ik tot mijn broeders, die met mij gevangen zitten om het Woord van Jezus Christus, dezer dagen gezonden heb. Uit deze zult gij duidelijk bemerken, wat ik bij mij zelf gevoelde, en wat ik anderen wilde raden. Deze tonen ook, dat ik niet begeerd heb van hen of voor hen, dat ik in mij niet zou willen laten geschieden, en wel, God is getuige, opdat de Heere mij in Zijn bescherming en de oprechte belijdenis der waarheid beware.

Ofschoon mijn huisvijand mij zeer lastig valt, nochtans zal hij, door de kracht des Heilige Geestes ten onder gebracht worden, want Christus Jezus, op Wie ik mijn hoop gevestigd heb, zal mij meer goeds geven, dan ik in mijn hart maar kan bedenken. Om Zijn eer zal ik mij steeds overgeven of aan het vuur, of aan het water, of aan andere martelingen, die mijn vijanden kunnen bedenken, zodanige echter als God zal goedkeuren.

Voorts zal ik u schrijven, wat gij van mij vraagt, hoe men mij ondervroeg, en wat ik zowel aan de rechters als aan de leraren heb geantwoord. Het zou echter te uitvoerig worden u alle redenen te beschrijven, die ze mij vroegen en ik hun antwoordde. Ik zou die trouwens ook niet kunnen schrijven, doch ik meen, dat gij dit ook niet begeert; dat gij alleen die vragen en antwoorden bedoelt, welke het geloof en de christelijke leer betreffen. Deze zal ik u meedelen.

Vooreerst, op de 26ste November vroeg Dr. Hasard, een monnik van de Franciscaner orde, in het bijzijn van de overste van het slot te Doornik en de procureur-generaal van zijn keizerlijke majesteit, *hoe ik over het sacrament des altaars en over de mis dacht*.

Ik antwoordde daarop, dat de gelovigen, die van de dienaar het brood en de wijn ontvangen, waarlijk het lichaam en bloed van onze Heere Jezus Christus genieten, niet met de buik of met de mond, maar met het hart, met de ziel en het gemoed, en door de Geest, die het geloof in hen opwekt en versterkt, hetwelk de beloften aangrijpt, die er worden voorgehouden, van welke beloften deze de eerste is: "dat is Mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt;" en de andere: "dat is Mijn bloed, het bloed des Nieuwe Testaments, hetwelk vergoten wordt tot vergeving der zonden."

Dezelfde leraar vroeg mij, *of ik ook aan de verandering geloofde*.

Ik antwoordde hem, dat ik die niet geloofde; maar dat het brood brood bleef, en de wijn op gelijke wijze zijn natuur behield, dat de Heilige Geest het brood en wijn noemde ook na het avondmaal; zodat ik dan zorgde niet te dwalen, wanneer ik dus sprak gelijk de Schrift pleegt te spreken.

Daarna vroeg hij mij, *of ik geloofde, dat, wanneer de priester de woorden van het sacrament had uitgesproken, op de altaar het waarachtig lichaam en bloed van Jezus Christus was*.

Ik antwoordde hem, dat ik aan geen andere inzegening geloofde, dan die door de dienaar in de bediening van het avondmaal verricht wordt wanneer hij het volk, dat daarom samen komt, de inzetting van Jezus Christus herinnert met zulke woorden, dat hij door ieder kan worden verstaan, met vermelding van het lijden en de dood van Jezus Christus, waardoor de gedachtenis van zulk een grote weldaad wordt vernieuwd; dat dit de ware inzegening is; welke, volgens de instelling des Heeren in het avondmaal behoort te geschieden. Maar dat zulk geheimzinnig spreken en mompelen over het brood geen inzegening kan heten, maar wel een zodanige handeling, die meer de tovenaars en bezweerders dan de christenen betaamt; want, zoals dit duidelijk genoeg is, toen Christus het avondmaal instelde, sprak hij zijn woorden tot de Apostelen, die daar tegenwoordig waren, en niet tot het brood of tot de wijn.

Vervolgens vroeg hij mij, *hoe ik over de mis dacht*.

Ik antwoordde hem, dat de mis, zoals men die thans in de Roomse kerk noemt, in geen

dele het avondmaal van Jezus Christus is, maar veeleer een bederf daarvan, waarmee de Heere Jezus Christus in grote mate wordt verongelijkt, en Zijn lijden en dood vernietigd.

Betreffende *de aanbidding, die er geschiedt*, zei ik, dat zij het brood en de schepselen aanbaden.

Zij zeiden daarop: "Dan zijn wij allen afgodendienaars."

"Ziet voor uzelf toe," hernam ik, "in welke ellende zij u storten, die het Woord Gods u ontnemen, en u verleiden, om naar hun eigen dromerijen en leringen der mensen te luisteren."

Over deze zaak werd veel uitvoeriger gesproken, maar dit was het voornaamste.

Later werden mij vragen gedaan omtrent het vagevuur, namelijk, *of ik geloofde, dat er een plaats was waar de zielen na dit leven heengaan, opdat zij voor hun zonden gestraft worden.*

Ik antwoordde, dat ik aan geen ander vagevuur geloofde dan het bloed van Jezus Christus, en dat ik geen andere zuivering en reiniging zocht.

Toen vroeg hij mij, *of ik dan geloofde, dat de schuld met de straf vergeven of kwijtgescholden werd.*

Ik antwoordde daarop, dat God de mens beide kwijscheldt, dat Hij Zijn gerade niet ten dele schenkt; maar wanneer Hij vergeeft, vergeeft Hij beide: schuld en straf.

Hieruit vloemde de vraag voort, *wat ik dan dacht van zoveel heerlijke missen, gebeden en andere goede werken, die dagelijks voor de doden geschieden.*

Ik zei, dat zulke werken verrichtingen waren, ingesteld buiten het Woord van God, en daarom ijdel en onvruchtbaar, ja, dat het ook zonden waren, omdat zij zonder geloof geschieden; want er staat geschreven, Rom. 14, vs. 23: "wat uit het geloof niet is, dat is zonde."

Toen zij zeiden, *dat al de heiligen, die vroeger geleefd en dit voor de doden gedaan hadden, dan gedwaald moesten hebben*, antwoordde ik dat de heiligen, die in vroegere tijden leefden, en zulke diensten en rechten aan de doden hebben bewezen, met onwetendheid en zonden bevangen waren; dat het ook niemand verwondering moet baren, wanneer zij de gewoonte en het gebruik van hun tijd gevolgd hebben, dat ik hen in deze dingen niet vrij van zonden wil spreken en onschuldig verklaren.

Ook omtrent *de verering van de heiligen* vroegen zij mij, hoe ik daarover dacht.

Ik antwoordde hun, dat wij de heiligen niet beter kunnen vereren, dan door hun geloof, dat zij betoonden, na te volgen, zo ook de liefde, het geduld, de ootmoed, waarin zij de Heere Jezus Christus nagevolgd hebben. Daarin kunnen zij ons alleen ten voorbeeld gesteld worden, teneinde hen na te volgen, waarin zij de Heere Christus gelijkvormig waren, en Zijn voorbeeld navolgende, zoals de Apostel vermaant: "Weest mijn navolgers, gelijkerwijs ook ik van Christus." Feestdagen voor de heiligen in te stellen en te vieren, te hunner ere avonden te houden en vastendagen te gebieden, hun beelden te schilderen en daarvoor kaarsen te ontsteken, dat is niet het eren van de heiligen, maar afgoderij met hen plegen, en hun schande aandoen. En dat dit zo is, blijkt genoeg daaruit, dat zij in hun leven zulke dienstbetoningen ten allen tijde hebben bestraft en afgekeurd.

Zij vroegen mij ook, *hoe ik dacht over de aanbidding en aanroeping van de heiligen bij God.*

Ik antwoordde, dat dit geen leer van God was, maar veelmeer een godslastering, welke men niet behoorde toe te staan. Zodoende toch bewijst men hun, wat de enige God alleen toekomt, die alleen de verborgen dingen ziet, welke men de gestorven heiligen toeschrijft, wanneer men gelooft, dat zij de gebeden horen, als men tot hen bidt, alsof zij de nood der aanbidders kenden. Daarenboven strekt zulk een leer tot grote

verachting van Christus, Die de enige Middelaar en Advocaat, en ook tot een Voorbidder van God de Vader is gesteld, en dat is alleen mijn gevoelen omtrent de gestorven heiligen, doch de anderen, die hier nog leven, mogen wel voor elkaar bidden, en met hun gebeden elkaar helpen en bijstand verlenen.

De vraag over *de vrije wil* werd ook niet vergeten, integendeel, men ondervroeg mij zeer naarstig, hoe ik erover dacht.

Ik antwoordde daarop, dat, wilde men over de vrije wil terecht naar de eis der zaak spreken, men de mens volgens de verschillende staat, waarin hij verkeerd heeft, onderscheidenlijk moest beoordelen.

Vooreerst geloof ik, dat de eerste mens, die naar de gelijkenis en het beeld van God geschapen is, vrijheid gehad heeft zowel tot het goede als tot het kwade; en dat hij alleen de kracht en het vermogen van de vrije wil gekend heeft, zolang hij in onschuld verkeerde. Maar de ellendige en onzalige mens behield de gave van God niet lang, en verloor die door de zonde; en niet alleen hij, maar ook allen, die uit het natuurlijke zaad van Adam geboren en voortgekomen zijn, zodat zij in het geheel geen macht bezitten om, wanneer zij in hun eigen natuur blijven, iets goeds voor God te kunnen doen, daar alles kwaad is, wat in hen gevonden wordt. En, om de waarheid te zeggen is er nu niemand van de kinderen van Adam, die een vonkje goeds bezit, en de mens kan dus ook geen vrije wil hebben, want alle mensen zijn van nature tot het boze geneigd. Daarom zegt de Apostel, 'dat de natuurlijke mens niet begrijpt de dingen, die des Geestes Gods zijn, want zij zijn hem dwaasheid'. Bij Hosea, zegt de Heere aldus: "Het heeft u bedorven o Israël." Op een andere plaats zegt de Apostel, "dat het bedenken des vleses vijandschap is tegen God."

Deze getuigenissen des Geestes tonen genoegzaam, dat er nu geen vrije wil in de mensen *voor God* is, om goed te doen. Ik zeg met nadruk: voor God, omdat de mens wel vele schone werken, die in schijn goed zijn, doen kan voor de mensen, zoals de wetten gehoorzamen ten aanzien van uitwendige dingen, maar in het gericht voor God hebben zulke werken geen waarde, ja zijn zelfs zonden. Wat ik tot dusverre heb gezegd, moet verstaan worden van hen, die door de Geest van God niet wedergeboren zijn.

Laat ons nu overgaan tot de beschouwing van een christen, gedoopt in het bloed van Christus, die nu in nieuwigheid des levens wandelt. Aan zulk een mens geeft Christus zijn vrije wil terug, en vernieuwt hem tot alle goede werken; echter niet volmaakt, want nimmer zal men in hem zien, dat hij het goede werk naar behoren en volkomen doen zal, maar hij heeft steeds bij vernieuwing Gods hulp nodig, wat de Apostel van zichzelf aan de Romeinen betuigt: "Het willen is wel bij mij, maar het goede te doen dat vind ik niet." De vrije wil bezitten wij dus niet meer, zoals de eerste mens die bezat, die het goede, zoals hij wilde, ook kon volbrengen en doelt. Dit gebrek ontstaat uit het bederf van onze natuur, niet uit enige onmacht of ziekte, die in Christus Jezus onze Hernieuwer zou zijn. Ziedaar wat ik van de vrije wil geloof en, hoe ik daarover denk.

Daarna ondervroegen zij mij aangaande *de goede werken* op deze wijze: "Naardien een mens in zichzelf geen macht heeft, het goede, wat hij wil met de daad te volbrengen, kan hij dan geen goede werken doen?"

Daarop antwoordde ik, dat een mens dit uit zichzelf niet kan doen, maar, geholpen door de Geest van God, kan hij wel goede en welbehaaglijke werken verrichten. Wanneer de werken goed Zijn en Gode aangenaam, komt dit niet voort uit de menselijke natuur of macht, maar alleen en geheel uit de kracht en de genade van Christus, Die in de mens woont, en de werken volbrengt. Verder zei ik hun, dat het met de mens is als met een boom, die eerst goed moet zijn, voor hij goede vruchten

kan voortbrengen, en dat de mens zelf hierin werkt en een medearbeider is aan die werken, welke ook tot het eeuwige leven in de Schrift beloofd wordt.

Daarna volgde de vraag over *de rechtvaardigmaking*.

Ik antwoordde daarop, dat wij door het geloof gerechtvaardigd worden, zoals in Romeinen 3 gezegd wordt. "Hoe!" hernamen zij, "alleen door het geloof? Worden wij ook niet door de goede werken en de liefde gerechtvaardigd?"

Toen antwoordde ik, dat men zulke werken en ook geen liefde vindt in enig mens, die niet gerechtvaardigd is.

"Mag dan," zeiden zij, "een mens, al verkeerde hij in doodzonde, niet een aalmoes geven ter ere van God, Die hij bovenal bemint?" Nee hernam ik, want de zondaar mag wel al zijn goed aan de armen geven, maar niet zozeer ter ere van God, Die hij bovenal lief moet hebben, als wel uit enige menselijke genegenheid; want indien hij God boven alles lief had, zou de zonde hem niet behagen, en hij zou aan God vergeving vragen.

Aangaande de goede werken antwoordde ik hun, zoals boven is vermeld.

Toen vroegen zij mij, wat ik dan *het geloof* noemde, hetwelk zo krachtig is, dat het alleen de mens rechtvaardigt.

Daarop antwoordde ik, dat het geloof is een gewisse verzekering des gemoeds, die door de Heilige Geest geschiedt, van Gods barmhartigheid en van Zijn goede wil over ons, in het Evangelie beloofd en aangeboden. Doch deze beloften van de liefde en goedheid Gods over ons, worden ons in Jezus Christus Zijn Zoon getoond en gegeven. Door dit geloof houden wij voor zeker en gevoelen wij, dat God ons onze zonden wil vergeven, om Zijns Zoons wil, in Wie wij geloven.

"Dat is," zeiden zij, "de beschrijving van het geloof niet, zoals Paulus zegt Hebr. 11."

Deze, hernam ik, vind ik toch in Paulus.

Omtrent *de menselijke instellingen* ondervraagd zijnde, of ik die ook aannam of geheel verwierp, antwoordde ik, dat ik de zodanige prees en aannam, die tot enige wettelijke of burgerlijke bedoeling dienstig zijn, maar dat ik de andere geheel versmaadde en verwierp, zoals het huwelijksverbod voor priesters en monniken, het verbod van vlees te eten op zekere dagen en andere dergelijke beuzelingen en plechtigheden, waarmee zij het gewetens der mensen willen binden, ja zelfs op straf van dodelijke zonde.

Daarna ondervraagd zijnde aangaande *de beelden, of die de gelovigen geoorloofd zijn te bezitten*, antwoordde ik, dat ik er, wat mij aanging, in het geheel geen begeerde, en dat men die in de kerken der christenen vooral niet behoorde te dulden, want met zulke beelden verontreinigt men de kerken, die alleen bestemd zijn om het Woord van God te horen, de sacramenten te bedienen en om de algemene gebeden te doen, waarvan de heiligheid hoger is dan de beelden en schilderijen. Ik toonde ook aan, dat zulke gegoten, gesneden of geschilderde beelden de mensen dikwerf aftrekken van Gods Woord. Doch in de huizen zei ik, mogen die toegelaten en geplaatst worden als dingen, die goed noch kwaad zijn, in zoverre men er geen afgoderij mee bedrijft, want dan behoort men die het huis uit te werpen. Doch, wat mij aangaat, als ik bedenk, dat zij door het Woord Gods zo scherp verboden worden, acht ik dat men ze geenszins behoort te duiden of toe te laten, want hun gebruik deugt nergens toe. Zoals een schilder en maker van een beeld door God vervloekt is, zo is dit ook met het beeld het geval, gelijk men zien kan in het Boek der Wijsheid, hoofdstuk 3, 12, 13, 15.

Daar zij, naar ik dacht, vermoedden, *dat ik een wederdoper was*, vroegen zij mij ook aangaande *de doop*.

Ik antwoordde, dat de doop een teken was des verbonds, dat God met de christenen gemaakt heeft, waarin hij betuigt, dat Hij de God van ons en van ons zaad wil zijn, en ons onze zonden vergeeft. Deze belofte wordt door de waterdoop bevestigd, want, gelijk door het water de onreinheid van het lichaam wordt afgewassen, alzo worden in de doop de smetten der ziel afgewassen en weggenomen, en wel door de kracht van het bloed van Christus, dat wij dan door de werking, des Heilige Geestes genieten en deelachtig worden. Daarenboven is de doop een teken van een gedurige afsterving die in ons gevonden moet worden, want gelijk het water in kleine hoeveelheid en slechts gedurende enige ogenblikken op het hoofd gestort wordt, opdat men niet zou verdrinken, alzo betekent dit het afsterven van het vorige leven, opdat wij weer een nieuw leven zouden beginnen en leiden.

De doop moet men ieder toedienen, zowel de kinderen als de volwassenen en bejaarden, die de naam van christen willen dragen. Ik zeg, volwassenen en bejaarden mensen, die in hun kindsheid niet zijn gedoopt, en die men dan dopen moet, als zij tot het christelijk geloof overgaan. En willen zij de doop niet ontvangen, nadat zij daartoe bekwaam zijn, zo zullen zij, als verachters der heilige instellingen van God, nimmer het koninkrijk der hemelen beërven. Zo ook de kinderen der gelovigen, al bezitten ze het geloof niet, dat zich krachtig in daden betoont, noch zaken, die men behoort te geloven, zo moet men hen nochtans, om hun leeftijd, tot de doop brengen in het geloof der ouders, want door de kracht van Gods beloften en betuigingen behoren zij Hem toe.

Aangaande de kinderen, die zonder gedoopt te zijn sterven, van welke de ouders beiden, of een van beiden, gelovig zijn, geloof ik, dat ook de kinderen Gode toebehoren. En dat zij niet in het voorportaal der hel komen, zoals men tot nu toe dacht, want Gods genade is aan het sacrament niet gebonden, alsof zij zonder de doop Hem niet zouden toebehoren, in zoverre zij zulke kinderen zijn, die het sacrament kunnen ontvangen.

Aangaande *de geloften* vroegen zij mij of een christen enige gelofte mocht afleggen, en zich met een belofte onder eedzwering tot het een of ander verbinden.

Ik antwoordde, dat een christen zodanige beloften mag afleggen, die hij weet dat Gode aangenaam en in zijn eigen macht zijn, en anders niet. En, daar ik bespeurde, dat zij mij inzonderheid aangaande de beloften der monniken ondervroegen, zei ik, dat een mens geen eeuwige armoede of gehoorzaamheid mag beloven, veel minder dan eeuwige reinheid. Daarom behoren zij, die zulke beloften hebben afgelegd, God vergiffenis te vragen, en waar zij tot een ander leven worden geroepen dan waarvoor zij belofte hadden afgelegd, mogen zij dat aanvaarden, zonder enige wroeging van hun geweten, dat zich wegens de vorige belofte ook bezwaard zou kunnen gevoelen. Het is wel waar, dat men zulke belofte voor een zekere tijd mag doen en houden moet, doch niet voor eeuwig.

Aangaande *de biecht* antwoordde ik, dat ik elke dag en aan alle plaatsen voor mijn God en ook voor de mensen beled, dat ik een ellendig zondaar ben, die dagelijks de veroordeling verdient, behalve als mij Gods genade door Christus gegeven werd, aldus moet ik mijn boosheid en zonden voor God biechten en Hem vergeving vragen. Van zulk een biecht is de Schrift vol, en deze hebben de Profeten en Apostelen en alle andere godvruchtige dienaren van God afgelegd.

Maar wat de mens aangaat, wanneer ik mijn naaste door woorden of werken vertoornd heb, zo behoort ik voor hem mijn schuld te belijden, opdat ik met hem en hij met mij verzoend worde, en alle haat en vijandschap afgelegd en de goede vriendschap behouden worde.

Er is nog een andere manier van biechten, dat men doet in raad te vragen betreffende

zulke zaken, die de benauwde en bezwaarde gewetens betreffen, zoals wanneer ook iemand twijfelt omtrent enige zaken, waarmee zijn geweten gedrukt is, hoewel hij de barmhartigheid van God erkent in Zijn belofte; want, ofschoon hij die in het algemeen opmerkt, zo past hij die niet eigenlijk op zichzelf toe, die in zulk een bekommring verkeert; in dat geval zal hij wijs handelen, dat hij een wijzen en verstandigen man zoekt, aan wie hij zijn zaak kan openbaren, de beklemdheid van zijn hart te kennen geven, en hem raad vragen. Dan behoort hij, aan wie raad gevraagd wordt, de woorden der Schrift, die ieder in het bijzonder op Gods barmhartigheid wijzen, voor te houden, waarmee hij de ander kan vertroosten en van alle onrust bevrijden. Zulk een biecht is zeer aan te prijzen als een goddelijke, waaruit ook de oorbiecht baren oorsprong had; want die geschiedde in het geheim en tussen twee personen, zoals deze willen dat de oorbiecht moet plaats hebben, die niet van God afkomstig is, noch door de getuigenis der Heilige Schrift bevestigd; want de Heere eist zulk een opsomming van de zonden eens mensen niet, en kan ook niet plaats hebben, zoals de Profeet David genoegzaam aantoon, als hij zegt: "Heere, wie zou de afdwalingen verstaan? Reinig mij van de verborgen afdwalingen!" Nochtans gebiedt de paus, met bedreiging van doodzonde, dit ten minste eenmaal 's jaars. Daarom verwerp ik zulk een biecht, die als een hel is voor het geweten, en als een diepe poel bevonden is, om die arme zielen te verslinden en te versmachten.

Daarenboven vroegen zij mij, hoe ik over *de maagd Maria* dacht, of ik geloofde, dat zij, maagd zijnde, haar zoon heeft gebaard, en daarna maagd gebleven is. Ik antwoordde met het artikel van het geloof: "ik geloof dat Hij ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria, en ik geloof dat zij maagd gebleven is.

Toen zei Dr. Hasart als een grof onwetend mens: "Wat beweegt u daartoe om Maria als maagd te erkennen, daar er nochtans geen plaats in de Schrift is, waarmee men dit kan bewijzen?"

Hierop antwoordde ik, dat ik zulks duidelijk en klaar daar had gevonden; want er is geschreven, *dat Jozef haar niet bekende, totdat zij haren eerstgeboren zoon baarde*. Hij zweeg toen, en sprak verder niets meer. Nog aangaande vele andere dingen ondervroegen zij mij, maar de bovenstaande zijn de voornaamste, die wel genoeg zullen zijn.

Des Vrijdags kwamen de leraren M. Fiabius en M. Aventmus, benevens Dr. Hasart, uit de Domkerk. Deze poogden mij voor een ketter te verklaren, vooral wat het leerstuk van de mis betrof. Ik twijfelde ook niet, of zij verlangden dat vooral ongeschonden te houden, want het bevoordeelt de keuken, en levert vele voordelen op. Doch door de genade des Heeren kon de raad en de rechter wel bemerken, dat ik niet stom of zonder woorden was, want ik gaf hun in het geheel niets toe. Wat men van hen zeggen kon, heb ik, buiten hun bedoeling, in het openbaar en vrijmoedig aan het licht gebracht. Toen zij tot mij kwamen, heb ik hen hard genoeg aangesproken. En mocht ik, door vrijmoedigheid in mijn woorden, de christelijke betamelijkheid overtreden hebben, dan bid ik de Heere, dat Hij mij dit vergeve. De liefde en de ijver tot Zijn eer en Woord gaven mij daartoe moed, en drongen er mij toe, en wel in de tegenwoordigheid van de overheid. Dit heeft sommigen verblijd en anderen geërgerd, zodat zij spijtig van mij heengingen. Maar dit ontzet mij niet, want ik ben niet beter dan mijn Heere, Meester en Hoofd Jezus Christus.

Gij, mijn zuster, en al onze broeders, bidt onze allerbeste Vader, door Jezus Christus Zijn Zoon, dat Hij mij door Zijn Heilige Geest versterkt in de waarheid, en mij geve de wasdom des geloofs en der hemelse goederen. Ik zal, zoals het mij betaamt, voor de gehele gemeente bidden, en bovenal voor u en Margaretha, mijn goede zuster. De

Heere mag haar goedheid, die zij mij heeft bewezen en nog bewijst, gedenken."

Deze vrome getuige en martelaar van Jezus Christus schreef ook enige andere brieven vol Evangelische vertroosting, die wel waardig zijn gelezen te worden, doch om der beknoptheid wil zullen wij die niet meedelen.

Terwijl hij nog in de gevangenis vertoefde, werden er nog sommige anderen, die mede om het Evangelie en de christelijke waarheid gevangen waren, ter dood veroordeeld en levend verbrand, aangaande wie Petrus zei, dat hij niets beters wachte dan zijn broeders en medegevangenen wedervaren was. Aldus werd hij, onder volstandige belijdenis der leer, die hij onderwezen en gepredikt had, nadat hij vier maanden in de gevangenis had doorgebracht, veroordeeld om levend verbrand te worden. Die dood onderging hij zeerstandvastig, om de naam van Jezus Christus, op de 17^e Februari 1545.

Bertrand le Blas

JAAR 1555

Bertrand le Blas, geboren te Doornik, was een fluweelwever van zijn handwerk. Nadat de Heere hem kennis van Zijn waarheid had geschonken, reisde hij naar Wezel, gelegen in de heerlijkheid van de hertog van Kleef en Gulik, om daar de Heere te dienen in de Franse gemeente, en zich te verheugen in het gehoor van het zuivere goddelijke Woord en het onvervalst gebruik der sacramenten. Het was zijn bedoeling, ook zijn vrouw en klein huisgezin daarheen te leiden, waarin echter zijn vrouw niet bewilligde. Dit was de reden, dat hij tot drie malen op verschillende tijden van Wezel naar Doornik reisde.

De laatste maal, dat hij van Wezel vertrok, deden vele broeders hem uitgeleide, onder wie ook was mr. Lowijs, bedienaar van het Woord in de Franse gemeente te Wezel, die hem ijverig vermaande, om te volharden in de ware kennis, die hij verkregen had, en zich te wachten voor de besmetting van afgoderij. Bertrand antwoordde daarop, dat hij een ware werking van de Geest van God in zich gevoelde, en hoopte niets te doen in strijd met de kennis, welke de Heere hem had geschonken.

Toen hij te Doornik was en zijn vrouw niet kon bewegen de plaats van bijgeloof en afgoderij te verlaten, bleef hij daar enige tijd. Op Kerstdag van het jaar 1555 verliet hij zijn huis, en verlangde, dat zijn vrouw en zijn broeder God voor hem zouden bidden, *opdat hij toch zijn voornemen tot een goed einde mocht volvoeren*, doch hij zei niet, wat zijn voornemen was.

Hij ging naar de "Onze Vrouwe kerk," de voornaamste in de stad Doornik. Hij wandelde in de kerk rondom het koor, met het plan zijn voornemen aan het hoge altaar te volbrengen, doch hij kon er niet toe komen. Verder richtte hij zijn schreden naar de parochiekapel in genoemde kerk. Hij bleef daar met een gedekt hoofd staan, totdat de priester met zeer veel plechtigheid zijn gebakken god ophief. Onder het opheffen daarvan liep Bertrand haastig toe, en greep hem het voorwerp uit de handen, en riep tot het volk: "Ach, verdwaald volk, meent gij, dat dit Jezus Christus is, de waarachtige God en Zaligmaker? Ziet," zei hij, en hij brak het brood in zijn handen aan stukken, wierp het op de grond, en vertrad het met de voeten.

Toen het volk zulk een vreemde handelwijze op zulk een uitnemende dag, zag, was het zeer verwonderd en verschrikt, terwijl Bertrand goede gelegenheid had om weg te komen, en door het volk heen te gaan. Doch God de Heere had hem nog tot

voornamer getuigenis bewaard. Hij werd gevangen genomen, en gevankelijk weggeleid naar de grote toren van het kasteel van Doornik. Het gebeurde werd de maarschalk van Henegouwen, de stadhouder of regent van Doornik en Tourneze aangezegd, die toen te Biez woonde, waar hij, aangetast door zijn gewone kwaal, ernstig ziek lag. Toen hij dit alles vernam, riep hij, alsof alles verloren was: *"Mijn God, hoe is het mogelijk, dat Gij u alzo door een boef hebt laten behandelen? Waarom hebt Gij u niet gewroken? Helaas, hoe was Gij zo lijdzaam? Voor U, mijn God, beloof ik, dat ik mij zodanig zal wreken, dat men er eeuwig aan zal denken."*

Hij werd zo woedend, en sprak zulke verregaande onbetamelijke woorden, dat zij, die daar tegenwoordig waren, meenden, dat hij van zijn verstand beroofd was. Kort daarna, zijn ziekte vergetende, liet hij zich naar het kasteel van Doornik brengen, waar hij gedurende het Kerstfeest bleef. In die tijd werd aan Bertrand gevraagd, wie zijn geestverwanten waren. Toen men hem naar zijn belijdenis vroeg, antwoordde hij veel meer dan zij wel horen wilden. Want, toen hem allereerst gevraagd werd, of het hem leed deed, dat hij dat gedaan had, en of hij dat nog wel zou willen herhalen, antwoordde hij met bewonderenswaardige standvastigheid, dat hij, als het in zijn macht was, het nog wel honderd malen zou willen doen, en, wanneer hij over zoveel levens had te beschikken, er honderdmaal voor zou willen sterven, om de heerlijkheid en de eer van zijn Zaligmaker Jezus Christus.

Doch, aangezien zij van hem niet konden verkrijgen iemand der zijnen te beschuldigen, dreigden zij hem op de pijnbank te zullen leggen. Hij antwoordde, dat hij bereid was die pijniging te ondergaan, maar dat hij toch niemand zou noemen. Drie malen achter elkaar werd hij gepijnigd, doch onderging dit met het grootste geduld. Daags na het gevierde Kerstfeest was men, zonder langer te dralen, met zijn vonnis voortgegaan, waarvan de uitspraak aldus luidde:

“Het rechtsgeding en het dodelijk feit gezien en overwogen hebbende, bij en voor ons, tegen u, Bertrand le Blas, waardoor, en door de vrije bekentenis door u afgelegd, ons behoorlijk en genoegzaam bekend is, dat gij u op het laatst gevierde Kerstfeest, ten tijde van de hoogmis, bevond in de parochie kerk, die de hoofdkerk is van onze vrouw van Doornik, en daar met een verkeerde, ergerlijke en schandelijke moed en met een vooraf beraamd plan uzelf hebt veroorloofd, toen de priester de hoogmis bediende in die kerk, en hij de heilige en gezegende hostie en het heilige sacrament in de hand hield, gereed om het op te heffen, en dit het volk te tonen, dit met geweld hem uit de handen te rukken, en het met grote waardigheid en verachting op de grond te werpen, met uw rechtervoet te vertreden, en daarbij te spreken deze of eigenlijke woorden: "Dit is om de ere Gods te bewijzen, en te tonen, dat het geen macht bezit." Toen gij vervolgens op het veld gegrepen bent, hebt gij zekere woorden van ketterij gesproken, om het volk in uw vervloekte gevoelens te doen delen. Ook hebt gij de geloofsrechters op ketterse wijze aangaande het heilige sacrament van de doop geantwoord, en wel tegen de Schrift. En tegen het bevel van onze heer de keizer, zijt gij op verschillende tijden te Wezel geweest, en hebt daar verkeerd, omgegaan en godsdienst geoeffend met de bewoners.

Om al deze redenen, op raad en besluit van de heer schout van Doornik en Tourneze, samen met zijn stadhouder en de raadsheren van onze heer de keizer in dit gewest, onder uitvoerige en rijpe beraadslagingen, hebben wij u veroordeeld en veroordelen u nog, om gesleept te worden op een slede van de plaats, waar het vonnis over u werd uitgesproken, naar de grote Markt in de genoemde stad, om daar op een schavot uw rechterhand met gloeiende ijzers te doen drukken, en desgelijks uw rechtervoet, de tong doen uitsnijden, daarna om het midden van uw

lichaam gebonden te worden aan een wip, en te worden gegloeid, verschroeid en gebrand, terwijl gij nog leeft, met een zwak vuur, en daarna bij herhaling op en neer gelaten te worden, en eindelijk tot as te worden verteerd.

Nog verklaren wij, dat al uw bezittingen zullen worden verbeurd verklaard, ten beste van onze heer de keizer. Dit alles, zoals gij waardig, bent, volgens ons laatste rechterlijk vonnis, en voor recht verklaard met open deuren, bij de hogen en machtigen heer, de maarschalk van Henegouwen, gouverneur van deze stad en het kasteel van Doornik en in de kamer van die heer, in tegenwoordigheid van de Edelen heer, de schout van Doornik, Tourneze, enz. Pieter Deventer, stadhouder van genoemden heer schout, Philips de Cordes, lijfstraffelijk raadsheer van de keizer, de advocaten en procureurs van het hof des keizers, in het genoemde gewest, Nicolaas van Cambrie, Pieter Rachelier, Jakob de Klerck, pensionaris van genoemde stad, Nikolaas van Farnagne en mar. Heimes van Wingles, raadsheren van de keizer in genoemd gewest."

Op Zaterdag de 28e December, in het jaar 1555, werd dit vonnis uitgevoerd en Bertrand op een slede gesleept van het kasteel naar de markt, waar hij op het schavot werd geleid en gebonden. Daar werd hem de hand waarmee hij de hostie had weggegooid tussen twee gloeiende ijzers met scherpe punten verbrand. Toen de hand geruime tijd tussen de gloeiende ijzers gekneld en zeer vast was toegedrukt, was zij door de hitte ten eenmale misvormd. Daarna namen zij nog andere ijzers van gelijke vorm, waarin Bertrand gewillig de rechters voet stak, waarmee hij de broodgod had vertreden. Toen dit gedaan was, werd hij los gemaakt en op de grond gezet. Terwijl hij een stuk ijzer in de mond had, teneinde hem het spreken te beletten, deden zij dit uit de mond, en sneden hem de tong uit. Daarna staken zij hem het ijzer weer in de mond; *want ofschoon hij de tong miste, liet hij niet na de Heere aan te roepen, waarover het volk zich zeer verwonderde.*

Daarna klom hij op een ander schavot, dat een weinig lager was dan het eerste, waarop zijn hand en zijn voet verbrand waren. Hij beklom dit met zulk een vastheid, alsof zijn voet genezen was. Vervolgens werden hem de voeten en handen van achteren met een ketting om het midden van zijn lichaam vastgebonden, en hij alzo over een flauw vuur op en neergetrokken, wat een verschrikkelijk schouwspel was om aan te zien. In zulk een wreedheid verheugde zich de maarschalk en beval er niet mee te eindigen, totdat het lichaam van de vrome martelaar tot as verbrand was. Op deze wijze offerde hij, om de eer van God, zeer standvastig zijn leven op.

De kapel, waar dit geschiedde, werd onheilig verklaard en gesloten. Het onschuldig hout, waar de mispriester op stond voor de altaar, werd veroordeeld om te worden verbrand, en de marmersteen, die hij betreden had, om te worden verbroken. En, aangezien Bertrand beleden had, dat hij alles in de gemeente Wezel geleerd had, werd er uitdrukkelijk geboden, dat niemand in die plaats mocht verkeren, noch om koopmanschap, noch om andere redenen, op straf van gezondigd te hebben tegen het bevel des keizers.

Jan de Lannoy

17 november JAAR 1561

Onder de dappere ridders van Jezus Christus, die om zijn waarheid wakker gestreden hebben, behoort Jan de Lanoy, te Dermeau, niet ver van Renay, in Vlaanderen, geboren, in de eerste plaats te worden geteld. Zijn vrijmoedige belijdenis en

standvastigheid in het geloof tot zijn laatste levenssnik waren ieder te Doornik en in de omliggende plaatsen zo bekend, dat de gedachtenis van *Jan de behanger*, zoals hij gewoonlijk genoemd werd, billijk bij alle vrome Christenen voor heilig geacht werd. Zolang hij leefde, was hij ieder ten spiegel van een christelijke en oprechte wandel, en vooral de gemeente te Doornik, waarin hij als ouderling der gemeente, zoveel in hem was, veel goeds deed.

En, nadat het vuur der vervolging te Doornik, wegens de openlijke samenkomst op de straten, waarbij zij psalmen zongen, even tevoren ontstoken was, betuigde ieder, dat deze man hen door God gezonden was om de vervolging aan te kondigen, en alle vrome harten te wapenen, opdat zij onder de storm der vervolging zonder vrees zouden lijden. Hij wist de onmatige en ontijdige ijver van enige jonge lieden derwijze te matigen, dat menigeen zich daarover verwonderde. Zijn vervolgers vergaten zelfs niet, hem dit bij zijn veroordeling te verwijten.

Eindelijk werd hij naar de grote markt te Doornik gebracht, tot as verbrand en werden zijn bezittingen verbeurd verklaard.

Michiel Rovillart

JAAR 1563

Indien de wereld, ouders en vrienden, ja de tranen en de rouw der moeders, broeders en zusters, bij elkaar genomen in staat zijn de bop en de gevolgen van een heilige roeping te beletten, hebben wij in deze jongeling een voorbeeld om in zulk een nood op de hulp van God te hopen, die met kracht en macht de hoogmoedige wijsheid dezer wereld beschaamt, welke laatste, vergeleken met wat God de Zijnen geeft, niets is dan ijdelheid en dwaasheid.

Ofschoon deze voorbeelden in het algemeen de Godzaligen tot onderwijzing en vertroosting dienen, strekken zij bovenal veel meer tot troost van de landen en steden, vanwaar God zijn getuigen riep en opwekte. Daarom bezitten wij er enige uit zovele plaatsen en volken, opdat wij in het algemeen en in het bijzonder, met deze voorbeelden voor ogen, gedrongen zouden worden die, als dit nodig is, na te volgen. De bewoners van Arras hadden in geruime tijd zulk een voorbeeld niet als in Michiel Rovillart, niet alleen omdat hij van eerbare ouders, die tot de bestuurders hadden behoord, afkomstig was, maar omdat hij veroordeeld werd door mr. Pieter Asset, heer van Naves, president van Artois. Aangezien dan zowel de veroordeelde als de rechter hun bekend was, en zij samen van Arras waren, kon dit ook tot hun waarschuwing dienen, om aan de een zijde te leren kennen de loosheid en listigheid van de tegenstanders en de hoogmoed der rechters, die zich uitsluitend bemoeiden een oordeel te vellen in een hun onbekende zaak, en aan de andere kant in de onschuld van de veroordeelde een wonderbare kracht en standvastigheid.

Hij werd te **Doornik** gevangen gezet in 1563 na Pasen, en zijn vonnis geslagen door de genoemde president Asset, commissaris in die betrekking, en geruime tijd opgesloten in de gevangenis, waarin men gewoonlijk hen plaatst, die er niet uitgaan dan bij hun dood. Nochtans werd hij in zijn standvastigheid, die hem van de beginne eigen was, niet geschokt, noch door de gesprekken van zijn tegenstanders, noch door de bedreigingen van de rechters, noch door de tranen, de klachten en het geschrei van zijn moeder, broeder zuster, vrienden en betrekkingen, die opzettelijk van Arras naar Doornik waren gekomen, om hem afvallig te maken van een zaak, waartoe de Heere hem had geroepen.

Het zou ons te lang ophouden, zo wij al de onaangenaamheden en kwellingen wilden

verhalen, die hij, nu eens aangevochten door bedreigingen, dan weer door vleierijen van Jezuieten, Augustijnen en ander gespuis van monniken, te verduren had. In één woord, men zond hem allerlei tegenstanders, om hem van de ware leer af te trekken en die te verloochenen. Voorts gaf men hem zo weinig en slecht voedsel als ooit een moordenaar kreeg gelijk men zien zal uit enige brieven van hem, die wij beneden zullen laten volgen. Een minderbroeder, prediker van de bisschop, kwelde hem in tegenwoordigheid van vele lieden der stad en van enige geestelijken, doch de onbeschaamdheid van dit warhoofd kwam duidelijk aan het licht.

In zijn gevangenschap stelde hij onderscheiden geschriften op, waarin hij niet slechts de gemeenteleden in het algemeen vertroostte, maar schreef ook in het bijzonder aan enige hunner. Bij wijze van een geloofsbelijdenis, stelde hij uitvoerig al de punten van de christelijke godsdienst in schrift, om de overeenkomst te bewijzen van zijn leer met die der kerk, zich grondende op de heilige Schrift. De twistgesprekken met de vijanden hadden niet alleen mondeling plaats, maar ook schriftelijk, daar zij hem boeken en geschriften van hun kleur zonden, bij de weerlegging waarvan hij niet alleen vele uitdrukkelijke plaatsen uit het Oude en Nieuwe Testament aanhaalde, maar ook, als het nodig was, zich op het gezag van de kerkvaders beriep. En, wanneer de Heilige Geest hem enige schone plaats of deugdelijk bewijs van de kerkvaders herinnerde, verblijdde hij zich daarover derwijze, dat hij met zijn tegenstanders wenste te spreken, om hun die mee te delen.

En, als hij deze gelegenheid vond, kon hij niet nalaten zijn blijdschap daarover in brieven aan de gemeente lucht te geven, zo zelfs, dat hij menigmaal hen, die dit lazen, opwekte met de woorden: *"Lacht, lacht met mij, mijn broeders en vrienden, ik ben verblijd over hetgeen mij de Heere geeft, en ik spring op van blijdschap in mijn paleis."*

En elders: "Mijn vrienden, ik bid u de tijd, waarin gij leeft, goed te besteden, door u te versterken tegen de listen en ergernissen van dit volk. Waarlijk, nooit had ik gedacht, dat zij zo doortrapt waren als zij zijn. Daarom bid ik u, u in alles te bevljtigen. En de reden, waarom ik u dit bid, is, omdat ik zelf weet en beken, dat ik nog zeer onwetend ben, en wel omdat ik mijn tijd niet goed besteed heb. Ik bid u, mijn vrienden, de gevangenschap toch goed te willen beseffen, waarin ik verkeer, opdat gij daardoor erkent, hoezeer ik ulieden nodig heb, om God voor mij te bidden, dat ik noch ter rechter- noch ter linkerhand afwijk, maar standvastig blijf tot het einde. Ik heb grote begeerte om zeer spoedig en dikwerf, als het mogelijk is, van u enige vertroosting te ontvangen. Voor God, mijn broeders, bid ik u, mij met uw goed leven en wandel de ere Gods te helpen bevorderen, u belovende, dat ik van mijn kant, met de hulp van God en uw gebeden, die gij voor mij doen zult, het beste, wat mij mogelijk is, zal doen, of liever de Heere in mij, en niet alleen gevangen te zijn, maar ook om Zijn Naam te lijden als dit tot Zijn eer geschieden mag."

In een andere brief vermaant hij zijn geloofsgenoten op deze wijze:

"Broeders, wat ik van u verlang, is niet om u in gevaar te begeven, teneinde in de handen der vijanden te vallen, maar alleen om met een goede en heilige wandel onder de zwakken en ongelovigen te leven, want zij letten er ijverig op, niet om een voorbeeld daaraan te nemen, maar om er mee te spotten, opdat zij ons zouden kunnen verwijten, als wij voor hen staan en zeggen: "Waarom doet gij niet, wat gij zegt? Waarlijk, zij, ik bedoel de ongelovigen, zouden ons niets onverdragelijkers dan dat kunnen verwijten. Daarom bid ik, u mijn broeders en vrienden, in de naam Gods, en zo krachtig mij mogelijk is, dat uw leven als een brandende kaars zij, om de zwakken tot de ware leer voor te lichten."

Een brief van Michiel Rovillart, inhoudende de eerste aanval, die hij van zijn moeder, broeder, zwager en zuster, die daartoe opzettelijk gekomen waren, te verduren had; daarna de twistgesprekken, gehouden voor de president van Artois, tegen een augustijner monnik, die met vleierende woorden hem van de waarheid zocht afvallig te maken.

"Mijn broeders en vrienden, terwijl ik gelegenheid heb om aan u te schrijven, wil ik dit niet nalaten, daar ik uw verlangen ken, om het een en ander van mijn voorspoed en zaken te vernemen. Wat mijn gezondheid aangaat, dank ik God, en zou die niet beter kunnen wenschen. Aangaande mijn zaken moet gij weten, dat Donderdag j.l., die men St. Jan noemt, omtrent twee uur des namiddags, de president van het hof verscheen, in gezelschap van een commissaris en een man uit de stad, die, zoveel ik bemerken kon, een lid van de raad was, daar hij steeds boven vertoefde, als men mij riep. De president liet mij voor zich brengen en vroeg mij: "Wel Michiel, zult gij steeds hardnekkig in uw boosheid blijven volharden, en hebt gij over uw zaken niet nagedacht?"

Ik antwoordde hem: "Ik bid God, dat wat Hij door Zijn genade in mij begonnen heeft, het Hem behagen mag, dat te voleinden."

"Het is de duivel," zei hij, "en niet God, want je bent een opgeblazen jongeling, die wijzer wilt zijn dan je vader geweest is, die zulk een eerzaam en katholiek man was. Denkt je, dat wij je vermetelheid niet opmerken? Je behoorde je alleen te bemoeien met potten en schotels te maken, en je daarmee tevreden te stellen."

"Ik moet toch," antwoordde ik, "vooral zorgen, mijnheer, om te leren kennen, wat tot zaligheid van mijn ziel nodig is, daar het God behaagd heeft mij in deze wereld te plaatsens."

"Wel, wel," zei hij, "wij zitten hier niet om je te horen praten; maar men zal je wel anders doen spreken. Wat zou je wel zeggen, indien men je moeder, die je van verdriet doet sterven, liet spreken?"

"Ik ben bedroefd, mijnheer, dat God haar de reden van haar verdriet niet doet inzien."

"Zo, zo, je zou haar wel reeds voor u willen gewonnen hebben, want het is ulieder aller bedoeling de gehele wereld voor u te winnen."

"Ik zou haar geen groter schat kunnen toewensen, mijnheer!"

"'t Is al wel," zei hij, "men zal je wel anders doen spreken, ga daar binnen, daar zult je je moeder vinden, en dan zal men horen, welke welkomst gij haar geeft," en, terwijl hij dat zei, volgden zij mij.

Nauwelijks was ik binnen gekomen, of ieder begon te wenen, mijn moeder, zuster, zwager en ik ook.

Al groetende wilde ik mijn moeder omhelzen, en bij haar gaan zitten, doch zij stootte mij van haar en zei: "Je bent mijn zoon niet, en ik ben je moeder niet, zo lang je zo blijft."

Van haar ging ik naar mijn broer, daarna tot de anderen, en vatte moed en zei: "de natuur moet haar loop hebben, mijn moeder, troost u in God, en bid Hem u de genade te doen kennen, hoe gelukkig ik ben." Ik kon niet uitspreken wegens haar jammerklachten en die van mijn broeders en anderen.

Mijn moeder zei tot mij: "Zul je steeds zo blijven, jij duivelskind, en wil je je niet bekeren? De Heilige Geest heeft je zo dikwerf ingegeven om terug te keren, en gij weerstaat Hem bij de voortduur. Zult je ons nog langer deze schande aandoen?" De tranen beletten haar meer te zeggen.

Toen zei ik tot haar: "Och moeder, ofschoon ik u ware dingen meedeel, wilt gij die toch niet geloven; intussen bid ik u, troost u in God, en bid Hem u genadig te zijn."

Daarna zei mijn broeder tot mij: "Wilt gij alzo mijn moeder doen sterven? Let gij niet op haar ouderdom? Ik zeg niet, dat gij u veranderen moet, maar, om de liefde van haar en allen, die gij zo bedroefd ziet, wat moet toegeven."

Ik antwoordde hem: "Och, mijn broeder, aangezien men God bovenal moet beminnen, mag men de geveinsde niet spelen, zoals ons Christus leert."

Mijn zuster nam het woord en zei: "Moet ik zulk een broeder hebben? Gij bent mijn broeder niet. Gij hebt een wonderlijk hart, mijn moeder aldus te kunnen zien, en je niet over haar te bekommeren."

Toen zei ik haar: "Wees tevreden; ik verslijt mijn tijd met tegen u te spreken; maar bid God u de genade te willen bewijzen, om Hem in Christus Jezus te leren kennen."

Toen ik dacht, dat alles afgelopen was, kwam mijn zwager, die een wijs man is in de ogen der mensen, en zei tot mij: "Bent gij niet ellendig te noemen, door uw moeder zo te zien sterven, en toch zo hardnekkig blijven, en uw leven aan het verderf over te geven?"

Ik antwoordde: Jij zegt het, maar ik weet wel beter," en ik begon van de beloften Gods tot hem te spreken, en vroeg hem, of hij die niet voor waar hield.

Er was er een, die riep: Hij begint te preken; hier, neem afscheid van je moeder, als je niets anders te zeggen hebt.

Ik keerde mij naar mijn moeder, en terwijl ik haar kuste, zei ik: "Met God, mijn moeder, met God, voor de laatste maal: denk eens na over hetgeen ik u bij herhaling heb gezegd, het is tijd. Ik bid God met u te zijn."

Zij zei: "Ik mag wel lijden, dat ik er niet aan denk, denk gij liever aan je zaken, dat gij u alzo door alle duivels laat verdoemen."

Men liet mij niet toe haar te antwoorden, en mijn hart was ook als gesloten, toen ik haar aldus zag schreien. Doch, toen ik andermaal van hen allen afscheid nam, zei ik: "Ik bid God met u te willen blijven, en dat gij voorts in vrede mag leven."

De dienaar bracht mij vervolgens weer naar mijn paleis, waar ik nog ben, Gode zij dank. Terwijl mijn broeder mij tot beneden begeleidde, zei hij: Met is waarlijk een grote zaak, dat gij om de liefde van je moeder en om je te verlossen, je niet een weinig naar alles kunt schikken."

"Welke verlossing," vroeg ik hem, "gij weet beter dan gij spreekt."

Hij hernam: "Ik verlang je woorden niet te horen, dan alleen dat gij u over je moeder zult bekommeren."

En vervolgens zei ik hem goede dag.

Ziedaar ons afscheid, na hetwelk ik God loofde, dat het zo goed gegaan, en ik verlost was van zulke verzoeken.

Doch omtrent een uur daarna werd ik weer gehaald, om voor de commissarissen te verschijnen. Ik vond daar twee augustijner monniken, van welke de een, zoals hij zei, leraar was. Men liet mij op een bank zitten, en de leraar zei toen tot mij: "Michiel, mijn vriend, de heren commissarissen hebben mij, op verlangen van uw moeder, laten halen, die hun gebeden heeft om een wijs man, teneinde je weer tot het geloof en op de rechte weg te brengen."

Ik antwoordde hem: "Ik ben niet zonder geloof."

"Luister, Michiel, mijn vriend," dus sprak hij mij liefelijk aan, terwijl hij de handen vouwde, "ik ben gekomen om de waarheid te zeggen. Michiel, mijn vriend, denkt gij, dat ik je zou willen bedriegen; en, zo ik dit al wilde, ziet gij hier de heren commissarissen niet, die mij straffen zouden, indien ik dit deed? Welaan, luister toe, Michiel, mijn vriend, ik bid het je. Gij hebt gezegd, dat gij God bidt u de genade te bewijzen om te leven en te sterven naar Zijn geboden. Waar staan die geschreven?"

Ik zei: "in het 20ste hoofdstuk van Exodus."

Het is goed gezegd, Michiel mijn vriend; gij hebt gelijk. Wilt gij dan de andere niet aannemen?

"Ik ben met deze tevreden, of weet gij nog andere, die God geboden heeft te onderhouden?"

Hij zei mij: "Ja, zulken die de kerk gebiedt, zoals om op alle Zondagen en heilige dagen de mis te horen, en terwijl hij de handen omhoog hief al uw zonden te biechten, ten minste eenmaal in het jaar. Meent gij, Michiel mijn vriend, dat het verkeerd is, dat wij de dag viëren van die heerlijke St. Jan, van wie zoveel gezegd is? Is hij dat niet waard? Denk aan zijn afkomst, zijn vader was stom en zijn moeder onvruchtbaar, en van zijn geboorte af was hij geheiligd; en wat meer is, toen hij gedoopt werd, verlangde zijn moeder, dat hij Jan (Johannes) zou heten. En heeft ook onze Heere Jezus Christus van hem niet gezege, dat hij Zijn voorloper was?"

Zulk een omhaal van woorden gebruikte hij, waarop ik meende hem te antwoorden, om hem zijn domheid te bewijzen, maar hij luisterde niet naar mij en zei: "Mijn vriend, als ik gedaan heb, zult gij spreken. Zeg mij, is het verkeerd de heilige dagen te houden? Ja, aangezien het geboden is zes dagen te arbeiden en al ons werk te doen, en de rustdag te houden naar het voorbeeld van God, die in zes dagen de hemel, aarde, zee en al wat er in is, gemaakt heeft, en op de zevenden dag rustte en die heiligde. De monnik zei: Neen, neen, mijn vriend, er staat in de psalm, dat God nauwelijks had gesproken of het was reeds gemaakt; maar het is een regel, die God Mozes voorschreef, om zijn volk, dat Hij hem gegeven had, te onderwijzen," en hij zei verder, dat het een zinnebeeld was.

Ik bewees hem zijn dwaling, en verklaarde hem, hoe de sabbat in de zondag was veranderd en waarom.

Maar hij bleef bij zijn woord en zei: "Is je de dag der besnijdenis onverschillig en de dertiende dag, toen de koningen gekomen zijn om Christus te aanbidden?"

"Ik houd van de een dag zo veel als van de ander, en dat er heilige dag gehouden wordt, als men het heilige Woord des Heeren leest of hoort, om zijn leven, zoals het behoort, daarnaar in te richten.

"Met recht zegt gij, Michiel mijn vriend, dat het wijs is om te lezen, wat tot een herinnering om goed te kunnen leven voor ons is nagelaten; maar de vele kerkvergaderingen, die gehouden en goedgekeurd zijn, hebt gij daartegen ook iets te zeggen?"

"Mijnheer, ik heb hier alleen voor mij het Woord des Heeren, waarop ik mij bij u beroep."

Hij zei tot mij: "Mijn vriend, ik zie wel, wat gij zeggen wilt, te weten, dat men van Gods Woord af noch toe mag doen; maar er is geschreven, dat men dopen moet in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes, en toch vindt men in de Handelingen, dat de Apostelen slechts in de naam van Jezus doopten; aldus hebben zij wat van Gods Woord afgedaan."

Ik antwoordde hem: "Mijnheer, zij, met wie de Apostelen te doen hadden, kenden God en de Heilige Geest; maar de naam Jezus, in Wie de Apostelen de zaligheid predikten, was hun een ergernis, omdat zij Hem gekruisigd hadden."

De monnik zei: "Gij hebt gelijk, Michiel mijn vriend, maar denk eens aan de kerkvergaderingen en aan hetgeen zoveel wijze mannen, reeds geruime tijd geleden, hebben goedgevonden."

Ik dacht, dat hij vervolgens ook de andere geboden van hun kerk zou genoemd hebben, waarover ik mij al verblijdde, doch hij liet het daarbij en zei: "Laat ons nu

over de sacramenten, spreken; gelooft gij daaraan, Michiel?"

Toen zei de president: "Dit is het juiste punt, want zijn gemeente gelooft er slechts aan twee."

Ik antwoordde: "Dat is waar."

De augustijner vroeg: "Welke zijn deze, Michiel mijn vriend?" Hij had dat woord altijd in de mond, en dacht door zijn lieve woorden mij tot zijn gevoelen over te halen.

"Ik antwoordde hem: "De doop en het avondmaal."

"Doch veel meer de mis," zei de president.

Ik zei hem, dat de heilige Schrift slechts van één avondmaal gewaagde.

De monnik zei: "Gij hebt gelijk, Michiel mijn vriend, omdat het na het avondeten was," en mompelde iets in het Latijn tegen de andere commissaris, die vroeg: En wat nu de vijf andere aangaat, wilt gij die niet aannemen?

Ik antwoordde, dat ik die aannam, zoveel als de heilige Schrift ons er van spreekt, zoals de penitentie, die leedwezen en berouw is; ik houd het ervoor, dat dit een oprecht berouw over de bedreven misdaden en zonden is, wat een bedroefd en verslagen hart ieder uur voor God erkent, Die ook gezegd heeft, dat Hij geen lust heeft in de dood van de zondaar, maar dat hij zich bekeert. En, zoals David in de 32ste Psalm zegt: "Ik zal de Heere mijn misdaden belijden."

"Dat is goed gezegd, Michiel mijn vriend; maar heeft Hij deze macht aan St. Pieter en zijn opvolgers niet gegeven, als Hij zegt: "Wat gij op aarde binden zult, zal ook in de hemel gebonden zijn, en wat gij op aarde ontbinden zult, zal ook in de hemel ontbonden zijn? En heeft Hij hem niet de sleutelen des koninkrijks gegeven."

Ik antwoordde: "Aangaande de sleutelen is waar, zoals door de predicatie van Gods Woord ons de hemel tot een eeuwige woonstede wordt voorgesteld, alzo wordt hij ons ook hier geopend. En, aangaande de binding en ontbinding leert Gods Woord ons, hoe onze zonden gebonden zijn, en hoe wij daardoor ervan ontbonden worden; dat is te zeggen, indien wij door de stem van het Evangelie erkennen, dat ons de genade in Christus Jezus wordt aangeboden die ons zo liefelijk tot Zich roept: "Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven."

"Gij spreekt goed, Michiel, maar, is het vormsel geen sacrament?"

Ik vroeg hem, wat een sacrament was.

"Het is," zei hij, "een uiterlijk teken, waardoor ons een innerlijk tot zaligheid van onze zielen wordt aangewezen."

Ik antwoordde hem, dat een sacrament zonder belofte en Gods Woord niet bestaan kon.

"Het is waar," zei hij; "maar versta mij wel, bid ik u; ik zal u het teken, de beloften en Gods Woord aanwijzen; zult gij dan ook tevreden zijn? Zijn de handen niet een teken, dat ons de getuigenis der beloften aanwijst, dat zij, op wie zij gelegd worden, waardig zijn die te ontvangen? En de olie, die men hun geeft, betekent die niet de genade des Heilige Geestes, zoals in de Handelingen der apostelen geschreven staat, dat zij door oplegging der handen de Heilige Geest ontvangen? En dan volgt het Woord van God: ik zelf u in de Naam des Vaders en des Heiligen Geestes."

Ik zei tot hem: "Gij vindt dit in de Handelingen niet; maar wat uw bevestiging aangaat, zo vermoed ik, dat het hier vroeger gebruikelijk was, om, wanneer men tot jaren des onderscheids gekomen was, een plechtige verklaring af te leggen van de beloften, die men in de doop gedaan had, en wel voor de bisschop of de pastoor, die God bad, hem de genade te bewijzen, de belofte te volbrengen, of soortgelijke gebeden, zonder olie of andere dwaasheden erbij te gebruiken.

De monnik zei mij: "Houdt gij die dan voor een sacrament, volgens hetgeen gij zelf er van zegt."

"Ik zal," antwoordde ik.

De geestelijke van St. Jakob, die tegenwoordig was, zei: "En wanneer gij het sacrament der zalving loochent, dan liegt St. Jakob."

Ik antwoordde, dat Jakobus het geen sacrament noemt.

Toen nam hij een Latijns Testament, en zocht daarin, doch vond het niet.

Ik zei tot hem, dat dit met de dood van de Apostelen was geëindigd, en dat het een gave was der gezondmaking, die God hun had achtergelaten, om hun leer daarmee te bevestigen. En nu vraag ik u: "al degenen, die door u gezalfd worden, krijgen die de gezondheid weer?"

"Enigen," zei hij.

Hoe," zei ik, "gij zoudt die toch niet zalven, als gij niet dacht, dat zij sterven zouden; in één woord, de meesten, die gij zalft, zijn meer dood dan levend, en dan beweert gij, dat dit sacrament genade geeft. Zou dit dan om te sterven zijn? Ik laat de andere gruwelen in het aanroepen van de heiligen aan hun plaats."

Dit is een gedeelte van hetgeen er verhandeld werd. Morgen hoop ik verder met dezelfde Augustijner te spreken, doch ik zend u dit intussen, daar ik hem wacht.

Afschrift van een anderen brief van de genoemde Rovillart, inhoudende dat hij voor de president van Artois met twistredenen door de Jezuiten werd aangevallen; en hoe hij met bondige bewijzen tegenstond de opgeblazen onwetendheid of veel meer onbeschaamdheid van de voornaamste en geleerdsten van dat land.

"Mijn broeders en vrienden, deze dient om u te doen weten, hoe ik elke dag gebracht werd voor de heren commissarissen en de beambte van deze stad, in tegenwoordigheid van twee Jezuiten. De president van Artois vermaande mij op de gewone wijze, en sprak mij van mijn ouders en vrienden en bovenal van mijn moeder. "Meent gij," zei hij, de heilige Schrift te verstaan? Neen, toch niet. Bemoei je met uw bedrijf; denk aan uw zaken, of het zal niet goed met je gaan. Gij erkent slechts twee sacramenten?"

Ja, mijnheer," zei ik.

Toen zei een van de Jezuiten: "En wij erkennen er zeven."

"Dat weet ik wel, maar waar haalt gij de andere vijf vandaan, boven de twee, die Christus heeft ingesteld?"

"Waar vindt u, dat er slechts twee zijn?"

In het 26e en 28e hoofdstuk van Mattheüs. Het ene is in de plaats van de besnijdenis gekomen en het andere in plaats van het Paaslam. "Gij zult er het woordje twee niet vinden. Augustinus verklaart dat duidelijk, als hij in zijn rede zegt, dat de Heere niet vele tekenen voor ons heeft ingesteld, en elders zegt hij, dat Christus in de christelijke gemeente weinige sacramenten, die gemakkelijk te onderhouden en heerlijk in betekenis zijn, heeft bevolen, namelijk de doop en de gemeenschap aan het lichaam en bloed van Christus. Hij spreekt er slechts van twee."

Het zij zo; maar de katholieke kerk heeft er zeven ontvangen, en zoveel hebben de kerkvergaderingen er ook bepaald. En meent gij niet, dat de kerk Gods door de Heilige Geest wordt bestuurd? En dat Hij tot Zijn Apostelen gezegd heeft: "Ik heb u nog veel te zeggen, maar gij kunt dit nu nog niet dragen. Ik zal u de Heilige Geest zenden, Die het u alles leren zal?" Nu waren er in de kerkvergaderingen mannen, van verscheidene kanten, gedreven door de Heilige Geest, die in hun vergadering was, en Die niet dwalen kan."

"Hij kan niet dwalen, maar men kan dit, integendeel, van de mens wel zeggen. Ik geef het u gewonnen, voorzover gij het behandelde in die kerkvergaderingen gelezen hebt, die de vijf sacramenten, gevoegd bij de beide andere van de eerste gemeente, hebben

ingesteld. Zo gij oprecht wilt verklaren, hoe gij daarover denkt, zoudt gij niet zeggen, dat zij door de Heilige Geest gedreven zijn."

Mijn broeders, dit alles ging zeer bedaard en de een verstond de ander, doch daarna stonden zij met hun zessen, de een na de ander sprekende, tegen mij op, te weten, de twee commissarissen, de beambte, een raadsheer en de twee Jezuiten, zodat het er heet toeging. Zij vroegen mij: "Maar welke is de kerk, waaraan gij gelooft?"

De kerk van God, die de vergadering is der godzaligen, die Paulus, 1 Tim. 3 *het huis Gods* noemt, dat, zoals in de brief aan de Efesiërs hoofdstuk 2 staat, *gebouwd is op het fundament der profeten en apostelen, waarvan Christus de uiterste hoeksteen is, waarop het gehele gebouw wordt opgetrokken, en wast tot een heilige tempel in de Heere*; aan deze kerk geloven wij. En mijnheer, aangezien er vele sekten zich achter de naam van kerk verschuilen, zal men de ware kerk door de heilige Schrift gemakkelijk kunnen kennen, en ook kunnen weten of er Gods Woord zuiver wordt gepredikt, en of men de sacramenten bedient, zoals Christus die heeft ingesteld, en de Apostelen na Hem."

Toen schreeuwden zij uit: "Waar was uw kerk voor Calvijn of voor vijftig jaren?"

"Ik zal u ook wat vragen "Waar was de kerk, toen Elia klaagde: "Heere, zij hebben uw profeten gedood, en ik ben alleen overgebleven, en zij zoeken ook mijn ziel; en toch zei God, dat er nog zeventuizend waren overgebleven, die hun knieën voor Baäl niet gebogen hadden. Al is dan ook, mijnheer, het aantal Godzaligen soms onbekend, niettemin zijn wij er zeker van, dat, aangezien Christus een waar Koning is, Hij ook ware onderdanen heeft, al zijn zij over de gehele wereld verspreid."

"Luister, er staat geschreven: "Zo uw broeder tegen u gezondigd heeft, zo vermaant hem, en zo hij u niet hoort, zeg het de gemeente." "Waar is deze kerk? moet men naar Genève gaan?"

"Mijnheer, ik heb u gezegd, dat de kerk de vergadering der godzaligen is, en daar is een kerk, waar de godzaligen zich verzamelen: men behoeft juist niet naar Genève te gaan."

"Hebt gij er dan hier gezien?"

"Ik ben, mijnheer, te Parijs, te Orleans, te Poitiers en in andere steden van Frankrijk geweest, waar vergaderingen van de godzaligen plaats hadden."

"Maar was dat onder de schoorsteen?" Ja, zelfs in kelders en holen en ook soms in de tuinen. En bestaat daartoe geen reden, mijnheer, aangezien de valse kerk aan de ware geen veilige plaats gelaten heeft, waar zij zich kan oefenen?"

"Welk bewijs hebt gij voor de ware kerk?"

"De prediking van het reine en zuivere Woord van God, en de volmaakte bediening van de sacramenten."

"Bent gij niet voor de aanroeping van de maagd Maria en andere heiligen?"

"Neen, want het is tegen Gods Woord."

"De Engel heeft haar nochtans gegroet en Elisabeth ook, zeggende: gezegend is de vrucht van uw schoot; wij behoren haar dus naar hun voorbeeld te groeten!"

"Wilt gij dan, dat zij nog bare? De Engel en Elisabeth groetten haar, toen zij Gods Zoon baren zou."

"Gij hebt gezegd, dat God de beelden verboden, heeft; waarom heeft Hij dan Mozes geboden Cherubim te maken? Is God dan tegen Zichzelf?"

"Deze waren niet opgericht, om die te aanbidden, zoals men nu in de kerken tegen het uitdrukkelijk gebod van God doet. Daaraan ziet men ook wel, dat Christus er het Hoofd niet van is."

"Mijn vriend, gij zoudt wel doen, je bij ons te voegen, en deernis te hebben met uw

ziel en uw leven!"

"Mijn ziel en lichaam zijn in Gods handen. Hebt deernis met de uwe; ik zou waarlijk niet in uw plaats willen zijn." Over deze woorden werden zij zeer verschrikt.

Gij zoudt u verwonderd hebben over hetgeen zij mij vroegen; dan de een en dan weer de ander. En, wanneer ik de een wilde beantwoorden, kwam de ander weer met wat anders voor de dag, als: "Wie heeft uw Calvijn geroepen? Waarom laat gij u aldus verbranden? Ik heb de boeken van Calvijn gelezen; ik heb hem horen prediken; hij heeft opzettelijk vier preken opgesteld, om de zijnen op te wekken zich te laten verbranden. Voorts is hij een man op zichzelf; hij is hardnekkig en staat tegenover Luther, en als hij overleden is, zal een ander tegen hem opstaan. Hij verwerpt de boeken der Maceabeën, omdat zij hem tegenspreken."

Daarna zeiden zij: "En al uw ouders, waar zijn zij heengegaan?" Daarna zeiden zij met spijtige woorden, en dan weer met vleitaal: "Mijn vriend, geef je verstand gevangen aan de leraars; meent gij, dat wij onszelf ongelukkig zouden willen maken, en de anderen ook? Wat bent gij toch voor volk? Het is je taak niet u met de heilige Schrift te bemoeien noch te prediken; geloof eenvoudig, wat de kerk gelooft, zonder naar dit of dat te vragen. Wanneer gij dit doet, zult gij uit de handen van het gerecht geraken, en uw ziel zal in rust zijn."

En mijnheer de president, als de slotsom opmakende, zei: "Ik ben bedroefd over zijn ongeluk."

Mijn broeders, men moet deernis hebben met hun zaak. Zij deden niets dan lachen en spotten met Gods Woord, en verzonnen niets dan beuzelachtige geschillen, die niets te betekenen hebben. Zoals, toen er gesproken werd van het vagevuur, vroegen zij mij: "Wel, gij zegt dat er slechts twee wegen zijn, waar was dan Lazarus, toen hij herrees? Indien hij in de hel geweest was, had hij er niet uit kunnen komen; ware hij in het paradijs, ook vandaar zou hij niet terugkeren; er moet dus nog een andere plaats zijn." Zodat hun zaligheid niets betekent dan om de Godzaligen te kwellen. En welke bewijzen men ook uit de heilige Schrift wil, bijbrengen, zij ontduiken het antwoord, en beroepen zich op hun nietige bewijzen.

Toen wij spraken over het avondmaal, dachten zij mij aan het wankelen te brengen door het woord van Paulus: "Het andere zal ik bevelen, als ik kom." Zij zijn zo verwaand, dat zij alles durven zeggen, alsof de Apostelen eerst maar waren begonnen, en aan hen, die zo raaskallen, het andere hadden overgelaten.

Mijn broeders, bidt God voor mij, om mij kracht te geven teneinde toe, en ik mag voleinden, wat Hij in mij heeft begonnen. En, aangezien God u de tijd geeft, oefent u zo veel mogelijk, opdat gij gewapend mag zijn om zulke aanvechtingen en bespottingen der vijanden te weerstaan. Bidt God, om mij, hetzij in leven of in sterven, geduld en moed te geven. Amen.

Uit Pepigny.

Het geloof overwint alles.

Michiel Rovillart."

Een brief van de genoemde Rovillart aan een zijner vrienden in het bijzonder, door welke hij hem mededeelt met welke lijdzaamheid hij het karige lichamelijke voedsel, wat zijn rechters bevolen hadden hem te geven, ontvangen heeft, en voorts welk nut hij daarvan had voor zijn geest.

"Zeer geliefde broeder en vriend, daar ik uit uw brief het groot verlangen heb

vernomen, dat gij hebt om iets aangaande mijn lichamelijke gezondheid te vernemen, wil ik niet nalaten aan dat verlangen te voldoen.

Ik heb grote reden om God te loven, dat mijn vijanden zo bedrogen zijn, daar zij mij moedeloos dachten te maken door de vermindering van mijn dagelijks voedsel en door mij op water en brood te zetten, alsof God de middelen en de macht niet bezat om hen zowel te onderhouden, die slechts droog brood eten, als ben die zich in alle overvloed baden. Doch de onwetende lieden weten niet, *dat de mens niet alleen van brood leeft, maar ook van alle Woord, dat de mond Gods uitgaat*. Het is wel waar, dat het in het begin mijn vlees moeilijk viel, doch ik ben het nu reeds gewoon, zo zelfs, dat mijn geest veel geschikter en wakkerder is tot de taak, waartoe God mij heeft geroepen. Door enige woorden van de gevangenenbewaarster heb ik zeer goed bemerkt, dat, wanneer ik meer verlangde, ik dit wel zou ontvangen. Doch ik vrees, dat, indien de commissarissen mij dat onder ede afvroegen, mijn geweten mij zou aanklagen, indien ik de waarheid niet sprak, en anderen daarom in lijden zouden komen. Ik heb de bewaarster gezegd, opdat zij daarin niet doen zou, wat men haar man op lijfstraf verboden heeft, mij niets anders te geven, en dat hij zelf het mij brengen moest. Ik heb hem gezegd, dat hij zijn huisgenoten niet moest vertrouwen, en hem op het hart gedrukt goed toe te zien.

Wat *de gevangenis* aangaat, men noemt haar zo, maar zij is dat voor mij niet. Weet gij, wat ik doe? Op de dag rust ik wat en zolang de nacht duurt, zit ik de meeste tijd te lezen. En, daar het hier zeer vochtig is, trek ik mijn kousen niet aan dan als men mij roept om voor de heren te verschijnen, aangezien de kousen zijn, alsof ze in de dauw gelegen hadden; zo zelfs, dat, wanneer ik die aantrek, ik wel een uur ril en beef, tot de koude over is. En tegen de koude sla ik mijn mantel, die ik hier heb, om, als toen ik op studie lag; zodat mij maar benodigdheden om te studeren ontbreken, wat mij de grootste smart veroorzaakt. Aan de bewaarster heb ik gezegd de beambte te vragen om een Testament teneinde te studeren, en de plaatsen na te zien, die de warhoofden mij voorwerpen. Indien het maar aan het vragen ligt, zal ik dit zo dikwerf doen, dat ik het mogelijk ontvang. Doch ik weet niet, hoe ik het met deze beambte heb; wanneer hij bij mij is, schijnt hij naar mij te horen; doch, als ik boven ben, is hij geheel anders, waaruit ik bemerk, dat er huichelarij onder schuilt. Nochtans zal ik niet nalaten hem aangaande zijn zaligheid te vermanen, alsook over zijn behandeling, die men de grootste schelm der wereld, die alle doodstraffen verdiend heeft, niet laat ondervinden. Ziehier, mijn broeder en vriend, hoe het met mijn lichamelijke gezondheid gesteld is.

Zo ik alle reden heb God te danken voor de lichamelijke gezondheid, heb ik nog rijker stof aangaande mijn geestelijk welzijn, waarvan ik wel eerst had mogen spreken, omdat zij van zoveel grotere waarde is. Dit kunnen de vijanden mij niet ontnemen, evenmin de middelen, waarmee ik dat onderhoud, zoals zij niet het lichamelijke zoeken te doen; waarin zij echter ook niet meer zullen kunnen verrichten dan God hun zal toelaten, en al wat zij ook doen, zal eindelijk op hun verderf uitlopen, zo zij zich niet bekeren. Zij menen het reeds gewonnen te hebben door een of twee lieden tot de brandstapel te veroordelen, en denken daardoor de loop van Gods Woord te stuiten; maar zij weten niet, dat de as der godzaligen het zaad van het Evangelie is, en dat door slechts een enkele duizend ter zaligheid kunnen worden gesticht. Laat ons hierin zien, hoe genadig God zich te onswaarts bewijst door ons tot Hem te roepen door Zijn Zoon, onze Heere Jezus Christus, die Hij in de schandelijke, afgrijpselijke, ja vervloekte dood heeft overgegeven, zoals geschreven is, *dat Hij een vloek geworden is om ons Zijn eeuwige zegeningen deelachtig te maken.*"

Ziet, daarmee hield hij zich in de gevangenis bezig.

In zijn hoogste benauwdheid schreef hij aan zijn moeder:

"Allerliefste moeder,

Uw brief ontvangen en vrijheid verkregen hebbende van mijn heren, om u te mogen schrijven, heb ik dit ook om uwentwil wel willen doen. Weet dan, dat, wat gij geboden hebt, om mij voor de bedriegerijen van de satan te wachten, ik zulk een vermaning nooit zo nodig had als nu, want hoe meer iemand zich beijveren wil om God te gehoorzamen, hoe ijveriger ook de satan al zijn krachten inspant, om hem daarvan af te trekken en te bedriegen, vooral als men de dood tegengaat. Daartegen moet worden gewaakt en gebeden tot Hem, Die gezegd heeft: "Verloochen uzelf, neem uw kruis op en volg Mij." Men moet Hem niet navolgen naar eigen wil, maar naar de Zijne. En Hij spreekt niet van een houten of zilveren kruis, noch omdat te kussen of te aanbidden, maar omdat op zich te nemen en te dragen, dat is, om geduldig te lijden armoede, tegenspoed, gevangenschap, pijnigingen en ook de dood. En daarom zegt Hij ook: "Die zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen, en integendeel, die hier zijn leven, de leden daarbij voegende, om Mijnentwil verliest, die zal het behouden." Hij dan, die het Evangelie van Jezus Christus aanneemt, moet niet alleen in Hem geloven, maar ook met Hem lijden. En, als Hij met de woorden: "Volg Mij" zegt, dat Hij ons Hoofd is en wij Zijn leden zijn, volgt er uit, dat als het Hoofd een weg aanwijst en die bewandelt, de leden langs geen andere weg mogen gaan. Daarom zegt Hij ook: "Verwondert u niet, als u de wereld haat, want zij heeft Mij eerder gehaat dan u. Daaraan zult gij weten, dat gij van de wereld niet zijt, als zij u haat." Het vlees spreekt wel anders want het begeert niet dan zijn lust te volgen, die ter dood leidt. Doch ik bezit iets, waarmee ik mij tegen het vlees kan verzetten; en, wat Paulus zegt, houd ik voor ogen: "Als gij naar het vlees leeft, dan zult gij sterven; maar als gij door de Geest de werking des vleses doodt, zo zult gij leven."

De wereld zegt: Gij bent wel dwaas, om niet als de anderen te doen, dan zoudt gij in vrede met uw ouders uw goederen bezitten." Zie, dat zegt de wereld; doch Christus spreekt anders: "Wat zal het de mens baten of hij de gehele wereld gewon, en schade leed aan zijn ziel?"

In het begin van de maand Augustus werd hij het hevigst door twistgesprekken aangevallen, maar God verleende hem niet alleen kracht om zijn tegenstanders te antwoorden, maar vergunde hem ook Zijn gemeente met brieven te vertroosten. Des Zondags, de 8^e van de genoemde maand, schreef hij aan haar, en wekte haar op, om naarstig toe te zien, dat zij zich door geen slecht gezelschap zouden bederven, en gebruikte daartoe een gelijkenis van de meluwen¹⁵, die zich met de uitgezochteste voeding bezig houden, en daarbij omkomen, en dat dit het werk van een wijze Peltier was, om daarop vooral te letten.

De 13de Augustus liet hij hun weten, dat hij sedert de 12de van die maand niet voor de commissarissen was verschenen, en dat men hem toen drie of vier dagen tijd gegeven had, om over zijn zaken na te denken.

Onder dat alles moet men niet denken, dat hij de moed liet zinken, maar vond hij zich veel meer, naarmate zijn einde naderde, versterkt. Laten wij ons," zei hij, "verzekerd houden, dat, welke heren of pochers het ook zijn, God altijd hun meester is, en dat mijn dagen geteld zijn; en Hij heeft gezegd, dat mijn leven Hem zo kostelijk is als Zijn oogappel. En, al zien wij de daad en het volbrengen van zulk een volmaakte vereniging niet, zo zullen wij die toch, als de bestemde tijd daar is, aanschouwen tot onze zaligheid en tot hun veroordeling."

¹⁵ Soort worm

Op Donderdag de 19e Augustus, des middags ten vijf uur, kwam de procureur van de stad, in tegenwoordigheid van twee gerechtsdienaren, vanwege de gouverneur, heer van Montigny, hem aanzeggen, dat de volgende dag zijn laatste zou zijn, en hij levend zou worden verbrand, indien hij geen afstand deed van zijn dwalingen. Hij had een leraar van de Augustijnen meegebracht, die hem zijn dwalingen onder het oog zou brengen. Deze was dezelfde leraar die drie dagen vroeger, in het huis van de heren der stad, hem vele dingen had voorgehouden en die hem een geschrift, betreffende de roomse sacramenten, had aangeboden.

Bij gelegenheid schreef Michiel daartegen, wat hij vooral deed tot stichting van velen. Aan het slot van de brief, gedagtekend van de 19^e Augustus, schreef hij de woorden: "Mijn broeders, dit alles is bijna met tranen en zweetdruppels geschreven. Ik bid u, laat ons God bidden, mij de genade te bewijzen om te volharden tot het einde."

Korte tijd nadat hij al deze aanvallen krachtig, had weerstaan, ontving hij het doodsvonniss, en werd hij op de markt te Doornik verbrand, doch beleed tot het einde de Naam des Heeren.

Nicase de le Tombet

JAAR 1563

Nicase de le Tombet woonde te Doornik, waar hij een winkel had van saaien stoffen. Hij was reeds op jaren gekomen voor hij tot de ware kennis van het Evangelie getrokken werd. Teneinde daarin te beter onderwezen te worden, reisde hij met zijn vrouw en familie naar Wesel, waar hij zich bij de Waalse gemeente aansloot, om de Heere volgens Zijn Woord te dienen en de sacramenten te gebruiken. Maar de satan, die een vijand is van hen, die God van hart vrezten, zocht al dadelijk deze heilige samenkomsten door zijn gewone listen te verstoren, zodat er vele van de gelovigen van daar vertrokken naar Frankfort, Straatsburg en elders.

Nicase ging weer naar Doornik, vanwaar hij gekomen was, niet om zich weer over te geven aan de gruwelijke bijgelovigheden van het pausdom, waarin hij zo lang had geleefd, maar om zich bij de christelijke gemeente van die stad te voegen, en daar blijken te geven van de vruchten, die hij door het gehoor van het Woord des Heeren ontvangen had.

Nadat hij aan de broeders kennis van zijn zaken gegeven had, werd hij bij de gelovigen aangenomen, onder wie hij zich zo gedroeg, dat men niet anders in hem zag dan een eerbaar leven en verkeer, en een brandende ijver om de ere Gods in de opbouwning van zijn gemeente te helpen bevorderen. En dat de vervolging de ware toetssteen is om de ware gelovigen van de huichelaars te onderscheiden, toonde Nicase, toen de commissarissen te Doornik waren gekomen, om van de burgers de eed af te nemen teneinde naar de bepalingen der roomse kerk te leven, wat hij reeds lang verborgen gehouden had, want in weerwil van alle plagerijen en bedreigingen, die men hem aandeed, om de bedoelden eed af te leggen, bleef hij voortdurend standvastig, zonder enige vrees te tonen voor hetgeen hem zou kunnen overkomen.

Enigen van zijn vrienden raadden hem voor enige tijd de stad te verlaten, totdat de eedsaflegging zou afgelopen zijn, en dat zijn vrouw gedurende zijn afwezigheid in een ander huis haar intrek zou nemen. Deze raad zou hij ook gevolgd hebben, maar de Heere, Die alles bestuurt, en hem in Zijn dienst wilde gebruiken, hield hem daar, opdat hij de getuigenis der waarheid met zijn bloed zou bezegelen.

Hij stond reeds op het punt om te vertrekken, toen een van zijn burenen, een vijand van

de waarheid van het evangelie, hem aanklaagde bij de commissaris, dat hij niet had afgelegd of willen afleggen de eed door de koning bevolen.

Aldus werd hij op Donderdag, de 21ste Oktober 1563, vastgehouden en voor de commissarissen gebracht, die hem vroegen, of hij de eed, zoals bevolen was, wilde afleggen. Nicase antwoordde, dat hij de inhoud van de eed eerst wilde horen voor hij kon antwoorden. Men zei hem, dat hij inhield te onderhouden en voor te staan al de oude instellingen van de roomse kerk, zoals de mis bij te wonen, drie malen des jaars te biechten, enz.

Toen hij dat hoorde, antwoordde hij terstond, dat hij in geen dele van plan was zulk een eed af te leggen en zijn geweten niet wilde bezwaren met zaken, die openlijk streden tegen de uitgedrukte geboden van God. Hij gaf ook dadelijk reden van zijn geloof, en beklaagde allen, die zulk een eed hadden afgelegd. Toen hij, zoals gezegd is, weigerde de eed te doen, werd hij in een vreselijke gevangenis gebracht tot Vrijdag de 12^e November 1563, terwijl het doodsvonniss over hem werd uitgesproken om op de markt der stad levend te worden verbrand.

Toen zijn vonnis hem was voorgelezen, richtte hij zich op en zei: "Geloofd zij God!" en wilde nog verder spreken, wat hem door de procureur, die daar tegenwoordig was, belet werd, en die, zeer verstoord zijnde, hem beval door te lopen. Bij het verlaten van het stadhuis ontmoette hij een van zijn vrienden, die hij, na elkaar vriendelijk omhelsd en gegroet te hebben, God aanbeval.

Toen hij bij Belfroy kwam, een grote en daar menigte volks zag, die hem wilde zien, riep hij met luider stern: *"Opent uw ogen, gij lieden van Doornik; ontwaakt gij die slaapt, en God zal over u lichten,"* en bad hij om vergeving, zo hij iemand iets misdaan had, en vergaf ook aan ieder, uit de grond zijns harten, die hem iets had misdaan.

Als het volk dit hoorde, begon het groot gerucht te maken, zodat de soldaten, die in de wapenen waren, en de martelaar geleidden, niet ordelijk konden voortgaan, en enige zich hielden, alsof zij onder het volk wilden schieten. Doch, toen het volk dit zag, begon het nog groter opschudding te maken, zodat men voor oproer vreesde.

Toen zij voortgingen, en bij de plaats kwamen waar het vuur lag, deed Nicase niet anders dan bidden tot God, en toonde steeds een standvastig en kloek gemoed.

Terstond namen de beulen hem, en brachten hem naar de paal, en, als hij daar gebonden stond, zei hij: *"Hemelse Vader, wees mij genadig, zoals Gij beloofd hebt aan allen, die U in de Naam van Uw Jezus Christus van harte aanroepen!"*

Op deze wijze bad hij tot God tot aan zijn dood. En, ofschoon men door het gerucht van het volk en het rumoer der trommels zijn woorden nauwelijks kon verstaan, hoorde men hem nochtans de Naam Jezus Christus met grote ijver, zolang er adem in hem was, aanroepen.

Rogier du Mont

JAAR 1563

Rogier du Mont, geboren te Doornik, werd door de commissarissen van Brussel gevangen genomen, omdat hij de eed niet wilde afleggen, die men allen had opgelegd, die wegens de nieuwe leer verdacht waren.

De pastoor van St. Margriet in de streek, waartoe Rogier behoorde, bezocht hem in zijn gevangenis, vermaande hem dat hij zou biechten, en zijn "Schepper ontvangen, zoals een goed katholiek schuldig was" te doen.

Doch Rogier zei: "Gij behoeft u met mij zoveel niet te bemoeien, want ik ben zeer tevreden en van mijn zaligheid ten enenmale verzekerd, door de genade Gods vanwege Zijn Zoon Jezus Christus."

En, toen de pastoor zag, dat zijn vermaningen tevergeefs waren, begon hij te dreigen, en zei tot Rogier, dat hij hem zijn Schepper brengen en om die te ontvangen met geweld dwingen zou, en ging toornig van hem.

Doch de Heere verhoorde Rogiers gebed, en versterkte hem aldus, dat hij niet alleen niet vreesde voor zulke bedreigingen en klachten, die de pastoor bij de commissarissen tegen hem inbrengen zou, maar dat hij ook nieuwe kracht door des Heeren Geest ontving, en gesterkt werd om met lijdzaamheid alles af te wachten, wat de mensen hem mochten aandoen. Intussen liet hij niet na de kennis van het evangelie naar zijn vermogen voort te planten, en roemde zeer over de genade Gods, die hem als een onvermogen en onmachtig mens rijkelijk was wedervaren. Men had hem vroeger in zijn welstand nooit zo opgeruimd gezien als nu in zijn ellende en vervolging, zodat vele vrome christenen zich daarover verwonderden. Want, als zij kwamen om hem te vertroosten, werden zij door hem getroost. Inzonderheid bezochten de jonge handwerkslieden hem met lust, om naar zijn vermaningen te luisteren, daar hij hun leerde God te vrezen en alle afgoderij te vlieden.

Dit deed hij gedurende twee jaren, in de grootste zwakheid van het lichaam, en hield zich nergens anders mee bezig dan te spreken over Gods Woord. Menigmaal wenste hij, dat God hem de genade bewijzen mocht om Zijns Naams wil de dood te ondergaan, wat ook eindelijk plaats had. God gaf hem ook een zichtbaar teken, teneinde hem te vermanen zich tot de strijd te bereiden.

Want op de dag toen Nicase de le Tombet wegens de godsdienst verbrand werd terwijl Rogier in zijn verblijf God bad, om Nicase kracht te verlenen en de dood met standvastigheid te overwinnen, zag hij twee vuurvlammen in de tuin, die recht voor hem neervielen. Dit beschouwde hij als een teken, dat hij kort daarna, om dezelfde reden zou verbrand worden. Zijn vrouw en enige vrienden in de buurt zagen ook deze vuurvlammen. Dit had plaats op Vrijdag de 12e November 1563.

De volgende Maandag werd Rogier door de pastoor aangeklaagd, en door de voornaamste stadsbeambte van Doornik, Jan Grent genaamd, naar de gevangenis gebracht.

Allereerst werd hij naar het stadhuis gevoerd, waar hem gevraagd werd of hij ook, volgens het nieuwe bevel, dat van Brussel gekomen was, de eed had afgelegd, en of hij anders ook nu nog bereid was dit als anderen te doen.

Daarop antwoordde hij geheel ontkennend. Na hem vele vragen gedaan te hebben, lieten zij hem weer naar de gevangenis overbrengen. Gedurende zijn gevangenschap werd hij dikwerf tot afval aangepord, en gedrongen om zich bij de vijanden der waarheid aan te sluiten. Hiertoe bezigden zij zeer vleierende woorden, te weten, dat zij hem wegens zijn lichaamszwakte levenslang zouden verzorgen, en geen gebrek laten lijden indien hij slechts, zoals anderen, de eed wilde afleggen, en leven als een goed katholiek. Doch hij bleef onwrikbaar en onbeweeglijk bij de waarheid.

Toen de vijanden dit zagen, vreesden zij, dat hij in de gevangenis, wegens de grote zwakheid van zijn lichaam, waarmee hij te worstelen had, sterven zou, en daarom werd hij op Donderdag de 2de December 1563 veroordeeld, om op een wagen te worden vervoerd, daar hij een verlamming aan zijn voeten had en niet gaan kon, en op de strafplaats op de gewone wijze te worden verbrand.

Toen hem zijn vonnis werd voorgelezen, riep hij luide: *"Geloofd zij God! Ik dank God en alle vrome christenen, die mij in mijn nood getroost en geholpen hebben; en voor u heren rechters, bid ik God, dat Hij u geven mag belijdenis van uw zonden te doen, en*

barmhartigheid bewijze, opdat gij in het koninkrijk der hemelen mag binnengaan, zoals ik geloof, dat ik deze dag daarin komen en de heerlijkheid daarvan deelachtig worden zal."

Na dit gezegd te hebben, nam een van hun hem onder de armen, droeg hem van het stadhuis en legde hem op een wagen. Toen hij daarop lag begon hij de 15e Psalm te zingen; daarna zong hij de 6de Psalm teneinde toe.

Bij de strafplaats aangekomen, nam de beul hem in de armen en gaf hem aan zijn knecht over, die hem op de strafplaats bracht. Terwijl de beul alles gereed maakte, zei hij de *Geloofsartikelen* op en *het Onze Vader*.

Vervolgens vatte de beul hem aan, droeg hem naar de paal, en zette hem daar op een stoel om verbrand te worden. Toen Rogier op de stoet zat, herhaalde hij gedurig het gebed: "*O mijn God en hemelse Vader, ontferm u over mij Uw arme dienaar, en wees mij genadig,*" en ging daarmee ijverig voort, totdat hij eindelijk de geest gaf.

Dit was het zalige einde van deze martelaar, waardoor vele zwakken te Doornik werden versterkt.

Marcus de Lannoy en

Jan le Grand

JAAR 1568

Marcus de Lannoy had de stad Doornik verlaten, en was te Antwerpen gaan wonen in de ouderdom van vierenvijftig jaren.

Twee wasvrouwen, die bij hem het linnen kwamen wassen, waren de oorzaak van zijn gevangenneming. Toen de markgraaf en twee beambten zijn vonnis opmaakten, vroegen zij hem, of hij geen brieven van zijn geestelijke had meegebracht, volgens de bepalingen van de hertog van Alva.

Hij antwoordde daarop ontkennend, en zei, dat, toen hij uit Doornik vertrok, hij de belastingen der stad betaald had.

Na dit antwoord sprak men van geen brieven van de geestelijke meer. Daarna vroegen zij hem, of hij met Pasen ook gebiecht had, naar het bevel van die tijd, waaraan ieder onderworpen was.

Hij antwoordde ontkennend.

Voorts verlangden zij ook te weten, of hij niet in de samenkomst bij de predicatiën en hoeveel malen hij bij het avondmaal geweest was.

Hij antwoordde, dat hij de predicatiën had bijgewoond, doch in geen twee of drie malen bij het avondmaal was geweest; doch hij zorgde om in zijn antwoorden niemand te beschuldigen.

Toen de dag aangebroken was, dat men deze vragen weer herhaalde, bedreigde men hem met de pijnbank, indien hij bleef weigeren zijn geestverwanten en de predikant te noemen. Hij zei, dat hij niemand noemen kon dan Filippus, de broeder van zijn vrouw en Willem Touwaart, en wat de dienaar betrof, dat zijn naam hem onbekend was. Niettegenstaande dit alles hield men geruime tijd bij hem aan met allerlei dreigende woorden om te weten, hoe zij heetten. En, nadat zij hem gedurig met de pijnbank dreigden, en hij vreesde daarop te zullen worden gelegd, noemde hij er eindelijk enige, die hij wist, dat buiten de stad woonden. De predikant wilde hij echter niet noemen. De rechters martelden hem daarom op vreselijke wijze, maakten hem van de pijnbank los, en langer dan drie weken was het hem onmogelijk om te gaan.

Men vroeg hem ook, of hij zich reeds lang van de roomse kerk afgezonderd had.

Daarop antwoordde hij, dat hij gedurende twintig of dertig jaren niet meer dan twee of driemaal de mis had bijgewoond; dat echter wel vijf zijner kinderen in de roomse kerk waren gedoopt, aangezien men geen gelegenheid had gehad om die elders te laten dopen.

Na die keer spraken zij hem slechts eenmaal meer aan, en vroegen hem, aan wie hij de huur van de bovenkamer betaald had en hoe deze heette.

Hij noemde die en zei, dat deze nu te Frankfort woonde.

Daarna kwam er een Minderbroeder tot hem, die hem vroeg, wie hem zo moedig maakte om zich zolang te laten martelen, en staande te houden, wat hij gezegd had.

Marcus antwoordde hem, *dat het Gods Woord was*.

De Minderbroeder vroeg hem, hoe hij wist, dat het Gods Woord was, aangezien, de kerk alleen daarin besliste.

Marcus vroeg hem, welke kerk hij bedoelde.

De Minderbroeder antwoordde, dat er slechts één was, namelijk de roomse en vroeg, wie daarvan het hoofd was.

Marcus zei, dat het alleen Christus was en niemand anders.

De Minderbroeder vroeg verder, hoe hij dacht over het avondmaal.

Hij antwoordde: "Zoals Christus dit heeft ingesteld in Zijn Woord."

De Minderbroeder zei daarop, dat, toen Jezus Christus het avondmaal hield, Hij Zijn lichaam overgaf, en dit tussen Zijn beide vingers genomen had, zoals de priester de hostie neemt. Tot bevestiging daarvan haalde hij aan het zesde hoofdstuk van het Evangelie van Johannes, waar Jezus zegt: "Zo gij Mijn vlees eet en Mijn bloed drinkt, hebt gij leven in uzelf."

Doch Marcus antwoordde hem: "Zie nu eens, wat er op die woorden volgt, namelijk, dat het de Geest is, Die levend maakt, en dat het vlees nergens toe nut is."

Toen de Minderbroeder deze woorden hoorde, vertrok hij zeer toornig.

Op Donderdag de 7^e Juli werd Marcus nog door een ander aangevochten, die hem aanzegde, dat hij door de markgraaf gezonden was, om hem bekend te maken, dat hij de volgende dag zou sterven, wanneer hij niet tot de roomse kerk wilde terug keren, en dat hij dit wel ter harte moest nemen.

Marcus antwoordde hem vrijmoedig, dat hij reeds vroeger over alles had nagedacht, en zich geheel aan de Goddelijke voorzienigheid overgaf, en afwachtte, wat de Heere met hem doen zou. De volgende dag kwam deze bode andermaal, en kwelde hem nog erger dan daags tevoren, doch Marcus werd niet geschokt, en herhaalde de vorige woorden.

Dit is het hoofdzakelijkste, wat wij aangaande de handelingen van deze man in de gevangenis uit zijn geschriften hebben vermeld.

Met het sap van zwarte krieken¹⁶, uit gebrek aan inkt, schreef hij met zijn eigen hand aan de leden der gemeente, daags voor hij en zijn geestverwanten het doodsvonniss ontvangen hadden, de volgende brief.

"Mijn lieve broeders in de Heere! wij bevelen ons vriendelijk bij u aan, en bidden u hartelijk ons niet te vergeten in uw gebeden, opdat onze God ons door Zijn genade sterke, want wij verkeren in gedurige strijd, totdat God ons in Zijn rijk zal hebben overgebracht, en wij de kroon der overwinning zullen verworven hebben, die Hij bereid heeft voor allen, die Hem liefhebben.

Voorts moet gij weten, zeer beminde broeders, dat wij gedurende zeven weken in deze gevangenschap hebben verkeerd, zonder enige troostrijke brieven van u te hebben

¹⁶ Soort morellen

ontvangen. Helaas, gij weet toch, dat, wanneer een lichaam lang zonder spijs blijft, het zwak wordt en hoeveel temeer de geest. Daarom, indien gij ons immers had kunnen helpen met een kleine vertroosting voor onze bedroefde geesten, zoudt gij ons een grote dienst bewezen hebben, aangezien wij van nature altijd zwak zijn; doch wij nemen u dit niet kwalijk, omdat de gelegenheid om het te doen moeilijk te vinden is; maar, indien gij een gelegenheid vinden kunt, mijn lieve broeders, houden wij ons aanbevolen, en, wat gij ons bewijst, hopen wij wederkerig aan ulieden te doen. Wij bidden de eeuwige God ons volstandig te doen blijven tot de laatste ademtocht van ons leven."

Dit korte schrijven verheugde de broeders zeer, die dit echter niet voor de volgende dag ontvingen en, volgens zijn verlangen, schreef men hem en zijn geestverwanten in hoofdzaak het volgende.

"Vooreerst, dat het nu de beste tijd was om God innig te bidden, opdat Hij hen versterkte door Zijn Heilige Geest, teneinde alzo de listige aanslagen van de vijand te kunnen weerstaan, en zij nu inderdaad mochten tonen, wat zij reeds lang in de school van Jezus Christus hadden geleerd; dat zij zich nochtans verzekerd moesten houden van de beloften Gods, Die de Zijnen nooit in de nood verlaat, maar hun altijd nabij is, waarom zij ook voor de bedreigingen van de listige satan niets te vrezen hadden, die door Christus overwonnen was, en evenmin voor de zonden, die hen niet konden besmetten, aangezien zij in het bloed van het Lam waren gewassen, en ook niet voor de dood, die geen macht heeft over hen, die in Christus Jezus zijn, ook niet voor de smarten, die spoedig zullen geweken zijn, en niet kunnen vergeleken worden bij de heerlijkheid en blijdschap, die zij spoedig met het Hoofd van de martelaren zouden ontvangen, Die hun de eer aandeed hen voor Zijn naam te laten lijden, ja Die hen wachtte om met Hem te zitten op de troon, en deel te geven in het rijk, dat Hij voor hen bereid had reeds voor de schepping der wereld.

Eindelijk gaf men hun te kennen, dat zij, volstandig blijvende, de zwakken zouden versterken en dienen tot een voorbeeld en opbouw van de gemeente van Jezus Christus."

Deze gebeden der gelovigen werden verhoord, gelijk het spoedig en goed einde van hun leven genoegzaam te kennen gaf, zoals zal worden verhaald.

Jan le Grand, lakenwever te Armentiers, omtrent achtentwintig jaren oud, was om dezelfde reden naar Antwerpen vertrokken als Marcus de Lannoy, en werd ook door de markgraaf der stad gevangen genomen en een metgezel in de gevangenschap van Lannoy. Op de eerste vraag, die hem gedaan werd, waarom hij van Armentiers vertrokken was, antwoordde hij niet alleen, dat het was, omdat hij bij de roomse kerk niet had willen zweren, maar voegde er ook de Geloofsbelijdenis bij van zijn tegenwoordige godsdienst.

Nadat hij het vonnis, om levend te worden verbrand ontvangen had, genoot hij nog de troost zijn vrouw en kinderen in de gevangenis te zien. Na deze te hebben vermaand om met vrijmoedigheid te volharden en moed te scheppen, beval hij hen met een heilig en vurig gebed aan de bescherming des Heeren.

Deze beide godzalige mannen, Marcus Lannoy en Jan le Grand, werden onder grote toeloop van volk, door de markgraaf op de Markt gebracht, de monden gesloten en levend verbrand, op gewone Spaanse wijze

Jan Sorret

JAAR 1569

Jan Sorret, geboren te Arras, had gedurende twaalf jaren te **Doornik** gewoond, toen hij gevangen genomen werd op de leeftijd van ruim achtentwintig jaren. Zijn wandel was een voorbeeld voor de jeugd, zowel voor hen, die dienden, als met wie hij gewerkt had, zodat zijn christelijke wandel de oorzaak was van zijn vangenneming.

Op Zaterdag de 1e oktober 1569 werd hij dan ook te Doornik gevangen genomen, en naar de gevangenis gebracht, La Camerie genaamd, of in het Nederduits de Huyvetters-toren geheten. Daar kwam de beambte der stad, die hem gevangen genomen had, tot hem, en ondervroeg hem aangaande verscheidene zaken, die wij tot bekorting, en, aangezien er ook niet veel uit te leren valt, niet hebben meegedeeld.

Op de 3de oktober werd hij andermaal ondervraagd, wooreerst of hij in zijn ketterij wilde volharderen.

Hij antwoordde, dat hij geen ketter was, maar de waarheid van God voorstond.

Vraag: hoe denkt gij over de overheid?

Antwoord: "Alles goeds."

Zij zeiden daarop onder elkaar, dat hij de leer van Calvijn aankleefde.

Vr. "Bent gij in de gemeente opgenomen?"

Antw. "Ja."

Vr. "Waar is deze gemeente vroeger geweest? Want voor Luther en Calvijn wist men van deze leer niet te spreken."

Antw. "Zij heeft altoos bestaan, want waar twee of drie in Christus' naam zijn vergaderd, daar is de kerk van Christus."

Vr. Is dan onze kerk niet de kerk van God'

Antw. "Neen, en wel wegens de afgoderij, die daarin wordt bedreven."

Vr. "Belet u dat alleen, om de kerk te bezoeken. Weet gij niet, dat de beelden de boeken der leken zijn?"

Antw. "Zulk een leek ben ik niet. Ik weet zeer goed, dat men de ogen moet opheffen naar de hemel, God is alleen daar."

Vr. Is Christus niet overal?"

Antw. Ja, naar zijn Godheid."

Vr. Hoe is Hij dan in de kamer met gesloten deuren gekomen?

Hij vroeg hun, of zij geloofden dat Christus naar Zijn mensheid overalteenwoordig was.

Zij antwoordden: Ja, aangezien Hij almachtig is."

Sorret hernam, dat de hemel Hem behouden moest tot de voleinding der wereld, zoals de Schrift leert.

Toen zeiden zij hem, dat hij hoogmoedig was. Daarna vroegen zij hem, of hij een predikant of diaken was, waarop hij ontkennend en lachend antwoordde; want hij vermoedde, dat zij hem dit vroegen om met hem te spotten, omdat zijn antwoorden zo eenvoudig waren.

Andermaal vroegen zij hem, of hij niet verlangde een geleerd man te horen. Hij zei, dat hij wel naar een geleerd man zou willen luisteren, doch niet naar zulk een, als zij hem wilden brengen. De beambte riep hem afzonderlijk, en zei, dat hij God moest bidden om op de rechte weg te worden gebracht.

Sorret zei, dat hij reeds tot God bad en verder bidden zou, want dat hij niet anders begeerde dan op de rechte weg te blijven. Nadat dit alles was afgelopen, liet men hem in een duister gat sluiten.

Een brief geschreven door Sorret weinige dagen voor zijn dood.

"Lieve zuster, ik kan ulieden niet genoeg danken voor de grote en bijzondere liefde, die gij mij hebt bewezen, toen ik bij u was. Daarom bid ik ulieden voor mij te bidden met alle andere broeders en zusters in Christus, opdat Hij in mij volmaakt, wat Hij in mij heeft begonnen, en het bestuurt, dat ik voor Zijn genade mij overgeef tot een offerande, met gepaste vrijmoedigheid, mijn vlees aan mij onderwerp, en de goede strijd strijde, om eindelijk uit genade de kroon der heerlijkheid te ontvangen.

Mijn lieve zuster, volgens de getuigenis van mijn geest, hoop ik niet lang meer in deze wereld te verkeren, maar denk, dat ik spoedig deze aardse tabernakel zal moeten afleggen. Daarom neem ik afscheid van u, en zeg u vaarwel en alle andere broeders en zusters van Doornik, Rijssel, Valenciennes en Antwerpen, totdat wij elkaar zullen wederzien in het hemels Jeruzalem, als wij gezeten zullen zijn aan de maaltijd des Lams, voor God en Zijn Engelen bereid.

Voorts bid ik ulieden, in de Naam van onze Heere Jezus Christus, om steeds in deze wereld heilig, en onstraffelijk te wandelen, en het woord der waarheid voor niets te verlaten. Wordt niet verschrikt door gevangenschap of de dood; want onze God is met ons, en versterkt onze zwakheid door Zijn Heilige Geest, zodat wij ervaren zullen, dat, ofschoon het kruis van onze Heere Jezus Christus ons vlees zwaar en moeilijk drukt, dit ons licht en gemakkelijk zal zijn om te dragen. Want Hij, Die ons Zijn belofte heeft gegeven, en ons de hemelse vreugde reeds doet gevoelen, zal het zo besturen, dat wij niet vrezin zullen voor hen, die niets anders kunnen doden dan het lichaam. Gij weet ook, dat wij onder zwaar kruisdragen en vervolgingen in het koninkrijk der hemelen moeten ingaan. En, om daartoe te geraken, moeten wij geen andere weg zoeken dan die, waarop Christus ons voorgegaan is, tenzij wij willens wensin te zondigen. Zou het goed en redelijk zijn, dat de Meester de bitteren kelk dronk en wij de zoete, daar de Meester toch boven de knecht staat? "Hebben zij Mij vervolgd," zegt Christus, "zij zullen ook u vervolgen; maar hebt goede moed, want gij zijt zeer gelukkig, als gij om Mijns Naams wil vervolgd wordt, want de Geest rust op ulieden. Waarlijk de blijdschap is in dit opzicht zo groot, dat zij ons gemakkelijk al de martelingen van deze wereld doet vergeten; want welke blijdschap kan hij de eeuwige vreugde worden vergeleken? Jesaja zegt ervan, dat geen oor haar gehoord, geen oog haar gezien heeft, en in geen mensenhart is opgekomen de blijdschap, die God beloofd heeft dengenen, die Hem liefhebben. Daarom bid ik de Heere u in het bezit daarvan te stellen. Amen. God zij eeuwig met ulieden.

De 8e oktober 1569.

J. Sorret."

De dag voor zijn dood stelde God hem op de proef, daar hij een zware strijd te doorstaan had voor de rechters en een beambte van de stad. Zij vermaanden hem namelijk met velerlei roerende woorden, toch enigermate zijn hardnekkigheid en verhardheid, zoals zij zijn standvastigheid noemden, te laten varen, die hem niet gelukkig zou maken, maar in zijn sterven met een verschrikkelijke angst benauwen. Doch Sorret, die onder alles standvastig bleef, antwoordde hun, dat hij zich vasthield aan de Belijdenis van het geloof, die hij zo dikwerf voor hen had afgelegd, naar de gave, die God hem had verleend, en die waar was, dat de poorten der hel niets tegen haar vermogen. Voorts, dat hij hoopte, dat de Heere zijn aangevangen genade in hem volbrengen mocht. Verder, dat hij liever door een tijdelijk vuur, ja door de martelingen der wereld, tot het eeuwige leven verkoos te gaan, dan voor een manslag het eeuwige vuur te ontvangen, wat hun bereid is die de leer van de Zoon van God zullen hebben verloochend.

Toen de beambte en de rechters bemerkten, dat zij niets op hem wonnen, en zich

verwonderden over zijn antwoorden, zonden zij hem andermaal naar de gevangenis. Des anderen daags, de 13^e oktober van het jaar 1569, werd hij in het park voor de heren gebracht en werd hem het vonnis voorgelezen, wat inhield, dat hij levend zou worden verbrand. Op welke dag hij ook onder de grootste standvastigheid zijn ziel Gode opofferde, en zijn lof verkondigde te midden van de vlammen.

Vele christenen werden te Doornik en te Valenciennes omgebracht

JAAR 1569

In deze tijden zag men bijna in alle plaatsen het vermoorden van de christenen door de rechtbank van het geloof toenemen, en vooral in de steden **Doornik** en Valenciennes, ten gevolge der vele gelovigen, die in die steden werden aangetroffen, zowel mannen als vrouwen en jonge lieden, die geruime tijd onder grote armoede en ellende in de gevangenis hadden doorgebracht; zonder te vergeten, wat in het begin van dat jaar plaats had.

Toen doodde men te Valenciennes zevenenvijftig personen, van wie het merendeel burgers van de stad waren, en die om geen andere reden werden gedood, dan om de zuivere leer van het goddelijke Woord.

Dit ombrengen had in drie dagen plaats: tien werden er op Maandag de 24ste Januari onthoofd, twintig des dinsdags en nog twintig de volgende dag en later nog zeven, waardoor het beklagenswaardige volk der stad zeer verschrikt en benauwd werd.

Antonius Moreau

JAAR 1601

Antonius Moreau, geboren te Monue, een dorp niet ver van Kortrijk, in Vlaanderen, werd om de belijdenis der waarheid gevangen genomen, en te **Doornik** in de bisschoppelijke kerker gebracht, waar hij vele jaren in grote ellende werd gevangen gehouden en zeer gekweld door de Jezuïeten en andere geestelijken, wier aanvallen hij alle op vrome wijze doorstond.

Toen deze verleiders zagen, dat er geen middel meer uit te denken was, om deze man van de waarheid af te trekken, behandelden zij hem in de gevangenis op de ongenadigste wijze, en lieten hem eindelijk van honger sterven.

De geestelijken van Doornik lieten het lijk onder de galg van een dorp, in het bisdom van Doornik liggen, omtrent een mijl van de stad begraven. Toen men het lichaam van de kar zou trekken ter begrafenis, begon het zeer overvloedig uit de neus te bloeden, tot grote verwondering van alle omstanders.

Dit geschiedde in Januari van het jaar 1601.

**HET ZIJN DE KIN'DREN VAN MIJN VADER
WIJ ZIJN VAN 'T ZELFDE HUISGEZIN.
WIJ BESTAAN ELKANDER NADER
DAN DE BAND VAN D'AARDSE MIN**